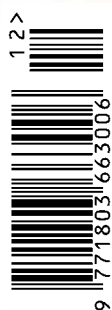

POSTJUGOSLÁVSKÁ LITERATURA

Eva Maceková, 2017
ISSN 1803-6635

román o H. P. Lovecraftovi
těhotenský horor Nenarozená pomsta
Arcovo melancholické album
komiksová legenda Ghost in the Shell
Aj Wej-wej v Národní galerii
rozhovor s Dubravkou Ugrešić
těžká zkouška venezuelské demokracie

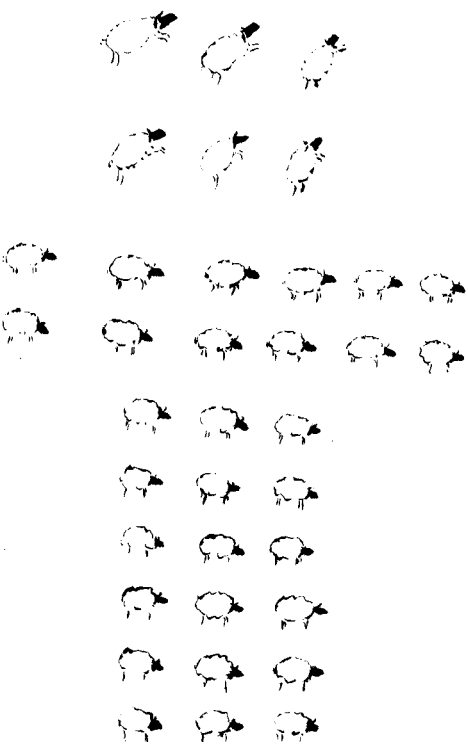
Politické bezdomovectví

LUKÁŠ RYCHETSKÝ

Mnoho z nás se dávno pragmaticky smířilo s tím, že údajně nejdokonalejší mezi nedokonálními politickými systémy, totiž ten zastupitelský, se scvrkl na zpravidla osobně motivovanou volbu mezi takzvaně větším a menším zlem. A přesto se s každými dalšími volbami zdá, že je stále těžší si vybrat a že je nakonec jedno, zda jste pravicový, středový nebo levicový volič. Autenticitou se sice ohání kdekdo, ale ta ideová chybí stejně tak ODS, jako sociálním demokratům nebo KSČM. Občané se tak dnes mohou celkem oprávněně cítit jako političtí bezdomovci.

I když se k volbám chodí stále méně a „výmluvného mlčení“ nevoličů pomalu, ale jistě přibývá, stále platí, že nepřítomnost u volebních uren se nejen nenosí, ale v dobré společnosti ani neopouští. V devadesátých letech se vyhrožovalo tím, že „kdo nevolí, volí komunisty“. Cynici mezi námi zpravidla kontrovali větou: „Budu volit komunisty, jen ještě nevím, z které strany.“ Poukazovali tím především na fakt, že řada ortodoxních tržních neoliberálů z pravicových lůhní ODS a ODA sotva stihla vrátit legitimace KSČ. Přesto když jste tehdy nešli k volbám, automaticky se rozumělo, že se masochisticky vzdáváte těžce vydobyté svobody, že podvědomě voláte po minulém režimu a že se nechcete účastnit správy věcí veřejných, byť pouze v podobě pozvánky, kterou najdete ve schránce jednou za čtyři roky. Na zklamání ze sotva vzniklých nebo znovuobnovených politických stran bylo přece jen poněkud brzy.

Dnes si kdekdo láme hlavu nad tím, komu dát svůj hlas, ale málokdo ve společnosti otevřeně přizná, že jediná volba, která mu zbyla, je zůstat doma. Zlaté pravidlo parlamentní demokracie totiž předpokládá, že když nemáte koho volit, ještě zbývá volit proti někomu. Dříve to byli komunisté, dnes to je hlavně Andrej Babiš. Komunisté v devadesátých letech žádnou hrozbou nebyli, zato z Babiše jde celkem hrůza – a to i navzdory přesvědčení, které automaticky dovozuje, že sama přítomnost u voleb posiluje demokracii. Ostatně

Kresba Silvie Vavřinová

i volba Babiše je pro většinu jeho stoupenců závanem ztracené naděje, už jen proto, že zatím parlamentní volby nevyhrál a premiérem dosud nebyl, i když se podílel na vládě. Všem ostatním už přitom hlas dali, někdy i opakovaně.

Dokonce i jeden můj anarchistický přítel pravidelně volí, samozřejmě navzdory vlastní ideologii. Systému sice nikdy nevěřil, ani nedoufá v jeho reformu, ale říká, že si chodí pomoci volebního lístku vybírat budoucího nepřítele nebo se na jeho výběru alespoň podílet. Svým způsobem to dává smysl, i když nepřítel, s nímž by se rád v každodenním životě politicky utkával, protože ho považuje za důstojného soupeře, se zatím nedostal ani do parlamentu. Není zkrátka protestní hlas jako protestní hlas.

Když anonymní kolektiv Neviditelný výbor vydal ve Francii uhrančivou, ale co do předikce budoucnosti značně zavádějící knihu *Vzpoura přichází* (2007, česky 2012),

mohli jsme se hned na první stránce dočíst: „Ti, kteří ještě volí, vzbuzují dojem, že jejich jediným záměrem je svým čistě protestním hlasem vyhodit volební urny do povětří. Začíná být patrné, že lidé volí už jen *proti volbám samotným*.“ Zrovna v tomhle se Neviditelný výbor tak úplně nemýlil. Důkazem jsou protestní hlasy po celém euroamerickém světě, které poněkud paradoxně často končí u politiků směřujících různými cestami k nějakému okleštění ústavních pořádků. Co na tom, že lidé, kteří volí „proti volbám“, zároveň volí i sami proti sobě! Má to svou neúprosnou logiku. Když vás v reálném životě někdo opakovaně podvede, nejspíš budete mít problém mu znovu důvěřovat. Chtít dnes po lidech, kteří si prožili krizi důvěry v tradiční politické strany, aby právě jim dali svůj hlas, a tak zastavili hnutí ANO, je stejně tak naivní jako představa, že Babiš nekrađe, protože je bohatý, a maká, jelikož není politik. Politická garnitura, která se svou dlouholetou praxí významně podílela na úspěchu ANO, teď nedokáže zastavit vlastní nechtěné dítě.

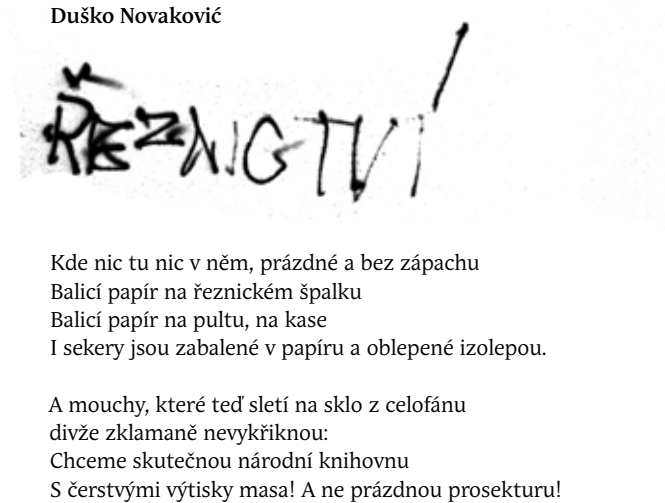
Tichý protest vyjádřený neúčastí u voleb sice neposkytuje žádné pevné východisko, ale to nenabízí žádná ze stran, které mají šanci na vstup do parlamentu. Karel Kosík si už na počátku devadesátých let všiml, že když se vytrácí důvěra v organizované menšiny, většina se uchyluje k mlčení a diváctví: „Napůl ironicky, napůl trpce komentuje děj, který se odehrává jinde, nezávisle na ní.“ Právě k takové situaci spějeme. Někdo zničující oklikou, když dává šanci novým silám, jako je ANO, nebo ještě mnohem horším. Jiný přímo, tím, že odmítne volit nebo jako devět procent voličů u posledních francouzských prezidentských voleb použije lístek bílý, i s vědomím, že propadá. Podobná odtažitost by dávno neměla být brána za takovou ostudu, za jakou se neustále vydává. Ostatně už zmiňovaný Kosík věděl, že „kdo se odmlčí, nezavazuje se nikomu, že bude zticha napořád, ani se nezříká možnosti, že se jednou, bude-li mít co říci, přihlásí znovu o slovo“. I to je možnost volby, která by k demokracii měla patřit.

editorial

Jedním z hlavních taháků letošního divadelního festivalu Bazaar bylo drama **Černá zem** pohltí toho, kdo odstoupí zrádně! režiséra Olivera Frljiće. České publikum bylo konfrontováno s něčím, co už si spousta z nás vůbec neuvědomuje – s faktem, že obyvatelé zemí bývalé Jugoslávie i po více než dvaceti letech od tamějších válečných konfliktů žijí s hlubokým traumatem z krvavého rozpadu jejich někdejší multinárodní vlasti. A když si přečtete úryvek z dokumentárního románu Ivici Đikiće o vykonavatelích srebrenického masakru Ljubišovi Bearovi, který má na svědomí 8372 popravených zajatců, dost možná pochopíte důvod neustálého napětí mezi národnostmi. Vyhrocený nacionalismus bohužel trvá. Na to se snaží upozornit nedávná Deklarace o společném jazyce, v níž lingvisté i významné kulturní osobnosti postjugoslávských národů vystupují proti nacionalizaci společného jazyka a jeho absurdnímu rozkouskování do čtyř řečí: chorvatštiny, srbsštiny, bosenštiny a černohorštiny. Jednou ze signatářek je i spisovatelka a esejistka Dubravka Ugrešić, která v rozhovoru čísla analyzuje budování kolektivní identity skrze nacionalismus. Mimo jiné říká: „Společnosti ovládané nacionalismem jsou rájem neschopných lidí. A většina lidí v jakékoli společnosti zase tak schopná není: selhávají v životě, v práci, v rodině, jako sexuální partneři... Společnost založená na nacionalismu představuje pro takové lidi útočiště, protože od nich nevyžaduje žádné schopnosti. Důležitá je jen správná krev.“ Karel Kouba

z obsahu

- 4 Ztraceni ve vlastní řeči. Existuje společný jugoslávský jazyk? / Strahinja Bućan
- 5 Kyberpunková mystika. Komiksová legenda Ghost in the Shell / Antonín Tesař
- 9 Feminismus kýčem. The Love Witch americké filmařky Anny Billerové / Anna Krejčířová
- 11 Prešovské národné. Trnistá cesta divadelného experimentu na slovenskom východe / Dáša Čiripová
- 13 Pozorovat ušima. Hluk a jeho role v sonických krajinách dnešních měst / Martin Lauer
- 14 Aj Nej-nej. Největší výstava Aj Wej-weje v Národní galerii v Praze / Tereza Škvárová
- 20 Jsem literární pašerák. S Dubravkou Ugrešić o postjugomužích a politické petrifikaci / Michal Špína, Strahinja Bućan
- 30 Válka v ulicích. Těžká zkouška venezuelské demokracie / František Kalenda

Duško Novaković

Kde nic tu nic v něm, prázdné a bez zápachu
Balící papír na řeznickém špalku
Balící papír na pultu, na kase
I sekery jsou zabalené v papíru a oblepené izolepou.

A mouchy, které teď sletí na sklo z celofánu
divže zklamaně nevykřiknou:
Chceme skutečnou národní knihovnu
S čerstvými výtisky masa! A ne prázdnou prosekturu!

Báseň v překladu Mihada Mujanoviće vybral Michal Špína

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
21. ČERVNA 2017

Filosofská historie

Tamásův marxismus ve středu Evropy

Soubor esejů maďarského filosofa Gáspára Miklóse Tamáse, nazvaný K filosofii socialismu, přináší po řadě časopiseckých překladů a rozhovorů ucelenější pohled na jeho myšlení, zejména na marxistickou reflexi středoevropské zkušenosti. Název knihy je ovšem poněkud matoucí, protože autor nejvíce filosofuje o tom, co podle něj socialismem nebylo.

MATĚJ METELEC

Gáspár Miklós Tamás, jehož zkracování do úderných iniciál TGM (v maďarštině stojí příjmení na prvním místě) se v českém prostředí ze zřejmých důvodů nejspíš neujme, je známý jako disident Kádárova režimu i kritik toho současného, Orbánova. A možná nejvíc jako autor pojmu „postfašismus“. Pro přiblížení jeho politického profilu lze s mírnou nadšázkou říct, že Tamás je tak trochu maďarský Václav Bělohradský – ideový a ideologický cestovatel, jenž začínal jako libertariánský socialista, s koncem komunistického vládnutí se stal liberálem, dokonce konzervativním, a konečně na přelomu tisíciletí, když překročil padesátku, přešel k marxismu. Intelektuální životopis plný dramatických zvratů vyvolává jak sympatie, vzhledem ke své nestrnulosti, tak i podezření z nestálosti. Nepochybně se v něm ale odrážejí dějiny střední (dle Tamásovy terminologie východní) Evropy posledního více než půlstoletí.

Socialismus čistý a nečistý

Klíčovou je pro Tamáse otázka, zda byly východoevropské režimy sovětského typu skutečně socialistické, nebo ne. Jeho odpověď zní, že jednoznačně nebyly. A právě v tom pro něj spočívá podmínka budoucnosti socialistického projektu. V esejí Kapitalismus v čisté podobě tvrdí, že bolševici byli v podstatě modernizátoři, kteří, prodchnuti plebejským rovnostářstvím, odstraněním výsad privilegovaných stavů umožnili vznik třídní společnosti na troskách té stavovské. Teprve pseudosocialistická likvidace východoevropských kastovních společností podle autora umožnila rozkvět kapitalismu. Střízlivě řečeno, jedná se o klasickou modernizační teorii, doplněnou poněkud neklasickou představou o „čistých“ či „skutečných“ společenských formacích.

V textu Marx o roku 1989 vyzdvihuje Tamás Marxovy analyticko-žurnalistické práce, jako *Osmnáctý brumaire Luďvíka Bonaparta* (1852). Jeho vlastní eseje mají k tomuto žánru blízko, což úzce souvisí s jeho pojetím filosofie, jež se postmarxisticky vzdaluje mainstreamu marxistické tradice (tedy „vědeckému“ socialismu) a blíží se postoji mladého Marxe ze *Svaté rodiny* (1844), kde je filosofie hlavou emancipace, jejímž srdcem je proletariát. Tamás bohužel ne vždy odolává pokušení filosofů: sklonu k rétorickým zobecněním či přizpůsobování faktů filosofické koncepci. Zařadit třeba Prahu roku 1968 spolu s Berlínem 1953 a Gdaňskem 1981 k „proletářským revolucím proti ‚reálnému socialismu‘“ je šlápnutím vedle, které v Česku přehlédne málokdo. Tvrzení, že být na konci 19. století „proletářským socialistou ve východní Evropě znamenalo být hodně vzdálen zbytku lidu“, zase patří k zobecněním zohledňujícím budoucí ustavení sovětského bloku. Pro české země ale neplatí.

Nejde přitom jen o drobná přehlédnutí, ale o celou filosofickou koncepci, pro niž je východoevropská perspektiva zásadní. To je i případ vyrovnání se s „reálností“ socialismu jeho zařazením do procesu krystalizace „čistého“

kapitalismu. Výsledkem podle Tamáse je, že dnes (dělnická) třída existuje pouze jako ekonomická, ale nikoli už politická a kulturní skutečnost, což je faktický triumf kapitalismu. Pro přítomnost to znamená hluboký pesimismus, pro minulost ale – v Tamásových očích – očistu socialismu od reality sovětského modelu. A právě socialismus v „čisté podobě“ je v posledku to, oč mu běží.

Rousseau a Marx

Protože to, co Sověti ordinovali sami sobě i jiným, vlastně nebyl socialismus, může Tamás prohlásit: „Socialismus neselhal, protože se o něj nikdy nikdo nepokusil. Socialismus je proletářský socialismus, žádný jiný neexistuje. Levice bude levicí dělnické třídy, nebo nebude vůbec.“ Tato pasáž je pro pochopení Tamásova postoje klíčová, a přitom ji vlastně musíme přehlédnout, jinak by totiž diskvalifikovala celé jeho myšlení. Ne snad proto, že stejně hluboce jsou přesvědčeni pravíci libertariáni, že se doposud nikdo nepokusil o „skutečný“ kapitalismus, jehož výhod nemůžeme užívat kvůli přílišným regulacím. Hlavním důvodem je, že teze „čistoty“ nějaké formace má smysl pouze na abstraktní filosofické rovině. Historicky je tvrzení o neexistenci „skutečného“ socialismu banální – nikdy neexistoval ani žádný „skutečný“ feudalismus. Mimo filosofickou spekulaci existuje pouze „empirický“ kapitalismus, stejně jako existoval pouze „empirický“ socialismus (Egon Bondy mluvil o „prvním historickém pokusu o socialismus“).

Přesvědčení o „čistotě“ navíc velmi rychle vede k hledání viníků. Vždycky se najde někdo, kdo dobrý projekt zkazí – stát, imperialistická cizina, byrokratická třída. Pro Tamáse je oním viníkem „rousseauovská“ tendence v socialismu, které se věnuje v textu Pravda a třída, nejrozsáhlejším a také nejvýznamnějším esejí výboru. Rozlišuje v něm dva typy socialismu: na jedné straně „rousseauovský“, jenž je moralistní, puritánský, rovnostářský a směřuje k apoteóze dělnické třídy, a na straně druhé socialismus „marxovský“, analytický a historizující, který předestírá zánik kapitalismu skrze jeho završení a nejde mu o apoteózu, nýbrž o dějiny. Právě „rousseauovství“ podle Tamáse převládlo v sovětizované východní

Evropě a na místo zrušení třídní společnosti nastolilo rovnostářskou společnost, která sice odstranila kasty, ale zachovala základní znak kapitalismu, totiž oddělení producentů od produkčních prostředků.

Požadavek na zrušení tohoto oddělení, jež Tamás klade jako podmínku „skutečného“ socialismu, však není historickým vysvětlením o nic víc než politickým programem. Spíš se jedná o oblouk vedoucí zpět k utopismu. Připomíná to pochmurnou variantu Marxovy teze o dvou stadiích, „polovičatém“ socialismu a „pravém“ komunismu, z *Kritiky Gethajského programu* (1875). Likvidace kastovní společnosti a zrod „čistého“ kapitalismu tak teprve umetá cestu komunismu. Utopismus kritizovaný Tamásem u „rousseauovců“ se zde objevuje v jakési retrográdní variantě. Ani všechna Tamásova sofistika nemůže zachránit před banalitou argumentu, že Marx nemohl za Stalina o nic víc než Ježíš za inkvizici. To je sice pravda v obou případech, na rozdíl od křesťanství ale nelze očistit socialismus od Stalina (nebo i Husáka) tvrzením, že v sovětském bloku vlastně neexistoval, protože ten „skutečný“ dlí na nebesích.

Barbar Gaspar

Závěrečná slova Tamásova eseje Komunismus na troskách socialismu znějí: „Komunisté by měli být – a vlastně jsou – barbaři. Nenávist našich nepřátel je oprávněná. Žádná současná (ba vůbec žádná) instituce nebude ušetřena. Žádná trvalost, a tedy žádná tradice. Pouze lidé.“ Nejde jen o slova silná až silácká, za nimiž ale žádní komunisté v plurálu nestojí. Toto gesto se vymyká z kontextu marxistické tradice a připomene spíš anarchoprimitivismus Johna Zerzana. A stejně jako primitivista Zerzan doma měl televizi, také Tamás je „barbarský“ velmi kultivovaným způsobem. Instituce se podle všeho nemusí příliš obávat, už jen proto, jak málo prostoru má v Tamásových textech pojem praxe. A když na ni konečně dojde, její výměr je poněkud zvláštní: „Praxe není ničím víc než hypotézou...“ V pokračování souvětí se sice dozvíme, v čem tato hypotéza spočívá (že je možná taková činnost, vykonávaná kvůli sobě samé), dojem překrytí praxe olověným příklopem

teorie už to ale nenaruší. Zvláště když Tamás dál tvrdí, že „komunistickou praxí, již měl na mysli Marx, byla filosofie – užitečné vědění“. Nejsem si jist, jestli Marx měl na mysli zrovna toto, vybavují se mi však jeho slova z *Německé ideologie* (1845): „Filosofie a studium skutečného světa jsou v takovém poměru jako onanie a pohlavní láska.“

Tamás se zařazuje mezi zestárlé sentimentální levičáky, k nimž patří Slavoj Žižek či Alain Badiou. Ti svým vyzváním komunismu působí trochu jako jakobíni v roce 1848 – stále věří v opakování „své“ revoluce, byť se svět zatím zcela změnil. Tamás v leccem stojí pevněji nohama na zemi, i díky tomu, že pracuje se západní marxistickou tradicí, jež mu dává pestrou paletu teoretických nástrojů, zároveň však leckdy tím více odhaluje slabiny jeho přístupu než mnohdy nesoudržné, ale synkreticky „všežravé“ postoje Badiouovy a Žižekovy. Například vidět budoucnost marxistické politiky v repolitizaci sféry práce v době, kdy pracovní místa budou spíše masově zanikat, je nanejvýš nostalgii. Ohlížet se na mýtus továrny v nastupující éře automatizace a odmítat politiku omezenou na „náhodnou kombinaci rodin v soukromých obydlích“ znamená zavírat oči nejen před zánikem pracovních míst, ale také před faktory zasahujícími přímo do biologického života jedince nebo před skutečností, že pro mnoho žen na světě je „pracoviště“ doma. V Tamásových klíčových koncepcích také zcela chybějí pro současnost tak zásadní témata jako klimatická změna, geneticky modifikované zemědělství, financializace nebo právě automatizace.

V mnohém je Tamásovo myšlení podnětné a zajímavé, některé jeho postřehy jsou brilantní a jeho eseje jsou výzvami k přemýšlení i polemice. V českém prostředí, kde západní marxismus posledního půlstoletí zůstává stále do značné míry neobjeveným kontinentem, jsou navíc i velmi osvěžující zprostředkováním kontaktu s touto bohatou tradicí. Přesto Tamás nepřichází s projektem marxismu pro 21. století, ale přináší spíše poslední slova marxismu století minulého.

Gáspár Miklós Tamás: K filosofii socialismu. Přeložil Pavel Siostrzonek. Filosofie, Praha 2016, 242 stran.

Východoevropské režimy podle Tamáse socialistické nikdy nebyly. Foto archiv VUF

Ztraceni ve vlastní řeči

Existuje společný jugoslávský jazyk?

Tvorba některých současných chorvatských, srbských, bosenskohercegovských či černohorských autorů svědčí o pestrosti společně sdíleného literárního jazyka. Deklarace o existenci společné řeči, se kterou před nedávnem přišel kolektiv lingvistů, apeluje na občany i politické elity, aby do jazykové praxe nevnášeli nacionalismus.

STRAHINJA BUČAN

Jakým jazykem mluvíme? A mluvíme-li jinou řečí, proč si rozumíme? A potřebujeme jazyk pro definici národní identity? To jsou otázky, jež pronásledují především spisovatele ze zemí bývalé Jugoslávie.

Krvavá anekdota

„Všechny ty roky spolu žijeme ve velké lži. Celou tu dobu nám říkají, že hovoříme a píšeme jednou řečí. Ale nyní je nám všem naprosto jasné, že naše řeč jsou ve skutečnosti čtyři zcela odlišné jazyky: srbský, chorvatský, bosenský, černohorský. Podívejte se na tenhle příklad: v srbstině existuje věta ‚Já čtu‘. Ale docela jinak zní tato věta v chorvatštině, totiž: ‚Já čtu.‘ Samozřejmě je zcela odlišná i v bosenštině, v tomto jazyce zní: ‚Já čtu.‘ Hodně specifický případ je pak jazyk černohorský. Všimněte si, prosím, toho do očí bijícího kontrastu k jiným jazykům, zde se totiž říká: ‚Já čtu.‘“

Tuto lingvistickou přednášku pronesl na přelomu let 1989 a 1990 satirik Nele Karajlić na bosenském kanálu jugoslávské státní televize. Komik, kterého české publikum pravděpodobně zná díky tomu, že v devadesátých

nápisům na veřejných budovách ve Vukovaru, kde dodnes žije početná srbská menšina.

Řeč a nacionalismy

Proti tomuto jazykovému nacionalismu, který trvá již od roku 1990, se nyní pokouší postavit *Deklarace o společném jazyce* (2017). Název a okamžik publikování této deklarace nebyly zvoleny náhodně. V roce 1967 se totiž takzvanou *Deklarací o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka* otevřela nehlubší trhlina v dosud společném chápání srbochorvatského jazyka. Tato výzva byla mimo jiné podporována Miroslavem Krležou, někdejším doyenem a hlavní transgenerační postavou chorvatské literatury, i četnými chorvatskými akademickými institucemi. Chorvatská inteligence tehdy v podstatě skoncovala se srbochorvatštinou a volala po nezávislosti chorvatštiny a její ochraně před údajnou dominancí srbského jazyka v tehdejší společenském a zejména kulturním prostředí. *Deklarace o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka* tehdy stála na počátku takzvaného chorvatského jara, dodnes ne zcela ideologicky zřetelného reformního hnutí, i na začátku eroze Jugoslávie.

Bogdan Bogdanović: Kamenný květ (1966). Památník věnovaný obětem ustašovského teroru nemá být symbolem hrůzy, ale smíření. Foto wikiwand.com

letech spolupracoval s Emirem Kusturicou, v tomto skeči dovádí duch doby v tehdy ještě srbochorvatsky mluvících jugoslávských republikách do dokonalé absurdity. Přestože obyvatel Bělehradu nemá problém domluvit se s někým ze Sarajeva nebo Záhřebu, najednou se tvrdí, že každý mluví úplně jinou řečí.

Karajlić pravděpodobně netušil, že se jeho vtip v následujících letech změní v krvavou realitu. Zejména v tudmanovském Chorvatsku se jazyk stal brzy politickou otázkou: noviny například zveřejňovaly seznamy chorvatských slov, která měla být používána namísto barbarských srbských výrazů. Vlna neologismů, ale i slovní revenanty z časů ustašovského a fašistického Nezávislého státu Chorvatsko zaplavily tisk, různé publikace, rozhlas a televizi. Ještě dnes je v Chorvatsku jazyk vnímán jako posvátná kráva národní identity, jak ukázaly násilné protesty proti dvoujazyčným

Za novou *Deklarací o společném jazyce* stojí kolektiv lingvistů, kteří se setkávali na řadě konferencí konaných pod heslem „Jazyky a nacionalismy“ – nejdříve v černohorské Podgorici a později v Bělehradě a Sarajevu. Klíčovým požadavkem deklarace je návrat k definici jazyka druhé Jugoslávie, ale bez centrálního imperativu nutné společné identity. Obyvatelé Chorvatska, Bosny a Hercegoviny, Srbska a Černé Hory by si měli uvědomit, že mluví jedním jazykem, i když v odlišných variantách. Jednotnou kodifikaci signatáři deklarace nepožadují, to ponechávají v kompetenci jednotlivých národnostních komunit. Jejich záměrem je především upozornit na nutnost boje proti jazykové segregaci a diskriminaci, která nevyhnutelně vede k cenzuře či autocenzuře v médiích, umění, ale i ve veřejném životě. V neposlední řadě pak požadují, aby existovala možnost „beztrestně“ míchat variety společného jazyka.

Jazykový polycentrismus

Pro literární tvorbu je rozhodující především odkaz na polycentrický charakter společného jazyka Chorvatů, Srbů či Bosňanů. Autoři jasně odkazují na příklad němčiny, angličtiny nebo arabštiny. V případě německy mluvících autorů by nikdo netvrdil, že třeba Peter Handke nebo Thomas Bernhard jsou německí spisovatelé, i když svá díla bezesporu píšou v němčině. O literární identitě autora rozhodují jiné faktory. Určitý jazykový kolorit charakterizuje zmíněné spisovatele jako rakouské – ať už se jedná o dialektismy nebo o specifický styl, jakým je například salcburský „Grant“ (tedy typicky rakouský či jihoněmecký hněv vůči světu) Thomase Bernharda nebo morbidita v dílech Franze Kafky. Ještě extrémnější jsou příklady z angličtiny. James Joyce se výrazně liší svým charakteristickým stylem od Marka Twaina, a mezi těmito dvěma spisovateli a například Nigerijcem Wole Soyinkou leží celé světy. Přesto je nepopíratelné, že jejich literárním jazykem je angličtina.

Stejný princip jazykového polycentrismu může nadále fungovat i pro bývalý srbochorvatský jazykový prostor. Skutečné jazykové hranice v podstatě neexistují už od 19. století, a to i přes kulturní difference mezi pravoslavnou, muslimskou a katolicko-rakousko-uherskou kulturní oblastí. Intenzivní literární výměna mezi chorvatskou a srbskou literaturou nastala nejpozději od vzniku Jugoslávie. Nejzřetelněji to můžeme vidět u chorvatského avantgardního básníka Augustina „Tin“ Ujeviće, který sám sebe vsadil do prostoru národní a ideologické, a tím i jazykové ambivalence. Podobně Ivo Andrić opustil své bosenské kořeny a psal v orientálně zabarvené srbsčině.

Dokonce ani dnes nejsou vůči sobě literární jazyky zemí takzvané jugosféry nijak radikálně vymezeny. Spisovatelé jako Dubravka Ugrešić, Slavenka Drakulić nebo Edo Popović z Chorvatska mají potíže uznávat ideologická a politická omezení, která vznikla v uplynulém čtvrtstoletí. Záhřebský jazykovědec a spisovatel Pavao Pavličić v doplňku ke svému kalendářnímu cyklu povídek *Dunav* (1983, 1992, 1999), zveřejněném krátce po konci války, oslavuje srbsko-chorvatské „esperanto“ jeho rodného města Vukovaru. Jiní, například jeden z nejvýznamnějších současných chorvatských spisovatelů Miljenko Jerговиć, se pohybuje ve své literární existenci vědomě jako Bosňan. Žádné oddělení jazyků pro něj v Bosně, tomto melting potu srbské, chorvatské a muslimské kultury, neexistuje. Výsledkem je směs různých jazykových vrstev a narativních situací, které se v Jergovićových textech vzájemně doplňují.

Mlčení elit

Je přirozené, že *Deklarace o společném jazyce* vyvolala ohlas hlavně u spisovatelů. Zatím toto prohlášení podepsalo více než osm tisíc lidí. V regionu, který v minulých letech intelektuálně stagnoval a ve kterém občanská společnost takřka neexistuje, se taková odezva může považovat za silný signál. Je patrné, že společný jazyk by měl být znovu tématem společenské diskuse o tom, jakou (a zda vůbec nějakou) podstatu mají hranice mezi národy bývalé Jugoslávie.

Politické elity od Záhřebu až po Podgorici měly zatím na deklaraci lingvistů, spisovatelů a dalších signatářů jedinou odpověď – mlčení. Vyjádřila se pouze praviceová chorvatská prezidentka Kolinda Grabarová Kitarovićová: toto prohlášení je podle ní zcela marginální, neboť Chorvatsko musí v současné době řešit mnohem naléhavější problémy, jako třeba nejistou ekonomickou situaci. Reakce by ovšem mohly dopadnout i mnohem hůř, vezmeme-li v potaz, že slovo „jugoslávský“ se v jistých kruzích stále považuje za sprostou nadávku. Autor je slavista.

Kyberpunková mystika

Komiksová legenda Ghost in the Shell

Japonská sci-fi manga Ghost in the Shell od Masamuna Širóa se stala doslova popkulturní ikonou. Autor v ní přišel s radikálním myšlenkovým konstruktem, podle něhož jsou předměty nadány duchem a na lidech příliš nezáleží. Nyní, sedmadvacet let od prvního vydání, tento klíčový kyberpunkový komiks vychází v češtině.

ANTONÍN TESAŘ

České vydání kyberpunkové mangy Masamuna Širóa *Ghost in the Shell* (původně *Kóka-ku kidótai*, tedy Zásahová obrněná pořádková jednotka) přišlo sedmadvacet let poté, co tento komiks vyšel v Japonsku, a dvaadvacet let po prvním vydání jeho anglického překladu v Americe. Mezitím se *Ghost* stal transmediální značkou, pod níž spadá také proslulý stejnojmenný anime film Mamoru Ošiiho z roku 1995 nebo animovaný seriál s podtitulem *Stand Alone Complex* (2003–2006). Letošní americký hraný snímek režiséra Ruperta Sanderse pak jen stvrzuje, že se *Ghost in the Shell* stal součástí globální popkultury. Vrátit se po čtvrtstoletí ke komiksovým kořenům této legendy si vyžaduje revidovat řadu mýtů, které se kolem ní za tu dobu nahromadily. Žánr „tvrdé“ sci-fi, jež vychází z neaktuálnějších technologických novinek a pokouší se vybudovat vizi možné budoucnosti, s sebou – zpětně viděno – nutně nese spoustu stop své doby.

Planeta je důležitější než lidstvo

Komiksový *Ghost in the Shell* dodnes může na západního čtenáře působit výstředně svým „filosofickým“ východiskem. Ignoruje totiž nevráživost velké části současných pozitivistických vědců vůči jakýmkoli náboženským myšlenkám a zcela samozřejmě kombinuje poznatky z biologie či fyziky s východním mysticismem, který přiznává všem entitám ve vesmíru „ducha“, jehož existenci nelze vědecky dokázat, jenž je však čímisi na způsob vědomí a principu identity. Širó

se na různých místech komiksu snaží tento koncept vysvětlit, přirovnává ho například k šintoismu, panteismu nebo indiánské víře v Manitoua. Pro samotný komiks je ale podstatnější, jaký efekt má existence titulního „ducha“ na univerzum jeho příběhu. Duch je pro Širóa hlavně principem, který bere člověku jeho výsadní pozici „oduševnělé“ entity. Oduševnělost je přiznána všemu včetně objektů, které západní tradice považuje za „neživé“, jako jsou například kameny nebo stroje. Díky konceptu ducha vlastně neexistuje žádný ostrý ontologický rozdíl mezi člověkem a strojem, což umožňuje uvažovat o „kyberizaci“ lidského mozku nebo o vzniku umělé inteligence nadané vlastním vědomím. Širóovo univerzum navíc není antropocentrické, protože počítá s mnohem vyššími duchy, než je ten lidský. Autor například tvrdí, že „planeta má větší cenu než všichni lidi světa“, přičemž evidentně nemá na mysli jen planetu Zemi, ale prostě planetu jako typ kosmického útvaru.

Pro západní čtenáře je to exotický způsob uvažování, který je ale pro japonské myšlení, a zejména to vztahující se k robotům a umělé inteligenci, typický. Skutečnost, že hlavní hrdinka Motoko Kusanagi není člověk, ale kyborg, a že se svět komiksu hemží lidmi s technologicky modifikovanými těly, není nikde chápána jako problém. Představa, že stroje zbavují člověka lidskosti, je autorovi zcela cizí. V tom se také liší od zmíněného hraného filmu Ruperta Sanderse, který naopak sleduje úplně protichůdnou linii paranoie z androidů coby strojů nerozlišitelných od lidí, což je postoj vycházející spíše z práz Filipa K. Dicka.

Informační utopie

Komiks začíná slovy: „Toto je blízká budoucnost. Planeta je protkána datovou sítí, světlo i elektrony se míhají sem tam, avšak společnost ještě není natolik informační, aby státy a etnika beze stop vymizely.“ Už v prologu nám tak Širó předkládá zvláštní vizi informační utopie, která ovšem, jak naznačuje závěr ohlašující příchod sebevědomé umělé inteligence, možná vůbec není utopií určenou pro lidstvo. Citát zároveň ukazuje, jak bizarním beletristickým útvarem

Komiks sleduje epizodické, jen volně propojené případy policejní jednotky Sekce 9, které mají hodně znaků klasické akční mangy

Ghost in the Shell je. Komiks sleduje epizodické, jen volně propojené případy policejní jednotky Sekce 9, které mají hodně znaků klasické akční mangy. Děj je ale protkán desítkami Širóových poznámek pod čarou, v nichž se autor vyjadřuje ke všemu možnému, od filosofie přes moderní vědu a zbraně až po politiku. Promýšlí například možnost revolučního hnutí pracovních robotů, přidělování financí japonským ministerstvům nebo možné využití plísni pro technologie

budoucnosti. Manga tak představuje bizarní směs akčního vyprávění a osobního publicistického zápisníku.

Širóův komiks rozhodně nevyznívá jako dílo předurčené k tomu stát se klasikou. Spíš než silné vyprávění nabízí originální a radikální myšlenkový konstrukt, který čtenáři podává neobvyklou, ne zrovna strhující formou.

Masamune Širó: Ghost in the Shell. Přeložila Anna Křivánková. Crew, Praha 2017, 350 stran.

literární zápisník

Lovecraftovské variace

PAVEL KOŘÍNEK

Je ošidné pokoušet se analyzovat, proč v posledních letech získává zase jednou na popularitě znepokojivé literární dílo Howarda Phillipse Lovecrafta – rád takové pokusy přenechám někomu povolanejšímu, kdo bude schopen rozpoznat, jedná-li se o jakousi dočasnou amplitudu „divné“ vlny, stále přítomné v globální kultuře, nebo snad o návrat, podněcený současným děním a vyvěrající z nějakých zrovna se vyjevívších přínosných paralel, reinterpretací a aktualizací. Tak či onak je nesporné, že Lovecraftovy příběhy zažívají svého druhu renesanci, a to i u nás. Nakladatelství Plus připravilo několikavazkové *Sebrané spisy*, v Laser Books vycházejí antologie lovecraftovských povídek uspořádané S. T. Joshim a vlivu tohoto klasika „divného sci-fi, fantasy a především hororu“ na domácí výtvarnou scénu byla věnována nedávná výstava *Život*

je bolestný a přináší zklamání pod kurátorským vedením Otto M. Urbana, doprovozená i inspirativním katalogem. Nejde přitom jen o jakési lokální „doceňování“ pozapomenutého umělce: lovecraftovské pastiše a parafráze bují a metastázuji i v zahraničí, jak dosvědčují například dost možná nejlepší komiksové práce Alana Moorea posledních let, limitované série *Neonomicon* a *Providence*. A do stejné kategorie spadá i nejnovější pozoruhodný román *The Night Ocean* (*Noční oceán*) v češtině dosud nevydaného amerického prozaika a literárního vědce Paula La Fargeho.

Noční oceán je příběhem o posedlosti (respektive o různých posedlostech, těmi vztahovými počínaje a posedlostí minulostí konče) a o neschopnosti smířit se se skutečností, že některé události odplynulých dní již prostě nikdy nedokážeme nahlédnout, pochopit, zcela a úplně poznat. Zároveň je to zábavná, postmoderními odkazy a paralelismy propletená kniha o Howardu Phillipsu Lovecraftovi, žánru weird fiction a počátcích fandomu. A je to také román o homosexualitě a intertextualitě, přičemž to první bylo v minulosti považováno za úchytku a tomu druhému by stejné hodnocení dle názoru mnohých jenom patřilo.

Celá kniha je rámována metafikčním gestem: newyorská psychiatrická Marina Willettová se snaží porozumět nevyjasněné sebevraždě

svého manžela Charlieho, novináře na volné noze, jenž se v posledních letech se zájmem hraničícím s posedlostí pokoušel rozkrýt podstatu tajemného vztahu mezi více než čtyřicetiletým Lovecraftem a jeho šestnáctiletým fanouškem Robertem Barlowem v Americe třicátých let minulého století. Šlo skutečně o vášnivý milostný poměr, jak by nasvědčovala rovněž tajemstvím zahalená kniha *Erotonomicon*, vydávající se za edici Lovecraftova intimního deníku? Anebo jde jen o další vrstvu záhad a mystifikací? Charlieho jeho pátrání zavádí stále hlouběji, pohlcuje ho a šířá, ale „pravda“ mu stále uniká. *Erotonomicon* se ukáže být falzem – byl snad autorem tohoto defamačního spisku Barlow? A co by tím sledoval? A nebylo by to všechno, řečeno Marininými slovy, „až příliš dobré na to, aby to byla pravda“?

Próza, stylizovaná jako Marinou editovaný svazek (možná svého druhu autoterapie knihou), bohatě prostřídává styly: dlouhé pasáže z *Erotonomiconu* následuje stroze zaznamenaný přepis dialogu a nechybějí ani bohaté poznámky pod čarou, ať již faktografické nebo interpretativní. Vědecky orientovaná Marina – „žena vědy“, a tedy erbovní „lovecraftovská“ postava – přitom ve svém pátrání kráčí v Charlieho stopách možná více, než si sama připouští: i ona nakonec nevědomky pomáhá vršit další a další odporující

si příběhy, i ona je při svém hledání nutně odsouzena k neúspěchu.

La Farge si své postmoderní literární hrátky zjevně užívá a dojem, jež si čtenář z knihy odnese, je myslím do velké míry odvislý od ochoty a schopnosti přistoupit na jeho hru. Dějem se v jednom kuse proměnují nejrůznější historické osobnosti, od nezapomenutelného Williama Sewarda Burroughse po plejádu sci-fi autorů typu Fredericka Pohla a Isaaka Asimova, a čtenář jen s obtížemi rozpoznává, kde končí historicky akurátní líčení a začíná bujará fikce. Zároveň ale *Noční oceán* nevyžaduje žádnou detailnější znalost Lovecraftova díla: text je sice podle očekávání prošípokován drobnými i rozsáhlejšími odkazy na jeho práce, pro porozumění románu není ale jejich rozklíčování nijak nutné. Rovněž není zapotřebí, aby čtenář naplno docenil určitou kompoziční odvozenost, s níž rozvíjený příběh zrcadlí tradiční postupy žánru weird fiction: stejně jako většina zdařilých postmoderních děl i La Fargeho román funguje na více rovinách a otevírá se různě poučenému čtení. Lze jen doufat, že české vydání, o kterém prý jeden z místních nakladatelů uvažuje, na sebe nenechá dlouho čekat.

Autor je bohemista.

Paul La Farge: The Night Ocean. Penguin Press, New York 2017, 390 stran.

Vytrvalé a sústredené úsilie

Poznámky k charakteru súčasnej srbskej prózy

Srbsko se po krvavém rozpadu Jugoslávie ocitlo ve vleklé politické a ekonomické krizi. Přestože ale společenská relevance literatury poklesla, udržela si srbská prozaická tvorba pozoruhodnou vitalitu. Vedle starší generace postmodernistů tak dnes působí i kvalitní mladší autoři.

IGOR MIKUŠIAK

Aj v našom priestore, ktorý doposiaľ redukoval svoj záujem o krajiny bývalej Juhoslávie na prázdninové roztopaše a neraz i na pohrdavé gestá, je azda známy fakt, že na rozdiel od Juhoslávie, ktorá bola v 20. storočí v rôznych podobách významnou krajinou, môže byť Postjuhoslavia iba exkluzívnou literárnou témou. Adjektívum „postjuhoslovanský“ sa dnes používa ako súčasť širšej a v zásade liberálnej stratégie vytvárajúcej zmysluplný rámec, v ktorom by sa dali spoločenské a kultúrne fenomény uchopiť extenzívnejšie vo vzájomných súvislostiach. Ani v bývalej Juhoslávii, napriek občasnému pokusom analyzovať literárnu produkciu národov v juhoslovanskom kľúči, nikdy nedošlo k opusteniu sond do jednotlivých literatúr na národných úrovniach. Asi by sme dokázali zostaviť juhoslovanský a postjuhoslovanský literárny kánon či artikulovať spoločný kultúrny pôdorys tohto areálu, ale príbeh literatúr bývalej Juhoslávie má v ostatných dvadsiatich rokoch okrem spoločných črt aj celkom špecifické obsahy, ktoré sa nepochybne dajú a musia myslieť aj v súvislostiach národných kultúr.

Kontinuita, alebo nový začiatok?

Jedným z kardinálnych problémov srbskej prózy v období po dezintegrácii Juhoslávie je otázka, nakoľko je jej vývoj plynule prepojený so situáciou v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch alebo či je tento fakt – pre niekoho traumatizujúci, pre iného euforický – radikálne novou kvalitou, ktorá stimuluje a produkuje výrazne iné modelovanie literárnej výpovede.

Skúmanie tohto problému dáva pomerne jednoznačnú odpoveď v prospech kontinuity. Oproti českej a slovenskej situácii neboli osemdesiate roky 20. storočia v srbskej literatúre rokmi štýlovej uniformity a rigidnosti. Prienik nových techník písania nebol nijako regulovaný a pluralita autorských stratégií sa nedostavila tak ako u nás, v deväťdesiatych rokoch, ale bola tam trvale prítomná. Na literárnej scéne vedľa seba koexistovali aktéri s diametrálne odlišnými poetikami a svetonázorom: realisti vedľa postmodernistov, konzervatívci vedľa liberálov, nacionalisti vedľa

internacionalistov. V literárnej sfére prakticky neexistoval fenomén zakázaných autorov (s istým zjednodušením by sme za trvalejšie zakázaného autora mohli označiť azda iba Milovana Đilasa, ktorý však s úspechom publikoval v zahraničí). Spisovatelia sa v tomto období nevyhýbali kritickým komentárom a spoločenskej publicistike. Jeden pól tvorili nacionalisticky orientované postoje (Dobrica Ćosić, Matija Bećković, Antonije Isaković), ktoré sa finalizovali v neslávne známom Memorande Srbskej akadémie vied a umení z roku 1986, druhý tvorili nekoordinované aktivity, napríklad Danila Kiša a Borislava Pekića.

Turbulentné deväťdesiate roky

Ani tragické a šokujúco krvavé deväťdesiate roky radikálne neprekreslili literárnu mapu. Skôr došlo k zvýrazneniu tendencií, ktoré boli v predchádzajúcich rokoch vytlačené za paravan každodennosti. Spisovateľská obec bola rozdelená: prominentný člen antinacionalistickej iniciatívy Beogradski krug (Belehradský krúžok), Filip David, demonštratívne požiadal o vymazanie svojho mena zo zoznamu členov srbského PEN klubu; architekt, prozaik a esejista Bogdan Bogdanović na stránkach denníku Le Figaro konštatoval, že „dnes žije Srbsko v kultúre lži“; literárny a kultúrny historik Predrag Palavestra pregnantne sformuloval, že „na konci 20. storočia nie je v záujme Srbov ocitnúť sa na slepej koľaji a bojovať so susedmi“; no na druhej strane bolo možné zaznamenať napríklad slová Milorada Pavića, že Milošević je „svätý Sáva našich čias“.

Evidentnejším fenoménom sa stala emigrácia, pričom sa medzi autormi pochopiteľne dotkla predovšetkým antinacionalistického a pacifistického tábora. Do zahraničia odchádzajú napríklad Dragan Velikić alebo David Albahari, a predovšetkým druhý menovaný vyťažil z tejto skúsenosti jeden z najlepších srbských románov *Snežni čovek* (Snežný človek, 1995). V deväťdesiatych rokoch taktiež výrazne posilnila svoje postavenie srbská pravoslávna cirkev. Jej predstavitelia okrem iného spoluotvárali prestížny Belehradský knižný veľtrh. Súčasne však došlo k emancipácii

ženských hnutí. V roku 1994 vznikol prvý špecializovaný časopis pre ženskú literatúru Pro Femina. Organizovali sa tiež výzvy za ukončenie vojenského konfliktu a mierové demonštrácie.

Turbulentný koniec 20. storočia literárnu tvorbu síce čiastočne paralyzoval, ale fatálne nedeklasoval. Vitalita srbskej literatúry sa začala prejavovať prakticky okamžite po ukončení krvavého konfliktu a po návrate do akého-takého normálu. Nič na tom nezmenilo ani pokračovanie krízového stavu v nadväznosti na kosovský problém a prakticky permanentná ekonomická kríza, spôsobená rozsiahlou intervenciou medzinárodného spoločenstva. Havarijný stav srbskej ekonomiky, ktorý tlačil do defenzívneho postoja celú literárnu scénu, akceleroval rozsiahle demonštrácie, ktoré 5. októbra 2000 – aj za asistencie autorov s ideovo odlišnou výbavou – prinútili abdikovať prezidenta Slobodana Miloševića.

Nové milénium

Práve odstúpenie Miloševića sa najčastejšie uvádza ako nový štart srbskej literárnej kultúry. Poetologicky našla srbská próza svoju novú identitu aj prostredníctvom produktívneho dialógu s vlastnou tradíciou, ktorá bola vždy mimoriadne otvorená svetovým trendom. Začiatok nového tisícročia sa ešte niesol v znamení reflexie predchádzajúcich rokov. Prakticky pre každého bez ohľadu na to, k akému táboru patril, išlo o traumatu. Postupne sa stabilizovala nielen vydavateľská štruktúra a situácia s literárnymi časopismi a cenami, ale etablovali sa aj prirodzené literárne centrá. Okrem Belehradu a Nového Sadu sa ako zaujímavé a živé miesta na mape srbskej prózy potvrdili Niš a Čačak.

Kontinuitu s poslednými dvoma decéniami 20. storočia zaisťuje predovšetkým početná skupina srbských postmodernistov. Tí už síce nie sú v pozícii hegemonov a dnes sa len výnimočne približia k svojim najlepším textom, ale mená ako David Albahari, Svetislav Basara, Goran Petrović, Dragan Velikić, Radoslav Petković, Đorđe Pisarev, Nemanja Mitrović, Vladimir Pištalo, Sava Damjanov, Mihajlo Pantić, Divna Vuksanović a Ljubica Arsić spravidla ponúkajú kvalitné čítanie. Hoci má každý z nich osobitý rukopis a významové a výrazové akcenty ich próz sú rozdielne, spoločným menovateľom ich premýšľania o literatúre je hravosť, esejizmus, ironická dištancia, fragmentárnosť a intertextualita.

Tento základný inventár čiastočne využívajú aj autori debutujúci v deväťdesiatych rokoch a na začiatku nového storočia. Ich pozíciu však už nemožno označiť za postmodernú. Časť z nich vníma samých seba ako stratenú generáciu, s čím sú spojené pocity odcudzenia, samoty a apatie. Emblematická je v tomto smere predovšetkým tvorba Srdana Valjarevića. Jeho krátky román *Komo* (Como, 2007), tematizujúci tvorivý pobyt srbského spisovateľa v luxusnej vile na brehu Comského jazera, sa stal podobne úspešným ako v predchádzajúcej dekáde román *U potpalublju* (V podpalubí, 1994; česky 1996) Vladimira Arsenijevića. Okrem nich možno ešte spomenúť Zorana Ćirića (viz A2 č. 21/2016), Vule Žurića, Jelenú Lengold, Uglješú Šajtinaca, Srdana V. Tešinu, Igora Marojevića, Slobodana Vladušića či Vladimira Kecmanovića.

Možno konštatovať, že súčasná srbská próza si kvôli neexistencii textov celospoločenského významu, absencii všeobecne rešpektovaných autorít, divergentnosti a razantnej zmene pozície literatúry v spoločnosti len veľmi ťažko získava štatút, ktorý mala v priebehu druhej polovice 20. storočia. Napriek tomu má s ohľadom na tradíciu a autorský potenciál šancu byť vitálnou a rešpektovanou súčasťou európskej literárnej kultúry.

Autor je balkanista.

Vladan Jeremić, Rena Rädle: Ze série Nezapomenuté okamžiky ze života pracujících v Novém Bělehradu, 2007

Úkol na červenec: genocida

Dokumentární román o masakru v Srebrenici

Obec Potočari u Srebrenice, památník a hřbitov obětí srebrenické genocidy. Foto Petr Stehlík

Román Beara bosenského publicisty, básníka a prozaika Ivici Đikiće se věnuje válečnému zločinu, který byl mezinárodním soudem označen za genocidu. Text se pohybuje na pomezí prózy, publicistiky, dokumentu založeného na pečlivém studiu pramenů a eseje o povaze zla. Ukázku přinášíme na straně 22.

PAVEL PILCH

Citlivé téma genocidy v Srebrenici a jejím okolí v létě 1995, kdy bosenskosrbská armáda povraždila na osm tisíc Bosňáků, bylo donedávna v jihoslovanské umělecké produkci jaksi nedotknutelné. Přímé odkazy k této události v uměleckých dílech byly jen velmi opatrné nebo měly obecnou povahu – například děj filmu Arsena Ostojiće *Halima cesta* z roku 2012 nese všechny možné paralely k srebrenickému zločinu, počínaje odvedením mužů a chlapců, přes jejich vraždění až po snahu pozůstalých identifikovat jejich ostatky, místo a čas však zůstávají nejasné. I proto působí román Ivici Đikiće *Beara*, pojmenovaný po muži, který byl na místě zodpovědný za hladký průběh vražedné operace, jaksi nepatřícně. Téma srebrenické genocidy totiž odhaluje bez výraznějších okrášlení až na kost. Jeho hlavním „hrdinou“ je plukovník Ljubiša Beara, voják z povolání, absolvent námořní akademie a prodloužená ruka srbského generála Ratka Mladiće v oblasti Srebrenice a Zvorniku, kde osobně zodpovídal za shromáždění a povraždění zajatců, stejně jako za následnou likvidaci jejich těl. V roce 2010 byl za vzorné vykonání rozkazu odsouzen mezinárodním tribunálem v Haagu k doživotnímu pobytu ve vězení, v němž počátkem letošního roku zemřel.

Síla faktů

Beara s podtitulem *Dokumentární román o genocidě v Srebrenici* je žánrově těžko uchopitelné dílo – jak už bylo řečeno, jde o prózu balancující na hranici literatury faktu a historické beletrie, což může být problém. Spousta čtenářů ji patrně nebude považovat za beletrii vůbec, v lepším případě za mírně beletrizovaný dokument, a spousta ji jako takovou

nebude chtít číst, neboť ji snadno zamění s jinými, skutečně dokumentárními texty na téma Srebrenice. Ale tak jednoznačné to není. Román je psán velmi hutným, publicistickým stylem, který občas přechází až k administrativnímu či odbornému výrazu. Působí tedy velmi stroze, jako zpráva nezúčastněného, avšak poučeného pozorovatele, jímž ostatně autor do jisté míry skutečně je: pro rekonstrukci událostí těch několika červencových dní mu posloužily tisíce stran soudních, policejních a jiných historických dokumentů bezprostředně se týkajících Bearova působení ve Vojsku Republiky srbské, ale i v jugoslávském námořnictvu. Obrázek o muži, který zarputile a s mechanickou přesností vydával rozkazy vedoucí k největšímu masovému vraždění v Evropě od holocaustu, jako by vypadl ze složky tajných služeb. Text je téměř prost výraznější estetizace a sílu čerpá z faktů.

Strohá obyčejnost

Čtenář naráží na stále se opakující schéma vedoucí k otázce, jak se mohl obyčejný člověk, který měl před sebou slibnou kariéru a spokojený život, proměnit v krvežíznivé monstrum a svou lidskost zahodit během jediného okamžiku. V jedné pasáži si například autor vystačí jen s dlouhým výčtem jmen a funkcí osob, které o genocidě muslimských mužů museli vědět a z nichž téměř všichni byli vcelku obyčejní lidé. Zcela běžná, nevýrazná jména, Janové Novákové Bosny a Hercegoviny s nezáživnými životními příběhy, dělníci, zemědělci, ale i trestanci, defilují před čtenářem a obyčejnost jejich existenci je v kontrastu s hrůzou srebrenických událostí naprosto zarážející a děsivá. Podobně fungují i jiné aspekty textu, zejména pak ty, které bychom mohli obecně nazvat „měřitelnými“: časové údaje, počty, vzdálenosti. Genocida převedená do řeči čísel nemůže neupomenout na slavný Stalinův výrok o statistice...

Plukovník Beara zde vykonává pouze svou práci, což mu znesnadňuje četné komplikace: nedostatek mužů ochotných vraždit, neschopnost těch ochotných vraždit rychle, nedostatek míst vhodných pro masové hroby, odpor místních Srbů k vraždění na území jejich obce (ne však odpor k vraždění jako takovému), nedostatek dopravních prostředků pro převoz mrtvol a zajatců a zejména pak nedostatek času. Beara je v neustálém stresu jako manažer velkého podniku, a tak chybějící spánek a pocuchané nervy léčí alkoholem

a trpí výbuchy vzteku. Těší se, že až svůj úkol splní, čeká ho chvilka odpočinku. Kdybychom nevěděli, co vlastně do Bearovy gesce patří, zdálo by se, že jde o práci jako každou jinou, snad jen trochu náročnější.

Právě obyčejnost a strohost, která z románu číší, je však nejpodstatnější rysem zla, které Jugoslávii zachvátilo. Válečné zločiny – byť menších rozměrů – se děly na všech stranách a jeden se ospravedlňoval jiným, až do šíleného finále ve východní Bosně. A Beara se i přes komplikace zkrátka zhostil své role dostatečně dobře.

Zlu pomáhá hloupost

Mohli bychom čekat, že v románu nalezneme – byť třeba ne explicitně formulované – morální odsouzení všech, kdo byli za srebrenickou genocidu odpovědní. Đikić se toho však vyvaroval. Hovoří výhradně jazykem faktů, nedává návod k tomu, jak se k osobnosti Beary a dalších postavit. Tuto výsadu přenechává čtenáři. Ukazuje však, že povaha zla je mnohem nebezpečnější, než se nám jeví. Skrývá se v těch nejobyčejnějších věcech, v každém z nás, a překročit hranici, za níž už není cesty zpět, může být mnohdy lehčí, než by se zdálo. Nejvíce však zlu napomáhá k růstu hloupost, jež nakonec bývá kořenem touhy po moci, nacionalismu, sadismu, lenosti i pohodlnosti. Jugoslávské národy otrávené a zhloupělé agresivním nacionalismem přivedly svou zemi k devastující válce, z níž se dodnes nevzpamatovaly. Đikićův román upozorňuje na to, že Bearové se skrývají všude – je však otázkou, zda to činí dostatečně zřetelně, neboť tato zdánlivě jednoduchá kniha hloupostu sotva napoví.

Đikić každopádně prolomil ticho, když zpracoval látku, o které se dlouho na uměleckém poli nemluvalo nebo jen šeptalo, a připomněl, že na Srebrenici se nesmí zapomínat, nesmí se zlehčovat a v žádném případě opakovat. Ljubiša Beara možná skutečně nevěděl, že páchá genocidu, možná byl skutečně přesvědčen, že jen plní rozkazy a že dějiny ho ospravedlní. O tom, co z jeho omezenosti vzešlo, hovoří výmluvně les sněhobílých náhrobků na hřbitově v Potočarech. O samotném Bearovi pak tento román.

Autor je slavista a překladatel.

Ivica Đikić: Beara. Dokumentarni roman o genocidu u Srebrenici. Naklada Ljevak, Záhřeb – Synopsis, Sarajevo, 2016, 248 stran.

ÍDIOT DYCHÁ

Prasata pod nůž

S.d.Ch.

„Dnes je už známo, že tyto dvě české svině, Bílek a Lada, neostýchali se žádati o podporu ve výši 30 a 20 tisíc z fondu, který řídí Ústřední Matice Školská udělující jiným malířům po pěti stech korunách nejvýše. Ale slavní a zazobaní vyvolenci národa Lada a Bílek, tato prasata pod nůž, ztučnější z pána boha, musí dostati těžké tisícovky zadarmo! Proklet buď národ!“ Tolik grafik Josef Váchal v roce 1936.

Jak vidíme, kulturní a společenské procesy se nemění. Mají svůj pevný průběh bez ohledu na naši touhu po změně, která když není touhou po návratu ke starým pořádkům, čili majetkům, je naivní touhou po spravedlnosti. A tak máme jen volbu, do které procesní fáze se zapojíme. A když rozdělení na levou a pravou definitivně selhalo, nezbyvá než hodně jednoduché: jestli budeme tlačit do kopce, nebo se z něj povežeme. Obojí dobré, protože je jasno. Blbě je, když se chce někdo vézt a vypadat přitom, že tlačí. A nejlblbější, když není schopen rozdílnosti mezi směrem z kopce a do kopce rozeznat. To bych nazval znamením doby.

Když jsme se sochařem a performerem Martinem Zetem překonali ostých dětí socialismu a vlezli do bývalých prostor Divus galerie a Divus Prager Kabarettu v budově Orca na Vltavské okouknout, co se tu děje dneska, netušili jsme, že se tam dotkneme budoucnosti umění, přesněji obrysů jeho konečného zániku.

V předsálí jsme našli divoce a fakt strašně špatně posprejovanou prodejnu drahých tenisek a podle ovzduší subkulturního kýče poznali, že tady vládne hipster (kšeftující nudná soft verze). Prošli jsme ke dveřím do hlavního prostoru, jehož svůdný potenciál proměnil duch sofistikovaného konzumu v rozlehlý a členitý chillout. Při pohledu na pódia osazená sedacími soupravami, na kterých se před zvednutými obrazovkami laptopů povalovali muži a ženy téhle subkultury, mě napadlo, po čem, kurva, potřebují pořád odpočívat? Nikdy je nevidím dělat nic jiného s výjimkou patlání mexických blafů.

Ujal se nás mladík v hipsterské uniformě a ptal se, co tu chceme. Vysvětlili jsme mu, že se jdeme podívat na místo, kde se ještě před čtyřmi lety dělalo a viselo parádní umění. Překvapilo nás, když mladík kontroval, že se i teď nalézáme v zázemí umělecké komunity. Koukal jsem po přítomných vyklidněných apaticích (pozitivních příjemcích trendu), na stěnu sestavenou z krabic od tenisek a vypaňnou figurínu sprejera na ochozu, která právě, jakože, nastříkala na zaslepená okna bývalého studia, kde vznikaly knihy nakladatelství Divus, nějaký anglický nápis (použitím češtiny by figurínovi nejspíš upadla umělá ruka), a začínalo mi být jasné, že tohle je ono, tohle je ten konec (a nový začátek), kdy bude umění z obou stran konzumováno jako pociťový, příjemně dráždivý status. Na závěr se nám mladík svěřil s tíživým dilematem, které tu řeší, totiž jestli nechají chillout volně přístupný, nebo jen pro členy komunity. „Takže si tu příště možná budete moct dát kávu,“ dodal, a nám došlo, že teď ještě ne, že přišel čas duchovní hrobku opustit.

Jde to strašně rychle, shodli jsme se s Martinem cestou na tramvaj a já doufal, že nepříjde ta samolibá kreatura od Porsche, ve které kamkoliv se postavíte, jste špatně a překážíte. „Chápu to dobře, že ten člověk myslel uměním to sprejerský stajlování jejich neobátovského byznysu? Že na to kašlou, na náky tvůrčí utrpení? Že si pojedou prachy, aby nechcípali jako my, a umělecký libido si odbydou na designu svého subkulturního tovaru?“

„A maj recht, ne?“ řekl arciumělec Zet. „Copak jejich generace dostala někdy nějaký jinej impuls?“

Vtom nad námi, mezi věžemi antonínského kostela, něco zakníkalo. Asi nějaká prasata pod nůž.

Očima lišky

Balkánští autoři dobývají Německo

Tvorba německy píšících autorů pocházejících z bývalé Jugoslávie je v Německu populárnější než v balkánských zemích. Jen některým se však daří vymanit se z kategorie migrantské literatury a apriorního očekávání čtenářů, že půjde o nostalgické vzpomínání na zemi, která už není.

TOMÁŠ DIMTER

Saša Stanišić. Foto Katja Sämann, media.uzh.ch

Němečtí čtenáři jsou považováni za nejotevřenější v Evropě. Po nacistickém zneužití kultury obecně a literatury zvláště ve prospěch národních, respektive nacionálních idejí se vlastně ani není čemu divit. S trochou nadsázky řečeno, Němci si dávají pozor, aby nebyli vnímáni jako xenofobové. Vše, co má punc jinakosti, tak zpravidla nechápu jako narušení národních hodnot, jak je tomu v zemích východního bloku, ale jako přínos. Z toho těží mimo jiné i takzvaná migrační literatura. Pokud si někdo zvolí němčinu za svůj literární jazyk, nehledí se na jeho dílo s despektem nebo blahosklonností, ale jako na příklad fungující integrace.

Turci a kánon

Typickým případem jsou autoři tureckého původu druhé nebo třetí generace, kteří jsou vnímáni jako součást literárního kánonu německé literatury. Proces integrace ovšem trval několik desetiletí, během nichž se němečtí čtenáři odpoutávali od mylné představy, že německo-turecký spisovatel musí referovat o životě Turků v Německu nebo vzpomínat na vlast svých předků. Nicméně vymanit se z pozice zdatného studenta, který se obstojně naučil německou gramatiku, se dokáže jen velice málo autorů cizího původu. Jedním z nich je například Feridun Zaimoglu, který ve svých raných knihách zachycoval oblíbená klišé o Turecku a turecké menšině v Německu a přibližoval německým čtenářům život v uvedené societě, ale nakonec se k této „dojné krávi“, která mu podle jeho vlastních slov mohla vynášet slušný výdělek až do smrti, vědomě obrátil zády.

Naturalizování Turci píšící německy tvoří sice nekompaktní, avšak velmi významnou součást německé literatury. Překročit úzký okruh, vymezený publikem se stejnými zkušenostmi, k univerzálnímu čtenáři se ovšem podařilo jen málokomu. Jiná je situace emigrantů z oblastí bývalé Jugoslávie.

Jugoslávská vlna

Literární tvorba „jugoslávských“ autorů byla v Německu vždycky populární. Romány Ivo Andriće, Danila Kiše, Aleksandara Tišmy, Dragana Velikiće či Milorada Paviće dosahovaly vysokých nákladů a vyvolávaly značný zájem ještě před válečným konfliktem na Balkáně v devadesátých letech 20. století. Těchto pár jmenovaných autorů, jejichž díla byla překládána i do češtiny, doprovázely nejméně dvě

desítky dalších jmen balkánských spisovatelů přístupných v německých překladech. S válkou v bývalé Jugoslávii se mnohé změnilo – už tím, že došlo k exodu půl milionu obyvatel Jugoslávie do Německa.

Dá se tedy očekávat, že po „turecké vlně“ v německé literatuře přijde vlna „balkánská“ nebo dokonce „jugoslávská“? Z demografického hlediska by tomu nic nebránilo – v německo-jazyčném prostoru dnes žije kolem milionu obyvatel z oblasti bývalé Jugoslávie, tedy asi poloviční počet oproti celkovému množství v Německu žijících Turků. Půdu pro exjugoslávské autory píšící německy navíc připravili němečtí a rakouští autoři, kteří se k dění na Balkáně aktivně vyjadřovali. Namátkou můžeme připomenout Norberta Gstreina, Juli Zeh nebo Petera Handkeho, jemuž jeho prosrbské angažmá přineslo značné problémy. Poté, co se Handke objevil na pohřbu Slobodana Miloševiče, klesl prodej jeho knih na polovinu.

Literaturu migrantů, kteří mají kořeny v bývalé Jugoslávii, dnes zastupuje sedm jmen: Jagoda Marinić, Marica Bodrožić, Saša Stanišić, Melinda Nadj Abonjiová, Zoran Drvenkar, Danko Rabrenović a Nicol Ljubić. Nejznámějším z nich je bosenský rodák Saša Stanišić, který utekl ze země s rodiči ve dvanácti letech, těžko tedy lze tvrdit, že je víc Jugoslávec než Němec. Autor románů *Jak voják opravuje gramofon* (2006, česky 2011) a *Noc před oslavou* (2014, česky 2016; recenze v A2 č. 9/2016) je prototypem úspěšného migranta z bývalé Jugoslávie, kterého si Goethe Institut, jenž „vyváží“ německou literaturu do zahraničí, vybral jako jakýsi „ukázkový příklad“. Autorova popularita tkví ve zdařilém zacházení s vážnými tématy (válka, vykořevení, zpřetrhání osobních vztahů), která čtenáři předkládá dojemně zábavnou formou. Jeho románové prvotiny se prodaly desítky tisíc výtisků. Čtenář dostal, co si žádal: zábavné i tklivé příběhy z již neexistující Jugoslávie; mimoto při veřejných prezentacích čtenáři oceňovali autorovu vděčnost za vstřícné přijetí v Německu. Stanišić – stejně jako Zoran Drvenkar nebo Melinda Nadj Abonjiová, která v roce 2010 obdržela Německou a posléze i Švýcarskou knižní cenu za román *Holubi vzletají* (2010, česky 2011) – nicméně z těsného sevření migrační literatury vystoupil. Jeho druhý román *Noc před oslavou* už s Jugoslávií nemá zhora nic společného. Je to kniha o Německu, psaná z perspektivy lišky, dívky, kronik a staré vesnice.

Bonus exota

Zoran Drvenkar přišel do Německa s rodiči, když mu byly tři roky. I on vystoupil ze státních vod migrační literatury a románem *Sorry* (2009, česky 2012) si udělal jméno jako autor napínavého thrilleru s temnou atmosférou. Další autoři už klidně plují na vlně zájmu o Balkán a mají své čtenáře samozřejmě i mezi emigranty druhé a třetí generace. Danko Rabrenović se do Německa dostal v roce 1991 jako uprchlík, předtím ale v dětství strávil několik let v Číně, kde navštěvoval ruskou školu. Jeho tvorba, zejména pak román *Der Balkanizer. Ein Jugo in Deutschland* (Balkánek. Jugoš v Německu, 2010) je jakousi jugoslávskou variací na dílka Wladimira Kaminera. Je to zábavné, vtipné, literárně nenáročné – stejné jako texty Jagody Marinić.

Tato autorka se narodila do rodiny jugoslávských gastarbeiterů ve Weiblingenu a debutovala povídkovým souborem *Eigentlich ein Heiratsantrag* (Vlastně je to žádost o ruku, 2001). Loni jí vyšel román *Made in Germany. Was ist deutsch in Deutschland* (Made in Germany. Co je německé v Německu), v němž se vyrovnává s identitou Německa jako země, kam míří spousty přistěhovalců. Do Chorvatska se vrací románem *Restaurant Dalmatia* (Restaurant Dalmácie, 2013), v němž poeticky vypráví o své vlasti a identitě jako předpokladech naplněného života a svobody umožňující nalézt v něm své místo. Hlavní hrdinka Mia v příběhu konfrontuje svůj životní sen stát se úspěšnou fotografkou v Kanadě s dospíváním v Berlíně. V knize *Gebrauchsanweisung für Kroatien* (Chorvatsko – návod k použití, 2013) autorka těží ze své znalosti „perly Jadranu“, a dotýká se tak klišé o přímořském státu, kde tráví dovolenou polovina Němců (a Čechů).

Všichni výše zmínění autoři jsou v Německu populárnější než v zemích bývalé Jugoslávie. Zatímco v dílech první poloviny devadesátých let převažovala témata války, jejich příčin a následků, pozdější texty se soustředí na individuální lidské osudy a historické události jsou odsouvány do pozadí nebo mizí zcela. Ovšem pouze dvěma z uvedených tvůrců se podařilo vykročit ze stínu migrační literatury a vstoupit do světového kontextu. Ostatní si podrželi „bonus exota“, což jim může – přinejmenším v Německu – nějakou dobu stačit.

Autor je překladatel.

Feminismus kýčem

The Love Witch americké filmařky Anny Billerové pojednává o traumatizované ženě, která se znovuzrodí jako čarodějnice. Recenze na této stránce jsou věnovány novým hororům natočeným ženami a přístupujícím k žánru z ženské či feministické perspektivy.

ANNA KREJČÍŘOVÁ

Filmová brikoláž režisérky Anny Billerové představuje hraniční příklad autorství a tvůrčí svobody, zároveň však ukazuje, jak se může tvůrčí záměr zcela minout s reakcí publika. Nezávislý snímek *The Love Witch* (Čarodějnice lásky) sleduje rozvodem traumatizovanou Elaine, která se skrze své znalosti parapsychologie a novopohanského hnutí Wicca znovuzrodí jako sebevědomá čarodějka, usilující o získání bezpodmínečné, romantické lásky. Premisu filmu stihne hlavní hrdinka odvyprávět dřív, než dokouří cigaretu, a zadní projekce za kabrioletem ji zaveze k jejímu novému domovu, viktoriánskému sídlu na předměstí. Když vystoupí ze svého karminového mustanga v šarlatových šatech a vyloží na trávník dva rudé kufry, film nám dává jasně najevo excentrický způsob svého vyprávění. Příběh, který sledujeme výhradně Elaininou perspektivou, je vyprávěn prostřednictvím dnes již skoro zapomenutých filmových postupů. Většinu významů nese okaté vystavěná mizanscéna, nikoli toporně zahrané repliky. Přepjatá divadelní stylizace a všudypřítomný symbolismus ovšem často posouvá režisérčin ironický nadhled za hranici parodie. Zcela pak zaniká původně vážně míněné téma nerovnosti mezi pohlavími.

Koberec s pentagramem

Billerová v titulcích nefiguruje jen jako režisérka, ale také jako producentka, střihačka, autorka hudby, kostymérka, vedoucí výpravy a autorka dekorací i storyboardů. Dokončení projektu jí trvalo téměř dekádu. Podle jejího

blogu i mnoha rozhovorů většinu předmětů užitých ve filmu buď sama vyrobila, nebo sehnala po bazarech. Například výroba pentagramového koberce, přítomného v jediné scéně se zaklínáním, zabrala několik měsíců. Kamera se však může až fetišisticky soustředit na sytost a texturu látek či detailní zpracování rekvizit. Autorka tak podobně jako protagonistka snímku využívá vlastností spojených s „poslušnou“ feminitou pro svou autonomii v prostoru, kterému jinak dominují muži – v případě Billerové je to filmařina, u Elaine randění. Osobní angažovanost a vize se však do výsledku promítají rozporuplně, ne-li přesně opačně, než bylo původně zamýšleno.

Billerová v rozhovorech jako inspirační zdroj často uvádí hollywoodskou kinematografii čtyřicátých a padesátých let (hlavně noir a melodrama), ale také psychologická dramata od Bergmana, Ozua či Dreyera. Z ohlasu kritiků i diváků je však zřejmé, že *The Love Witch* vnímají spíše jako pastiš běčkových hororů ze šedesátých let s důrazem na sexploatační filmy, v lepším případě jako poctu campovému stylu melodramat Douglase Sírka. Důvodem nepochopení může být současná vlna nezávislých filmů, které nostalgicky přenášejí přepjatý a fušerský styl starých hororů do nového tisíciletí. Zodpovědnost však leží i na straně autorky, respektive na výběru témat a jejich zpracování. Billerová vzhledem k využití zahlcené pestrobarevné mizanscény, archetypálních postav a rituálního chování může jen těžko doufat, že její snímek někdo přirovná k výše uvedeným subtilním psychologickým dramatům. Bohužel však ani melodramatické vyjadřování povrchem zde neplní svou funkci a působí částečně parodicky.

Honba za ideálem

Ačkoli je významy zatížená mizanscéna hlavní devízou snímku, Billerová ji prakticky nenechá promlouvat. Autorka se po Sirkově vzoru snaží ukrýt niterné konflikty postav do jejich nejbližšího okolí a scény jsou záměrně nesmyslné či fantazijní, aby ke skrytému symbolu přitáhly pozornost. Vzápětí však nechá protagonistku, aby se zcela vyznala ze svých emočních i myšlenkových pochodů. Křečovitě snaze o správné čtení se nevyhnou ani ironické metaforý – rozpad křehké maskulinity nestačí zobrazit

pláčem a nervovým zhroucením milence, Elaine to musí ještě dopodrobna rozebrat s přítelkyní. Zamyšlení nad tím, že většina mužů nikdy neviděla použitý tampon, pak zcela shodí rozsáhlé detektivní pátrání po čarodějnickém flakonu. Precizně vystavěné ironické motivy se v honbě za dokonalým feministickým významem a důslednou sebereferencí překlápějí do parodie, a ztrácejí tak na síle. Billerová se podobně jako Elaine honí za ideálem a v důsledku svou vizi zabíjí.

Autorka je filmová publicistka.

The Love Witch. USA, 2016, 120 minut. Režie, scénář, střih, hudba Anna Billerová, kamera M. David Mullen, hrají Samantha Robinsonová, Gian Keys, LauraWaddellová, Jeffrey Vincent Parise ad.

Deníček asociální matky

Snímek Nenarozená pomsta prostřednictvím příběhu o těhotné vražedkyni rozkrývá role, které společnost přisuzuje ženám v jiném stavu.

JARMILA KŘENKOVÁ

Britská herečka Alice Loweová se autorcky prosadila v buranské road movie Bena Wheatleyho *Dovolenkáři* (Sightseers, 2012). Kromě hlavní role se spolu se svým hereckým kolegou Stevem Oramem podílela na scénáři, v němž se komediální talent ústřední dvojice přirozeně propojil se sociálně kritickým hororem. Na průzkum spodních proudů navenek spořádané střední třídy se Loweová soustředí i ve svém režijním debutu *Nenarozená pomsta*, kde ztvárnila roli mladé vdovy mstící se za smrt manžela. Subžánr filmů o pomstě je zde ozvláštněn těhotenstvím hlavní hrdinky Ruth, k níž její nenarozený potomek promlouvá a podněcuje ji k vraždění.

Vetřelec uvnitř

V *Nenarozené pomstě* nejde o monstrózní dětské vrahy coby brutální a nevyzpytatelné bytosti jako ve snímku *Děti* (The Children, 2008) ani o mateřské blues jako ve filmu *Babadook* (2014). Nejedná se ani o typický body horor, kde se zdrojem znepokojení stává fascinace tělesnou dezintegrací a kde zrození představuje bránu do neznámé dimenze plné krve a utrpení. Porod samotný je zde naopak vyobrazen jako čistý a rychlý úkon, neboť Ruth své dítě přivede na svět císařským řezem. Loweová se spíše zaměřuje na širší kontext toho, co vlastně těhotenství pro současnou ženu znamená. Uplatňuje přitom svůj pozorovatelský talent i cit pro zdánlivě nevýznamné detaily. Skrze pečlivé ohledávání společenských konvencí a banálních jevů se jí ovšem daří proniknout k čemusi hlubšímu.

Stěžejní je pro ni rozkrýtí praktik, jejichž prostřednictvím společnost přistupuje k těhotné ženě a vnucuje jí role dané patriarchálními představami o tom, jak by se měla nastávající matka chovat. Měla by být zadaná, neměla by se příliš bavit ani pracovat a je nanejvýš žádoucí, aby sledovala pouze zájmy svého dítěte. Vše, co se těmto schématům vymyká, je klasifikováno jako nerozum a sobectví – jako by se nepočítalo s ženinou svobodnou vůlí. Mateřství a „dobro dítěte“ pak slouží jako prostředky uplatňování moci a jako účinná páka, s jejíž pomocí lze ženu ovládat a manipulovat s ní. Výsledkem je znepokojivý kontrast mezi vnitřním a vnějším, kdy tenzi nezpůsobuje „vetřelec“ uvnitř, ale soustavný tlak okolního prostředí.

Za této situace se pro Ruth těhotenství stává nepřetržitým terorem a noční můrou. Je zdrojem omezení a příčinou sociální izolace, jež ji odděluje od ještě nedávno zcela běžných požitků a odsuzuje ji k ubíjející samotě. Příznačný je stísněný a neosobní prostor hotelového pokoje, kde hrdinka přebývá. Tenká stěna, která ji odděluje od anonymního věčně souložícího páru, umocňuje dojem života v bublině permanentního provizoria. Samota a nemožnost sdílení pocitů jsou příčinou paranoie. Jejím ztělesněním je postava bizarní porodní asistentky, která Ruth nikdy nezapomene připomenout „zázrak“ samovolné laktace ani to, že kontrolu nad jejím tělem i myslí definitivně převzalo dítě, které „ví přece všechno nejlíp“.

Máma má nůž

Loweová vyvrací klišé o „nejkrásnějším období v životě ženy“ a zesměšňuje infantilní představy o síle mateřských pudů a bezpodmínečné lásce, které ovšem bývají spojeny s požadavkem striktně racionálního jednání. Sama Ruth na své cestě pomsty střídá množství identit, jejichž prostřednictvím ve svých obětech vzbuzuje očekávání, která ovšem zůstanou nenaplněna, protože větší setkání končí smrtícím řezem. Jednotlivé akty pomsty by přitom mohly existovat i jako samostatné mikropovídky, v jejichž pointách vyplouvají na povrch drobné i větší poklesky protagonistů. Ruth, jež se setkává s bezcitnou manažerkou, zkrachovalým dýdžjem či úchylným prodávčem ve zverimexu, působí uvěřitelně. Zásahu na tom má civilní a přirozené herectví Loweové, v němž fungují drobná gesta a mimika, ale i excentrické gagy, například když hrdinka v pokročilém stadiu těhotenství prchá z domu své oběti miniaturními dvířky pro psa.

Loweová je zatím nejvýraznější z mladých režiserek, jež se v nedávné době začaly věnovat hororu. Její debut, v němž se jí podařilo zachytit konfrontaci jedince se společenskými mechanismy, na něž sám nestačí a které jej hrozí semlít, vyniká precizním scénářem, suverénním hereckým projevem i režijní jistotou. Svým nekompromisním autorským hlasem a sociálně kritickým tónem přivádí horor do vskutku „jiného stavu“, který se vyplatí dále sledovat.

Autorka je filmová publicistka.

Nenarozená pomsta (Prevenge). Velká Británie, 2016, 88 minut. Režie a scénář Alice Loweová, kamera Ryan Eddleston, střih Matteo Bini, hudba Toydrum, hrají Alice Loweová, Gemma Whelanová, Kate Dickieová, Jo Hartleyová ad.

Výroba pentagramového koberce v *The Love Witch* zabrala několik měsíců. Foto Anna Biller Productions

A2+, ROMANO KRZYCH, KLANGUNDKRACH & PUNCTUM-KRÁSOVKA UVÁDĚJÍ

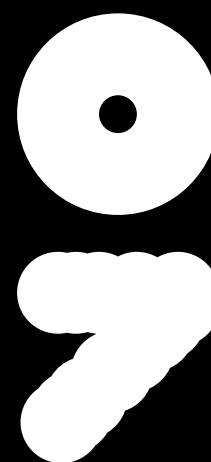
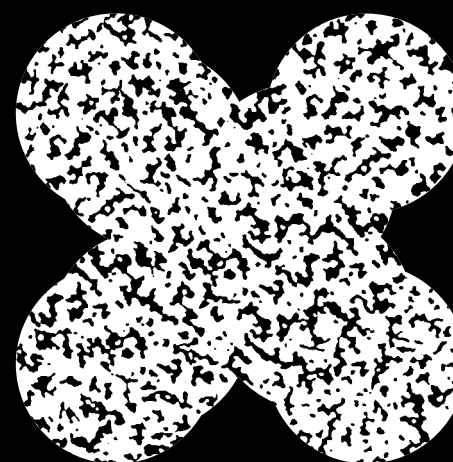
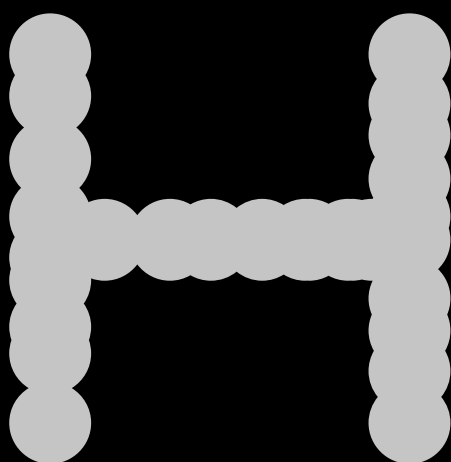
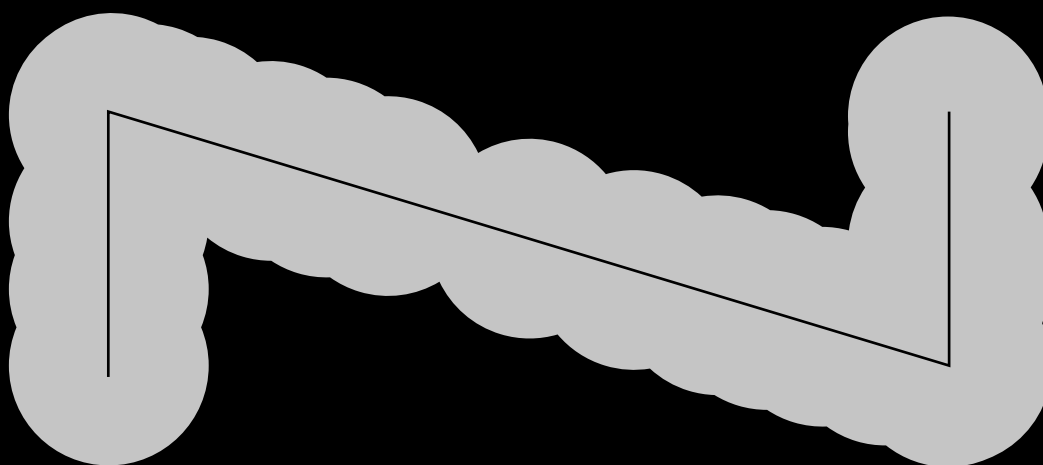
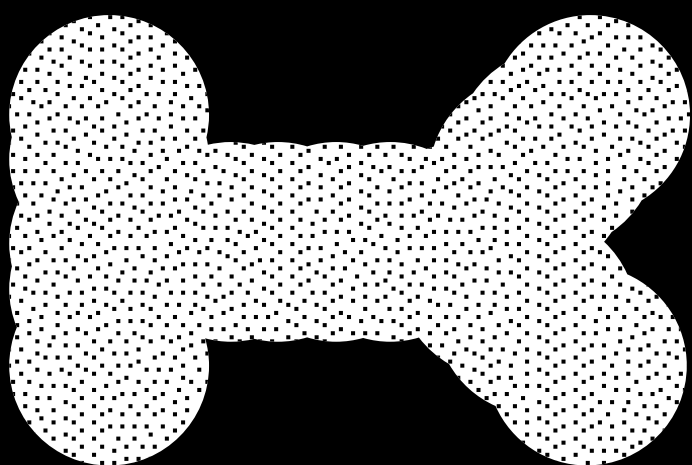
17. 6. 2017, 12:00 – 0:00
 PUNCTUM (KRÁSOVA 27, PRAHA 3)
 INFO & REGISTRACE PRO HUDEBNÍKY:
 PHF.KLANGUNDKRACH.NET
 VSTUP VOLNÝ

*Prague
headphone
festival*

KNIH EX 07

VŠICHNI MALÍ NAKLADATELÉ
 ANEB KNIHY NAD VLTAVOU

17/6–18/6
 10–20 H.

VILA ŠTVANICE
 A JEJÍ OKOLÍ

Prešovské národné

Divadelní experiment má v Prešově dlouhou tradici, na niž v současnosti navazují například režisérka Júlia Rázusová a dramatička Michaela Zakuťanská. Místní politická scéna bohužel hází dramatickým umělcům klacky pod nohy.

DÁŠA ČIRIPOVÁ

Prešov, mesto na východnom Slovensku, je tak trochu v tieni metropoly Košíc, no v divadelnom kontexte je to práve naopak. Divadelný život v Prešove je aktívnejší a v mnohých prípadoch aj umelecky odvážnejší. Stále scény sú tu dve: Divadlo Jonáša Záborského a ukrajinské Divadlo Alexandra Duchnoviča (DAD), svojho času miesto avantgardy a progresívnych režijných postupov. Koncom osemdesiatych rokov a počas deväťdesiatych rokov vytvorilo zázemie pre experimenty Blaha Uhlára, Miloša Karáska a neskôr Petera Scherhaufera. Práve Uhlár a Karásek pripravili pri príležitosti internej prehliadky Ukrajinského národného divadla v Prešove v roce 1987 kľúčovú udalosť – dekomponovanú improvizáciu na železničnej stanici Kysak, ktorá viedla k založeniu Divadla Stoka a k formulovaniu dvoch divadelných manifestov.

Divadlo sa v Prešove ale neodohráva iba v divadelných budovách. Katedra estetiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, na čele s profesorom Karolom Horákom, každoročne organizuje súťažný festival Akademický Prešov. Tvorivý a invenčný duch sa z Prešova nevytratil dodnes – pred štyrmi rokmi v meste pribudlo ešte Prešovské národné divadlo.

Priestor pre slobodnú tvorbu

Táto nezávislá scéna vznikla v októbri 2013 z iniciatívy dvoch mladých Prešovčaniek a absolventiek Vysokej školy múzických umení v Bratislave. Jej zámerom je, ako píše zakladateľky divadla, režisérka Júlia Rázusová a dramatička Michaela Zakuťanská, „vytvárať priestor pre slobodnú tvorbu umelcom, ktorí pochádzajú z východu alebo sú s Prešovom spätí a inscenujú texty so súčasnými spoločenskými a sociologickými témami, ktoré zaujali jeho tvorcov. Okrem iného sa v inscenáciách dotýka napätia medzi východom a západom Slovenska a pomenúva rozdiely medzi úrovňou života v krajine. Zároveň chce inšpirovať ľudí z rôznych pracovných odvetví, aby sa vrátili žiť do Prešova a realizovali sa v menších mestách a na perifériách.“

Prešovské národné divadlo uviedlo zatiaľ štyri autorské inscenácie v réžii Rázusovej a s textami Zakuťanskej. K súboru patria traja viac-menej stáli členovia: herci Gabriela Marcinková, Tomáš Mischura a Peter Brajerčík

a hostujúci tvorcovia. Ich tvorba vždy smeruje k univerzálnemu a všeobecnému odkazu o stave našej spoločnosti, i keď vychádza z lokálnych pomerov a problémov, s ktorými zápasia mladí ľudia v Prešove. Ústredné témy sa dotýkajú absolventov vysokých škôl vracajúcich sa domov, o ktorých hovoria hry *Single Radicals* (Radikální singles, 2013) a *Good place to die* (Fajn miesto, kde zomrieť, 2015) alebo života mladých rodín v Prešove, ktorých situáciu zase reflektuje inscenácia *Deň, keď zomrel Gott* (2017). Charakteristickými znakmi tvorby Prešovského národného divadla sú hľadanie hodnôt, vzťahové frustrácie, irónia, vtip a nadsádzka. Napokon, niekde medzi vážnosťou a humorom sa pohybuje aj samotný názov zoskupenia.

Volím vypiť

Napriek nie príliš priaznivej situácii (márna snaha o získanie vlastného priestoru) tvoria Zakuťanská a Rázusová ďalej a nevzdávajú sa možnosti mať v budúcnosti vlastné divadlo. Momentálne pôsobia na Malej scéne DADu, ktoré im poskytlo dočasné útočisko. Ich boj o priestor podnietil Zakuťanskú k spísaniu všetkého, čo sa v tejto súvislosti odohralo.

V angažovanom a kritickom texte *Volím vypiť alebo Epilóg o prenájme priestorov pre Prešovské národné divadlo* (2016) otvorene pomenováva praktiky miestnych zastupiteľstiev a ich „otvorených“ rokovaní. Textu samozrejme nechýba Zakuťanskej príslovečná irónia, ktorou znásobuje absurdnosť komunálnej politiky vyšších územných celkov: „Ľudia nakupujú, serú, požičiavajú si peniaze, jedia a spia, zatiaľ čo oni ‚nadľudia‘ rokujú a politikárčia, posúvajú pomyselnú hranicu viac doprava alebo doľava. Lenže žiadne doprava, ani doľava nie je. Je tu svet okolo nás, ktorý sa snažíme urobiť lepším pre náš každodenný život, ale politici o to nemajú žiadny záujem. Vždy pred voľbami nám hustia do hlavy, že ide o veľa, ale žiaľ, o veľa ide im. Ako mám ísť voliť, keď vidím, čo robia zástupcovia jednotlivých strán na regionálnej úrovni (...) Volím vypiť, žiaľ, takto sa tu na východe bojuje proti nezmyselnosti zákonov a bytia.“

Nielen Zakuťanskej text, ale aj posledná inscenácia *Deň, keď zomrel Gott* svedčí o dozrievaní tvorkýň – zo študentského divadla sa postupne stáva svieža, aktuálna a ucelená výpoveď o mladých ľuďoch na periférii Slovenska.

Autorka je divadelní kritička.

Charakteristickými znakmi tvorby Prešovského národného divadla sú hľadanie hodnôt, irónia, vtip a nadsádzka. Foto PND

Brutální románek

BodyVoiceBand, soubor absolventů pražské činoherní katedry, v aktuální dramatizaci novely spisovatelky Elfriede Jelinek Milovnice klade důraz na to, že skutečnost je vždy drsnější než mýtus a jazyku nelze věřit.

ONDŘEJ ŠKRABAL

Divadelní soubor BodyVoiceBand vznikl před čtyřmi lety. Jeho poetika se začala formovat, ještě když poslední absolvující herecký ročník režisérky a pedagožky Jaroslavy Šiktancové, z něhož členové souboru pocházejí, studoval na Divadelní fakultě Akademie múzických umění v Praze. Prvním a zatím asi největším projektem tohoto divadla bylo nové nastudování *Vojny* E. F. Buriana v roce 2013. Poté, co herci školu opustili, jako by se poetika souboru rozdělila do dvou linií, ovšem nijak zásadně vzdálených. Dají se označit jako linie burianovská a linie brechtovská. E. F. Burian a Bertolt Brecht k sobě měli blízko, a to nejen politicky. Burian se ovšem skrze svou skladatelskou dráhu a voice band pracoval k syntetickému divadlu, ve kterém mají slovo, pohyb i hudba rovnocennou roli. Tyto

složky se zde vzájemně doplňují, podporují, přecházejí jedna v druhou. Brecht se oproti tomu daleko více spoléhal na slovo. Druhá, brechtovská linie by se tedy ještě zjednodušeněji dala označit jako činoherní.

Národní pachtění

Zmíněná *Vojna* přirozeně patří do první, syntetické linie, ve které je kladen důraz na pohyb. Dále by se sem, ač ne bez výhrad, dal zařadit *Negativ* (2015), představení částečně založené na *Kuchyňské revue* (1927) Bohuslava Martinů s obtížnou choreografií Martina Packa, a pak také *Depeše pro Jarku Horákovou* (2016), vytvořená částečně podle deníků této prvorepublikové herečky i podle *Abeedy* Vítězslava Nezvala.

Do druhé řady patří hned první představení uvedené mimo DAMU, totiž *Bubny v noci* Bertolta Brechta. V působivé atmosféře malostranské Baráčnícké rychty herci předvedli v klasických kostýmech i líčení docela jiného Brechta: lehce pohybového, ve kterém ale zůstal důraz na slovo, společenský apel i zvláště německo-český kabaretně-hospodský úspinný ráz národního pachtění. Do linie patří i *Letovisko* (2013), pohádka *Voják a tanečnice* (2015) a s trochou shovívavosti i kabaret *Café Bizzare* (2012). Rozhodně sem ale náleží právě premiérová inscenace *Milovnice*.

Iracionální pohyby?

Novela *Milovnice* (1975, česky 2008) rakouské dramatičky a spisovatelky Elfriede Jelinek v jevištním provedení BodyVoiceBandu jako by do značné míry naplňovala parametry brechtovského epického divadla. Ne ovšem beze zbytku. Stylizované typy se zde vtělují do konkrétních postav, které ale vzápětí zase opouštějí, vše je vyprávěno publiku a pro publikum, přičemž prim zde hrají dva vypravěči – skvěle pro tyto účely vybraní Marie Štípková a Marek Mikulášek. Tito komentátoři ovšem nezůstávají stranou, některou postavu si tu a tam také „zahrají“. Postmoderně laděnou brechtiaďdu narušují typicky šiktancovské, zdánlivě iracionální pohybové aktivity. Nejsou ale žádným doplňkem. Jelinekovská řeč je zde totiž pohádková, bájevá, jako by měla všechno zlé ve vyprávění a vzpomínkách zahlasovat. Skutečnost je drsnější a jazyku nelze věřit. Proto se jeden z protagonistů, Heinz, sice může chlubit svou sexuální aktivitou (a díky skvělému výkonu Vojtěcha Bartoše bychom mu to lehce uvěřili), ale jeho letmé přeskoky přes roztouženou partnerku nebo nepovedený šplh po žebříku za ní jeho výpověď zpochybňují a dávají nám na vědomí, že bychom se na jeho chvástání měli spoléhat co nejméně.

Rychlost vyprávění se v průběhu ještě stupňuje, až je ve finále tempo téměř zběsilé, což od herců vyžaduje obrovskou přesnost. Představení tak dokazuje hlavní přednosti tohoto souboru – sehranost, všestrannost i preciznost. Inscenace ovšem nepostrádá ani silný komický ráz, čemuž nejlépe napomáhá výkon Marie Radové.

Absolventi pražské činohry dokázali, že z této katedry divadelní fakulty může vyjít opravdu komplexně vybavený herec, který ale není uzavřený do činoherní bubliny. Prostory Studia Alta BodyVoiceBandu sluší možná více než Játka 78, odkud musel, z poněkud nepochopitelných důvodů, soubor velkou část své produkce přenést. Umělců, kteří se nedrží zajetých pravidel a čerpají z opomíjené české avantgardní tradice, je u nás překvapivě málo, a přesto je stále těžké pro jejich působení hledat adekvátní prostor. To je obrovská škoda. Autor je divadelní režisér a redaktor Psího vína.

Elfriede Jelinek: Milovnice. Réžie Jaroslava Šiktancová, dramaturgie Tereza Verecká, dramaturgická a výtvarná spolupráce Zuzana Burianová, scéna Pavel Kodeda, hudební spolupráce Martina Bačová, produkce Tereza Škorpilová, Helena Bartošová, hrají Vojtěch Bartoš, Iva Holubová, Marek Mikulášek, Michal Necpál, Diana Toniková, Marie Radová, Marie Štípková, Štěpán Tretíag, Ondřej Vacke. Studio Alta, Praha, premiéra 17. 5. 2017.

Sliny, krev, pot a slzy

Arcova teatrální upřímnost

Venezuelský producent Arca je známý především díky spolupráci s Björk. Sám už si ovšem získal téměř kultovní status. Jeho aktuální album je založeno na expresivním zpěvu ve španělštině. Minimalismus a melancholie se zde spojují způsobem, který upomene na cooljazzovou letargii Cheta Bakera. Mladý hudebník chce být „milován, svázán a podřezán“.

FRANTIŠEK FORMÁNEK

Arca se na letošním eponymním albu konečně naplno odhalil. Foto Daniel Shea

„K otázkám identity a osobnosti se stavím se zdravou dávkou skepticismu (...) Identita je něco tak tvárného,“ říká v rozhovoru pro magazín i-D venezuelský producent a zpěvák Arca, vlastním jménem Alejandro Gher-si. A jsou to právě dojmy tvárnosti, nejednoznačnosti a nestability, jimiž se jeho hudba vyznačuje. Videoklipy, obaly alb a další vizuální prvky, na nichž se podílí spolu se svým blízkým spolupracovníkem Jessem Kandou, jsou nejen důležitým doplňkem Arcova zvuku, ale slouží také jako dokumenty, z nichž je možné vysledovat umělcovy proměny.

Tajemný a smyslný zážitek

Po obludných tančících dětech z minialba *CECECE* (2013), androgynní postavě z dlouhohrajícího debutu *Xen* (2014), o níž hovořil jako o svém alter egu, a rozmazaných záběrech sebe sama v období druhé desky *Mutant* (2015) se Arca na letošním eponymním albu konečně naplno odhalil. Vše odstartovala píseň Sin Rumbo z loňského mixtapeu *Entrañas*, na níž poprvé zazněl Arcův zpěv v neupravené podobě. Videoklipu zase dominuje hudebníkův zbitý obličej se začerněnými zuby – jak se ukázalo, šlo o předzvěst obalu letošního alba. Následující videa k písním Anoché, Reverie a Desafío potvrdily další směřování: zmizela abstraktní a rozmazaná těla a místo nich nastoupila přímota a syrovost. Nový Arca už se neschovává ve stínech, ale ukazuje pěkně zblízka sliny, krev, pot i slzy. Dnes se zdá skoro neuvěřitelné, že se Gher-si v počátcích své tvorby až burialovsky stranil novinářů, kteří chtěli důkladně poznat tajemného mladého producenta, jehož si ke spolupráci přizvaly takové hvězdy jako Kanye West (na albu *Yee-zus*, 2013) nebo Björk (při natáčení své poslední desky *Vulnicura*, 2015).

Právě spolupráce s Björk byla pro Gher-siho zásadní zkušeností – islandská inovátorka ho totiž přesvědčila, aby dodal svým skladbám další rozměr vlastním zpěvem. Ten se sice objevoval už v písních jeho dřívějšího projektu Nuuro, nicméně pod jménem Arca jde o novinku. Zatímco na předchozích nahrávkách – například na dvojici EP *Stretch 1* a *Stretch 2* (2012) – venezuelský producent svůj hlas všemožně moduloval a dehumanizoval, na aktuálním albu je

slyšet v plné nahotě v devíti z celkových třinácti skladeb, ačkoli i zde jsou občas vokály upravené. Jak ale Arca uvádí ve zmiňovaném rozhovoru pro i-D, na vokály použil pouze tradiční efekty reverb a delay (což je nejzřetelněji slyšet v singlu Reverie) a většinu z nich dokonce nahrál napoprvé. Doprovázejí je tedy různé „nedokonalosti“, jako mlaskání, roztřesený hlas nebo astmatické sípání. Zpěv je navíc umístěn výrazně v popředí, díky čemuž působí Gher-siho výpovědi mnohem důvěrněji. Noční poslech Arcova posledního alba (zvláště ve sluchátkách) se tak stává tajemným a smyslným zážitkem, podobně jako tomu bylo právě u Björk a jejího alba *Vespertine* (2001).

Sundej včerejší kůži

Pravděpodobně nejintimnějším momentem *Vespertine* je píseň Cocoon, v jejímž klipu si pro sebe nahá Björk vytváří jakýsi zámoitek z červených nití a nakonec se zakuklená vznáší nad zemí. Gher-si jako by na Cocoon odkazoval hned v prvním verši, který na albu zazní: „Sundej mi mou včerejší kůži.“ Zdá se, že se hudebník chtěl oprostít od své předchozí tvorby, potažmo od svých starších alter eg. Myšlenka nového začátku je podpořena i faktem, že veškeré texty jsou nyní v Gher-siho rodné španělštině. Umělec se tak svým způsobem vrací ke kořenům, ovšem poučený cestou, na níž alespoň zčásti prozkoumal svou identitu. Vyznění je každopádně stejně intimní, jako působivé.

Texty samotné představují asi nejslabší článek jinak vynikajícího alba. Z velké části se točí okolo (neopětované) lásky a pochybností. Uhrančivý přednes písní je sice vynáší nad průměr, ale i tak vyvolávají dojem určitého stereotypu a neoriginality. Přesto se v nich občas objeví neobvyklá spojení: „Včera v noci jsem snil/ o naší společné smrti/ včera v noci jsem plakal/ štěstím, jak zvláštní pocit to byl.“ Použití motivu smrti v rámci love songu je přece jen odvážnější než poněkud prázdná výzva: „Miluj mě znovu/ jestli si troufneš.“ Možná se na to ale dívám ze špatného úhlu. Gher-si totiž tvrdí, že s výjimkou jedné skladby byly všechny texty improvizované. Pokud je to pravda, daly by se považovat za zdokumentovaný proud myšlenek, kde hlavní roli nehraje ani tak originalita, jako upřímnost.

Té se v největší míře dočkáme v písni Desafío, rozhodně nejchytavějším momentu celého alba. V této písni, jejíž struktura se nejvíce blíží tradičnímu popu, zpívá Gher-si o tom, že chce být milován, svázán a podřezán. Jak je vidět, Arca se rozhodně nebrání jistému patosu, natož teatrálnosti, a dokáží si představit, že někomu může připadat poněkud křečovitý až úsměvný. Právě ona teatrálnost v sobě ale paradoxně skrývá jistý půvab přirozenosti.

Skryté nádoby

Instrumentální složka je během zpěvu poměrně upozaděna, s výjimkou rozjeté skladby Desafío a epické Reverie, která spojením operního zpěvu a masivních bicích připomene spolupráce zpěvačky Anohni a producenta Hudsona Mohawkea. Divokých momentů se ale Gher-si zcela nevzdal a šetří si je do instrumentálek. Zvukově nejextrémnějším trackem je necelou minutu a půl dlouhá skladba Whip, která, jak už název napovídá, sestává téměř výhradně z upravených zvuků biče. Její prudký začátek hned po melancholické baladě Coraje je typicky arcovským gestem a kromě toho písně tematicky skvěle navazuje na zmíněnou Desafío. Ale ani jinde se Gher-si nedrží příliš zkrátka – zběsilý rytmus v Castrat-ion a epické plochy v Urchin znějí v podstatě jako pokračování tam, kde skončil předloňský *Mutant*. V rozhovoru pro Rolling Stone z roku 2015 Gher-si tvrdí, že zatímco *Xen* byl spíše introspektivní záležitostí, *Mutant* byl vůči posluchačům otevřenější. U nového alba máme možnost vychutnat si spojení obojího. Poněkud extravagantní přednes tu slouží jako jeden z prostředků k předání křehkých a niterných pocitů, které umělec zažívá při hledání své (queer) identity.

Samotné slovo Arca je dle Gher-siho starý španělský výraz označující slavnostní nádobu, do níž se ukládají šperky a další cennosti. Použití eponymního názvu pro nové album si lze vyložit jako potvrzení toho, že až nyní je „nádobá“ naplněna obsahem. A zároveň: až teď ji Gher-si otevřel a ukázal všem své zářící vnitřnosti. Kolik takových nádob v sobě skrývá, zůstává tajemstvím.

Autor je hudební publicista.

Arca: Arca. XL Recordings, 2017.

1 / ANATOMIE TĚLA V Tanci
CARLO LOCATELLI & SE.S.TA

8 / 9 / DISASTROUS
SILK FLUEGGE

PREMIÉRA

11 / 12 / ČASEM
ALFRED JUNIOR

13 / 15 / STEREOPRESENCE
CRISTINA MALDONADO

18 / 19 / 22 / MUTUS LIBER
HANDA GÖTE RESEARCH & DEVELOPMENT

24 / LETCI
WARIOT IDEAL

24 / 25 / 26 / REMINISCENCIA
C. MALDONADO & B. LACKTORIN

WWW.ALFREDVEDVORE.CZ

Pozorovat ušima

Hluk a jeho role v sonických krajinách dnešních měst

Zvukový smog produkovaný dopravou, stavebními pracemi, průmyslem, hudebními produkcemi i muzakem se stal pro obyvatele měst takřka permanentní kulisou. Ve 21. století sice nelze hluk úplně potlačit, ale zcela jistě je v lidských silách zmírnit jeho škodlivost. Jak toho dosáhnout? V první řadě je třeba pozorně naslouchat.

MARTIN LAUER

„Vše, co se na Zemi pohybuje, rozechvívá vzduch. Každý pohyb, jenž způsobuje chvění o frekvenci větší než šestnáct kmitů za sekundu, je slyšitelný. Svět je tudíž plný zvuků. Poslouchejte. Otevřeně a pozorně poslouchejte všechno, co se chvěje.“ Těmito slovy kanadský skladatel a pedagog Raymond Murray Schafer ve své knize *The New Soundscape* (Nová zvuková krajina, 1969) nabádá své studenty k odevzdanému poslechu. Jde o jedno ze cvičení, jejichž cílem je rozvinout v mladých lidech cit pro vnímání zvuku a představit jim alternativu k tradiční hudební výchově založené na direktivních přístupech a vštěpování disciplíny.

Spíše než svou skladatelskou tvorbou Schafer proslul právě svými snahami přehodnotit celou koncepci výuky hudby a změnit naše ustálené vnímání zvuku. Je duchovním otcem akustické ekologie a zakladatelem platformy World Soundscape Project, jež v šedesátých letech minulého století sdružovala akademiky, kteří se věnovali zkoumání zvukových prostředí po celém světě. A konečně, nelze opomenout, že Schafer, kterému bude letos 84 let, zasvětil svůj život boji proti zvukovému smogu a hluku.

Rozmanité funkce hluku

Slovem hluk máme tendenci označovat nepříjemné zvuky. A že se jich v našem okolí vyskytuje požehnaně: rachot vrtaček, sbíječek a rámus stavebních prací obecně, houkání sirén, troubení aut, skřípání brzd vlaku či vrčení sekaček na trávu. Všechny tyto zvuky v nás zpravidla vyvolávají nepříjemné pocity, a kdykoli se ocitneme v jejich blízkosti, snažíme se od nich vzdálit. Hluk však v našem životě plní celou řadu funkcí, například nás upozorňuje na nebezpečí nebo nám pomáhá vytvářet si referenční body v prostoru. V neposlední řadě se může stát i prostředkem uměleckého vyjádření.

Významný fyzik 19. století Hermann von Helmholtz popsal „hlučný zvuk“ jako zvuk, který má na rozdíl od zvuku hudebního spoustu fundamentálních tónů a neperiodický průběh. Ačkoli se tato definice zdá být široce aplikovatelná, nepostihuje všechny podoby hluku, jelikož například benzínový motor nebo klimatizace vydávají periodický zvuk, ale jako hudbu by tyto zvuky asi většina lidí nevnímala. Na druhou stranu různé perkusní nástroje vytvářejí neperiodické zvuky.

Ovšem už v roce 1913 italský futurista Luigi Russolo volá po emancipaci hluku a jeho integraci do hudby jako plnohodnotného, ne-li dokonce privilegovaného zvukového projevu.

Ve svém manifestu *Umění hluku* píše: „Za starých časů byl život tichý. V 19. století se s vynálezem strojů objevil hluk. Dnes hluk triumfuje a svrchovaně vládne lidským smyslům. Po staletí se život vyvíjel v tichu nebo nanejvýš v tlumených zvucích. Nejhlasitější hluky, přerušující toto ticho, nevybočovaly násilně z prostředí, netrvaly dlouho ani se neměnily. Příroda je totiž ve skutečnosti tichá, když pomineme takové výjimečné úkazy, jakými jsou uragány, bouřky, laviny, vodopády.“ Russolo, stejně jako půlstoletí po něm Schafer, vybízí k nastražení uší zvukům, které nás každý den obklopují a které máme tendenci ignorovat: „Pojďme se toulat velkým moderním městem a pozorujme víc ušima než očima, rozlišujme zvuk vody, vzduchu nebo plynu v kovovém potrubí, jemné vrčení strojů, které zcela nepochybně dýchají a pulsují jako živé, tep záklopek, dunění pístů, skřípání převodů, nárazy kol tramvaje na kolejnice, praskání bičem, třepotání plátěných rolet a vlajek.“

Nejhlasitější vyhrává

Městské prostředí hraje nekonečnou symfonii, do níž každý z nás přispívá, ať už vědomě či nikoli. Samotná příčina hlučnosti však tkví v naší bezohlednosti vůči prostředí i ostatním lidem a v radikálně posunutém prahu naší zvukové citlivosti. Jak tvrdí sám Schafer, naše města se stala kanály, jimiž protékají splašky zvuku. Procházíme-li se centrem Prahy, útočí na nás ze všech stran agresivní zvukové projevy. Z obchodů s bižuterií, sklem a suvenýry se na ulici valí úderné beaty nebo smyslné vokály popových hitů, které nás mají navnadit k nakupování, všudypřítomný hlahol se mísí s hlukem dopravy a jedinou možností úniku se zdá být úprk do zastrčené vedlejší uličky. Není divu, že se od tohoto hlukového marastu řada z nás snaží izolovat nasazením sluchátek na uši a poslechem vlastní hudby. Nemůže to být však jakákoli hudba, musí být hlasitá nebo alespoň dostatečně zesílená, aby překonala okolní hluk. Vítězem se tedy zkrátka stává ten, kdo druhého přehluší.

Vlastně jsme si na hluk tak zvykli, že si při jeho absenci připadáme nesví. Libanonský trumpetista a kreslíř komiksů Mazen Kerbaj například během měsíc trvajících náletů izraelských bombardérů na Bejrút v roce 2006 na vlastní uši poznal, že až poté, co většina lidí město opustila, klesla hladina hluku ve městě, samozřejmě s výjimkou mohutných explozí bomb, na minimum. Kerbaj v jednom rozhovoru prohlásil:

„Bylo to snad poprvé, co jsme ve městě mohli zaslechnout zpěv ptáků a cvrkot cikád.“ Kerbaj se mimochodem proslavil nahrávkou *Starry Night*, kterou pořídil na svém balkóně právě během náletu izraelských stíhaček.

Naslouchat svému okolí

Snahy o omezování hluku jsou neustále podkopávány stávajícími či novými nároky naší společnosti. Kupříkladu elektromobily, které jsou ve srovnání s vozidly se spalovacími motory takřka neslyšitelné, budou muset na území Evropské unie od roku 2019 povinně vydávat výstražné zvuky. Pro nevidomé je totiž sluch tím hlavním smyslem, jenž jim signalizuje nebezpečí blížícího se auta. A stejně je tomu bohužel, trochu nešťastně, i pro ty z nás, kteří při přecházení silnice už ani nezvedají oči z obrazovky svých tabletů či chytrých telefonů. Někteří výrobci elektromobilů, jako například Porsche, se vydávají tradiční cestou a snaží se simulovat brum spalovacího motoru, jiní zase uvažují, jak se od fádních vrčivých či rachtavých zvuků odlišit. Pravděpodobně tedy dojde k tomu, že si každá značka vyvine svůj „signature“ zvuk, podle kterého bude možné její modely identifikovat, nebo se bude dokonce snažit zvukově odstínit jednotlivé modely. Tyto zvuky budou samozřejmě sloužit reklamním účelům a pravděpodobně budou připomínat otravné jingly, zápasící o přízeň posluchačů a vrývající se nám do podvědomí. Ztišení dopravy, tedy jednoho z největších zdrojů smogu, zůstává v nedohlednu.

Odhalovat skrytá a nepoznaná zvuková zákoutí města však může každý z nás. Stačí se zastavit a otevřeně naslouchat všem zvukům, které nás obklopují. Může to být šustění listů, zpěv ptáků, zurčící fontány i rytmické klapání železničních vagónů o koleje. Ačkoli se v nejbližší době veřejný prostor jen tak nestane naší dominantní hudební kulisou, na poli zvukového a performativního umění, jakož i experimentální hudby si zvuky našeho prostředí, potažmo jejich nahrávky, již vydobýly důležitou pozici. Vydáte-li se tedy do terénu objevovat fascinující sonické krajiny, můžete je zaznamenat a podělit se o ně s ostatními na internetové stránce sonicity.cz, kterou založila Asociace Mlok s cílem zmapovat zvuková prostředí Prahy i jejího okolí. Nezbyvá než zvolat slovy Raymonda Murraye Schafera: „Vzdejme hold novému orchestru současnosti – světu zvuků! A jeho muzikantům – všem a všemu, co vytváří zvuk!“

Autor je překladatel a hudebník.

Yuri Suzuki: Russolova zahrada, 2013

Aj Nej-nej

Největší výstava Aj Wej-weje v Národní galerii

Národní galerie v Praze letos vsadila na velká jména. František Skála, Magdalena Jetelová, Gerhard Richter a Aj Wej-wej mají diváky podle oficiálního spotu odzbrojit. Nástrojem k oslnění má být především výstava posledně jmenovaného umělce *Zákon cesty*, která se koná ve Veletržním paláci.

TEREZA ŠKVÁROVÁ

Jeden z nejznámějších současných umělců-aktivistů vystavuje v Praze svoji doposud největší instalaci. Ve Velké dvoraně Veletržního paláce vystřídal Aj Wej-wejovo dílo Slovanskou epopej Alfonse Muchy. Výstava *Zákon cesty* byla slavnostně otevřena při „Grand Opening 2017“, tedy slavnostním zahájení jarní výstavní sezóny, jejíž součástí bylo dalších osm dílčích vernisáží, od výstavy *Dotek doby* Magdaleny Jetelové až po vernisáž jediného díla od dánského umělce Olafura Eliassona – zřejmě je to dost na to, aby se i jeho jméno dostalo na pozvánku.

Poselství Aj Wej-wejova obřího gumového člunu, který se vznáší nad dvoranou a je naplněn 258 gumovými postavami uprchlíků, je již na první pohled jasné. V prostoru pod člunem, kam je nyní návštěvníkům zřejmě z bezpečnostních důvodů zakázán vstup, jsou na zemi citáty odkazující k osobní svobodě nebo odpovědnosti za vlastní činy. Jejich autory jsou Václav Havel, Franz Kafka nebo třeba Sokrates se známým výrokem: „Nejsem Aténčan. Nejsem ani Řek. Jsem občan světa.“ V nikách na obvodových stěnách je umístěna tapeta tvořená fotografiemi, které Aj Wej-wej pořídil při svém pobytu v uprchlickém táboře v Idomeni na řecko-makedonské hranici. Množství anonymních osob pomyslně odkazuje k množství jednotlivých životních příběhů. Kromě momentek z uprchlického tábora na fotografiích rozeznáme i přední kurátory a galeristy, mezi nimi například Michaela Frahma, odborníka na trh s asijským uměním a patrona dánského Muzea moderního umění Arken, který v Idomeni s Aj Wej-wejem a s početnou realizační skupinou pobýval. Spolu s tapetou jsou ve dvoraně umístěny i obrazovky se záběry z uprchlických táborů. Ostatně do distribuce se právě dostává Aj Wej-wejův filmový snímek *Human Flow* (2017), kterým se snaží dokumentovat krizovou situaci v uprchlických táborech po celém světě, přičemž prohlašuje: „Není žádná uprchlická krize, jen krize lidstva.“

Welcome all the voyeurs!

Jak je známo, Aj Wej-wej na sebe dokáže lehce strhnout pozornost prostřednictvím různých mediálních strategií. V internetovém prostředí byl jako doma ještě za svého pobytu v Číně. Jeho dnes již neexistující blog vznikl v roce 2005 a prostřednictvím stovek fotografií denně důsledně dokumentoval umělcův každodenní život. Další obsah tvořily úvahy o architektuře, socio-politické eseje nebo umělecké experimenty. Již tehdy byly některé příspěvky z blogu čínskými administrátory mazány. V dubnu 2011 byl Aj Wej-wej zatčen na letišti před odletem do Hongkongu a odvezen eskortou na neznámé místo, kde byl

vyslýchán a následně obviněn z pěti trestných činů včetně útoku na vládu. Ve věznici strávil 81 dní a po propuštění žil v domácím vězení v Pekingu. Jeho reakcí na neustálé monitorování domu i osob, které ho navštěvovaly, a na sledování jeho počítače a mobilního telefonu bylo zřízení stránek weiweicam.com. Rok po zatčení nainstaloval Aj Wej-wej po svém domě průmyslové kamery, které čtyřicet hodin denně monitorovaly každý jeho pohyb, a tím odkryl veškeré své soukromí. Po 46 hodinách snímání však bylo umělci nařazeno tuto činnost ukončit. Tou dobou ještě aktivně přispíval na svůj twitterový účet @aiww, kam napsal vzkaz: „Bye bye to all the voyeurs.“

Aj Wej-wej své soukromí přes sociální sítě odkrývá dodnes, a to publikum baví. V červenci roku 2015 mu byl navrácen cestovní pas a následně odjel do Evropy. Nyní publikuje fotografie na svém oficiálním instagramovém profilu, který sleduje přes 300 tisíc uživatelů. Zde několikrát denně zveřejňuje aktuální snímky: usínajícího Karla Schwarzenberga při setkání v Národní technické knihovně, selfie s Madonnou nebo třeba právě záběry z tábora v Idomeni či vlastního provizorního ateliéru na ostrově Lesbos, které jsou součástí instalace ve Veletržním paláci. Podle Aj Wej-weje jsme „všichni součástí jednoho světa“, a proto nedělá rozdíly.

To další

Většina médií se zaměřila na instalaci člunu s uprchlíky, avšak Velká dvorana není jediným prostorem ve Veletržním paláci, kde je v současné době Aj Wej-wejovo dílo k vidění. Hned u vchodu do galerie je divák konfrontován s *Cestujícím světlem* (2007) a následně *Hadím stropem* (2009) – několikametrovým hadem tvořeným dětskými batůžky, který se vine u stropu. Na první pohled připomíná jiné autorovo dílo – instalaci *Vzpomínání* z téhož roku, složenou z devíti tisíc dětských batohů umístěných na fasádě mnichovského Domu umění, které v čínštině vytvářely nápis: „Žila na této planetě šťastně sedm let.“ Již tehdy Aj Wej-wej apeloval na kolektivní zodpovědnost – kvůli zemětřesení v čínském Sečuánu, při kterém zahynulo několik tisíc dětí pod troskami nekvalitně postavených škol.

Jako na téměř každé individuální výstavě Aj Wej-weje, ani na té pražské, kurátorované Jiřím Fajtem a Adamem Budakem, nesmějí chybět *Slunečnicová semínka*. Miliony ručně vyráběných a malovaných keramických semínek v jejich skutečné velikosti vystavil autor poprvé v Turbínové hale londýnské Tate Modern na přelomu let 2010 a 2011. Tentokrát se semínka, ve značně redukovaném množství, objevují v rámci expozice *Otisky vědění. Řeč keramiky*, připravené kurátorem

Peterem Pakeschem ve spolupráci s britským umělcem Edmundem de Waalem. Pokud se chceme podívat i na další část výstavy *Zákon cesty*, nazvanou *Prádelna*, musíme právě touto krátkodobou instalací v prvním patře projít. Co bylo důvodem pro takové rozdělení, je otázkou, jelikož *Prádelna* by se při troše snahy dala umístit do zadu do dvorany, v níž se nyní nacházejí dětské dílny, a plynule by tak navazovala na část s člunem. Takto je návštěvník veden do prvního patra přes jinou expozici.

Zmíněná instalace *Prádelna* působí jako klasický second hand. Oblečení – které však není na prodej – našel Aj Wej-wej se svým týmem v otázkou, jelikož *Prádelna* by se při troše snahy dala umístit do zadu do dvorany, v níž se nyní nacházejí dětské dílny, a plynule by tak navazovala na část s člunem. Takto je návštěvník veden do prvního patra přes jinou expozici. Zmíněná instalace *Prádelna* působí jako klasický second hand. Oblečení – které však není na prodej – našel Aj Wej-wej se svým týmem v otázkou, jelikož *Prádelna* by se při troše snahy dala umístit do zadu do dvorany, v níž se nyní nacházejí dětské dílny, a plynule by tak navazovala na část s člunem. Takto je návštěvník veden do prvního patra přes jinou expozici.

Vlajková loď Národní galerie?

Přestože Aj Wej-wej tvrdí, že nechce být sentimentální, jeho díla jsou tak často prezentována a vykládána. Tisková zpráva Národní galerie popisuje *Hadí strop* jako „další dojemný památník v Aj Wej-wejově díle“, návštěvnice, s níž byl natočen propagační dokument v *Prádelně*, si nebyla jistá, „jestli ji tady neklepne, protože je to pro ni strašně silný“. Co však bylo uměleckým cílem? Nabídnout nový pohled na uprchlickou krizi? A je tento obraz, který se v médiích objevil nespočetněkrát, opravdu jiný? Fyzickým naddimenzováním ještě není zaručena větší působivost. Figuríny uprchlíků zůstávají stále anonymní a uniformní. Autor divákovi neumožňuje do situace nijak vstupovat, což by emoční zážitek jistě umocnilo. A pokud mluvíme o aktivismu, podařilo se mu vyvolat další diskusi? Zatím evidentně ne, ani na akademické půdě, ani ve sněmovně a ani na sociálních sítích, kde je neomezený prostor pro komentáře. Důvodem nulové odezvy může být i fakt, že dílo není umístěno ve veřejném prostoru. Většina českých občanů, pro které byla instalace speciálně tvořena a kteří dle Aj Wej-weje potřebují osvětu, do Národní galerie jednoduše nepřijde, aby se zde za 250 korun poučili a zamysleli nad současnou migrační situací.

Světovým problémem momentálně není ani tak neznalost faktů, jako chybějící efektivní řešení. Aj Wej-wej svým dílem celou situaci pouze dokumentuje, ilustruje již známá fakta, ale kromě několikrát zmiňované lidské solidarity nenabízí konstruktivní východisko. Dílo mezinárodně uznávaného čínského umělce tak v důsledku zachycuje daný stav stejně popisným způsobem jako instalace merzovských iglů z tisícovky záchranných vest, které vystavil na letošním milánském Wee-ku šestnáctiletý Achilleas Souras. Na rozdíl od jeho díla však informace o Aj Wej-wejově pražské instalaci obletěla celý svět. Mise, která měla za cíl upozornit na existenci pražské Národní galerie skrze dílo světového umělce, tedy byla splněna. Jak se to projeví na návštěvnosti, se uvidí až za rok. Jakým koncepčním směrem se bude Národní galerie posouvat dále, je také nejisté. Její vedení může jen doufat, že dopad celé akce nebude pouhou bublinou, která postupem času začne splaskávat jako gumové figuríny v Aj Wej-wejově člunu. Autorka studuje teorii a dějiny moderního a současného umění na VŠUP.

Aj Wej-wej: Zákon cesty. Veletržní palác, Praha, 17. 3. 2017 – 7. 1. 2018.

Pohled do výstavy *Zákon cesty*. Foto Národní galerie v Praze

Nehněvej se příliš, už to tu bylo

V Galerii Národní technické knihovny se koná výstava, která prezentuje současné i starší angažované umělecké přístupy k zásadním společenským konfliktům a událostem. Ukazuje se přitom, jak snadno globální problémy splývají i jak složité je toto téma kurátorsky uchopit.

MARTINA RACLAVSKÁ

Představa zeměkoule našťavané na lidské tvory je fantazií k popukání. Díky ní je však možné na výstavě *Rozhněvaná planeta* získat patřičný odstup od lidstva jako takového, od člověka z podstaty sobeckého a toužícího po nesmyslném majetku, kterého na sobě tato koule toleruje, jen aby se mohla bavit pozorováním výstřední reality show plné válek a nabubřelé prezentace síly. Výstava připravená Milanem Mikuláštkem a Milanem Kreuzziegerem působí, jako by ji měla na svědomí sama personalizovaná Země.

Ucelenost a komplexnost

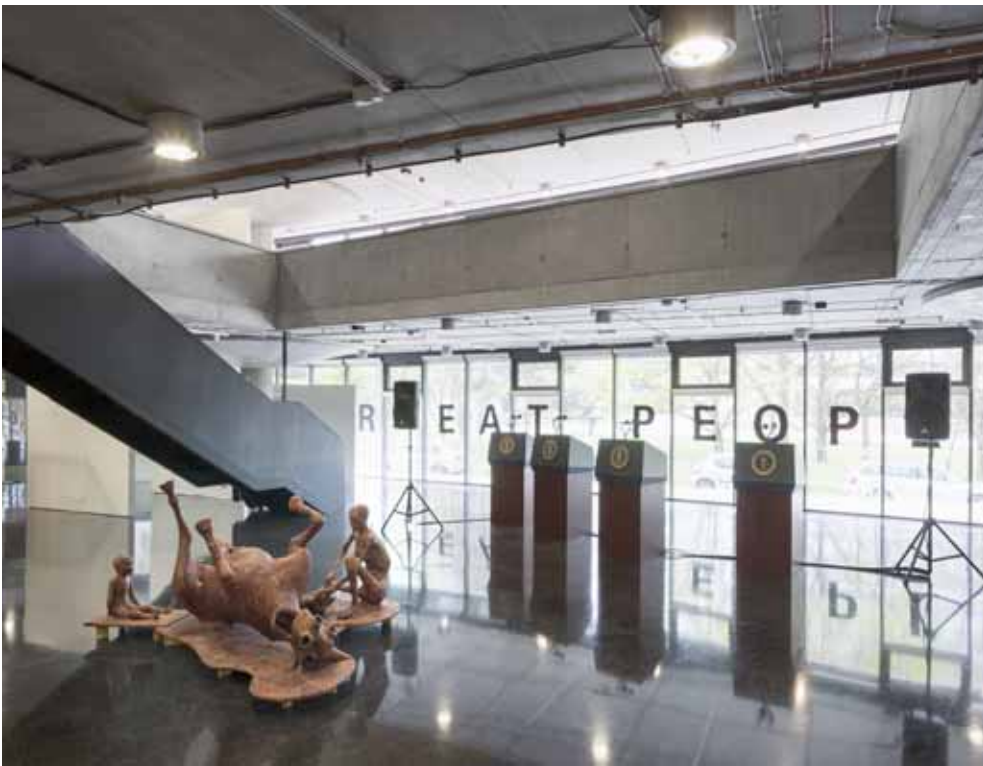
Globální válka a eskalace konfliktů je aktuálním tématem, na které si z množství českých galerií hned tak nějaká netroufne. Ani čeští umělci ostatně nepatří mezi přeborníky v závodu o pohotové reakce na světové dění. Pohled ze středoevropské perspektivy a z pohodlí domova, spolu s odlišnou zkušeností a nepřehledností situace, většinou zavádí umělecký aktivismus do hlubokých vod naivity.

Ze třinácti umělců se s požadavkem na ucelenost a komplexnost výpovědi nejlépe vypořádal Bjørn Melhus s filmem *Svoboda a nezávislost* z roku 2014. Umělecké snímky s dobře vykonstruovanou pointou, dobrými herci, kompaktním scénářem a pečlivým aranžmá se čím dál častěji objevují v galeriích a zabírají si místo na výsluní. O rok dříve než Julian Rosefeldt v *Manifestu* využil Melhus hranou postavu k sebevědomému přednesu již překonaných tezí. Mix vyprázdněných vět setřihaných z komerčních filmů interpretoval autor v kombinaci s názory filosofky Ayn Rand, a artikuloval tak sociálně necitlivá dogmata její filosofie objektivismu, který stále slouží jako obhajoba liberální politiky a neomezené ekonomické svobody v USA.

Zapamatovatelné dílo pojednávající o podstatných a zároveň bezvýznamných střetech v rodinných vztazích představila Karíma Al-Mukhtarová. Opepření vztahů a vazeb v české domácnosti měl na svědomí autorčin otec iráckého původu. Vulgární komunikace se nicméně týká mnoha rodin – příbuzné si člověk nevybírá. Většina krutých osobních bojů se odehrává doma za zavřenými dveřmi.

Letité kousky

Podivná vizualita některých dalších vystavených děl na první pohled svádí k jejich

Pohled do výstavy Rozhněvaná planeta. Foto Tomáš Souček

označení za umění druhořadé kvality. Probíhající syrská válka za oknem luxusního bytu na fotomontážích od Marthy Röslerové, řečnický pultík pro excentricky se vyjadřujícího Donalda Trumpa od Juraje Dudáše nebo fotografie hravých modelů pašeráckých lodí od Jana Kadlece jako by reflektovaly nynější světovou situaci. Jejich vizuální neaktuálnost ovšem odpovídá době jejich vzniku – tedy před šestnácti, deseti a devíti lety. I když je dnes můžeme vztáhnout k aktuálním událostem, původně tato díla reagovala na zcela odlišnou situaci.

Letité kousky z kategorie aktivistického umění často stárnou stejně rychle jako denní tisk. Zde se však ukázala opomíjená skutečnost, že se v době informační přehlícenosti až příliš snadno dají překrýt jednotlivé válečné konflikty a imigrační vlny. Války v Jugoslávii, v Afghánistánu a Iráku – minimálně ve vzpomínkách mileniálů – převládalo arabské jaro, invaze Ruska na Krymu, následná válka v Donbasu, válka s Islámským státem a teroristické útoky v Evropě. Vlnu kosovských Albánců zaplavující italské

břehy přebily další migrační vlny ze Sýrie, Iráku a severní Afriky. Výstava ukazuje, jak naléhavě na člověka dopadají aktuální konflikty, které zatlačí ostatní vzpomínky do minulosti.

Z dávné minulosti kurátoři pravděpodobně vytáhli také staré muzejní vitríny, ve kterých byly v rozevřených rukopisech a na detailních rytinách prezentovány historické principy a postupy válečných bitev. Šlo o pouhé naznačení možné práce se vzdálenějším kontextem, motivované zřejmě touhou po rozvětvenějším historickém výzkumu. Dostatečně nerozpracovaný koncept by se však lépe hodil do instituce oplývající finančními prostředky a historickými sbírkami, kde by se tento kurátorský záměr mohl více rozvinout. Vlastně celé téma *Rozhněvané planety* mohlo být zpracováno důkladněji – je zjevné, že neustále se opakující a trvající konflikty kolem nás i v nás si žádají víc.

Autorka je kulturní publicistka.

Rozhněvaná planeta. Galerie NTK, Praha, 21. 4. – 17. 6. 2017.

Pošlapaná minulost

V Muzeu města Brna probíhá výstava zaměřená na historii, ale i současný úděl poválečné architektury. Jako ukázkový příklad představuje dílo Jana Dvořáka, tvůrce řady výrazných budov zejména z období šedesátých až osmdesátých let minulého století.

MICHAL KOLÁŘ

Výstava *Nechtěné dědictví*, věnovaná architektu Janu Dvořákovi, je sice čistě monografická, její koncept je však založen na snaze posunout nazírání na kvalitu a hlavně hodnotu staveb poválečné éry za obzor omezeného souboru realizací jednoho konkrétního tvůrce. Ve všech průvodních textech k výstavě je avizováno její jednoznačné poslání: jde o to vyvolat diskusi či alespoň prohloubit veřejné povědomí o dnešní – ohrožené – pozici architektury z období komunistického režimu. Ta je v současnosti mnohdy vnímána jako cosi snadno odstranitelného, co stojí v mezeře mezi historicky hodnotnou předválečnou

architekturou a současným stavebním rozvojem. Výsledkem je zanedbanost a devastace těchto objektů, jejich často velmi necitlivé úpravy nebo i úplná demolice – obvykle s cílem uvolnit místo současným developerským projektům. Tento případ na brněnské výstavě názorně zachycuje videozáznam rozhovoru s architektem Martinem Rudišem, autorem takzvané Rezidence Lužánky, jejíž výstavba byla důvodem pro zbourání dlouhá léta nepoužívané a chátrající Dvořákovy stavby. Urbanismus města má tendenci se přirozeně vyvíjet, některé typy staveb však takovýto rozvoj umožňují podstatně jednodušeji než jiné.

Specifické kvality

Problematika ohrožení poválečných staveb, kterou se snaží autoři výstavy Šárka Svobodová a Jindřich Chatrný představit na exemplárním případě existujících i zmizelých realizací projektů architekta Jana Dvořáka, není rozvedena příliš komplexně, ani v širším kontextu. Namísto zřetelné narativní linky a podrobných doprovodných textů zvolilo kurátorské duo odlišnou strategii. Dvořákovu tvorbu rozděluje do několika skupin podle funkce. Jednotlivým typům budov architekt vtiskl

specifickou formu, již dále rozvíjel. Tím sice není postihnuto Dvořákovu dílo jako celek, zato jsou však vyzdvíženy jeho specifické tvůrčí i technické kvality. Jednotlivé tematické celky, jako například výzkumné ústavy nebo kulturní centra městských výborů, které se Dvořákovi dařilo realizovat po celém Československu, získávaly jednotnou tvář jak po estetické stránce, tak z dispozičního hlediska. Přitom se architekt nebál tyto typizované formy průběžně upravovat a rozvíjet.

Hodnotnost Dvořákových staveb vyplývala mimo jiné i z jeho schopnosti vyjednat si přísun kvalitních surovin a celkově z úsilí o co nejdokonalejší řemeslné provedení. Neopomíjel ani vizuální působení fasády nebo provedení interiéru. Spolupracoval s nadanými umělci a dovedl si vybírat neobvyklé materiály. Velice zajímavým svědectvím o způsobu jeho práce je série rozhovorů s jeho ženou, kolegy architektky nebo projektanty. Pomohou nám pochopit Dvořákovu pílí, zápal a poctivost při práci – od navrhování projektu až po jeho výslednou realizaci.

S historickým odstupem

Výstava využívá různých médií, od rozvěšených a rozložených originálních plánů

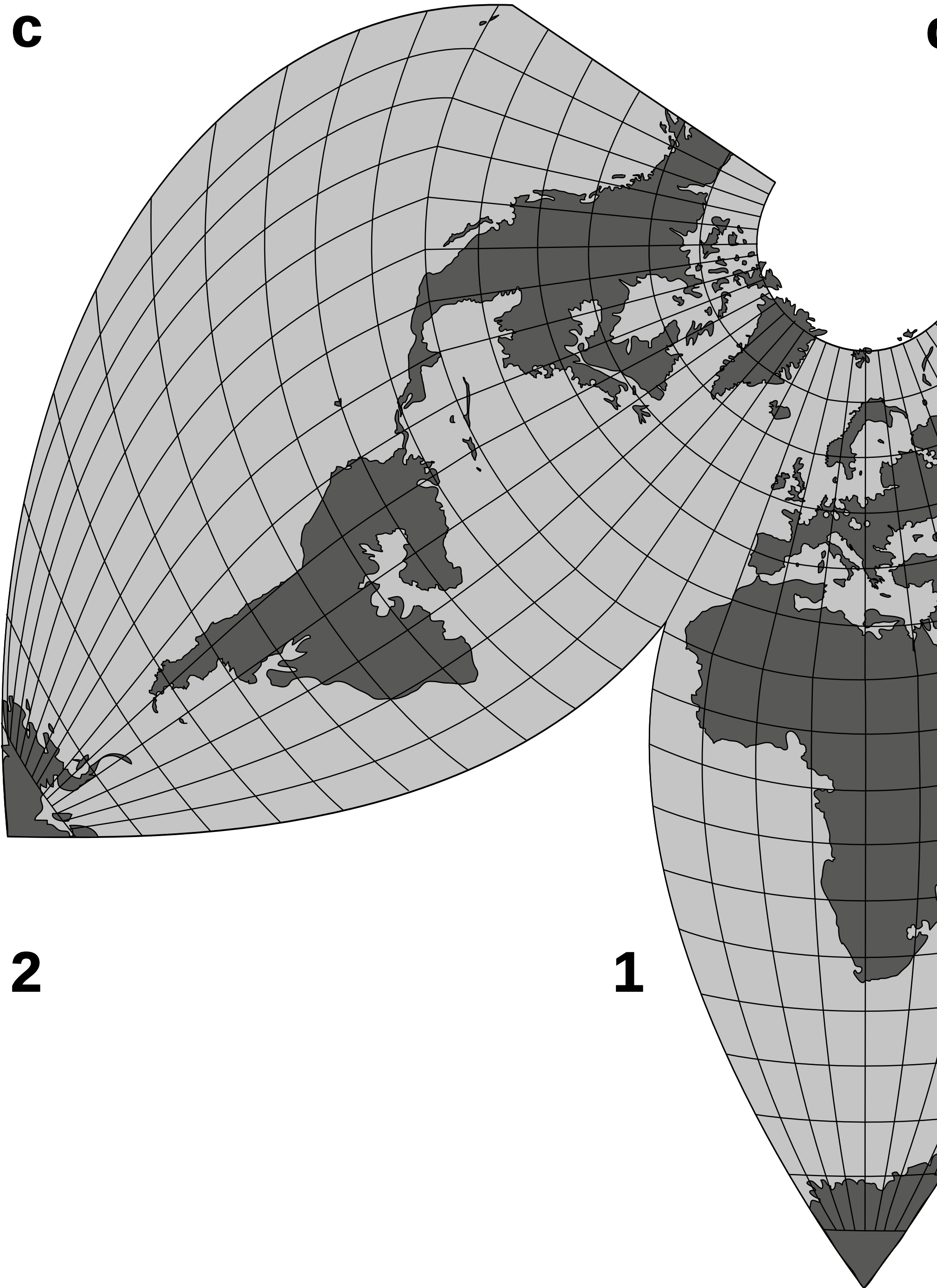
přes autorovy návrhy uměleckých dekorací v podobě jednoduchých koláží, videoprojekce a rozhovory až po 3D vizualizaci Dvořákovu návrhu zástavby dodnes nedořešeného brněnského Jižního centra. Takováto pestrost sice umožňuje pohled z více úhlů, na druhou stranu ale působí neuceleně. Přes množství použitých médií byla nakonec nepůsobivější instalace Dvořákových půdorysů a nákrešů na podlaze chodby, kterou se do výstavy vchází (autorem architektonického řešení je Jaroslav Sedlák). Symbolicky tak sami pošlapáváme vlastní minulost, což je zřejmě i hlavní myšlenka výstavy, naznačená ostatně i názvem.

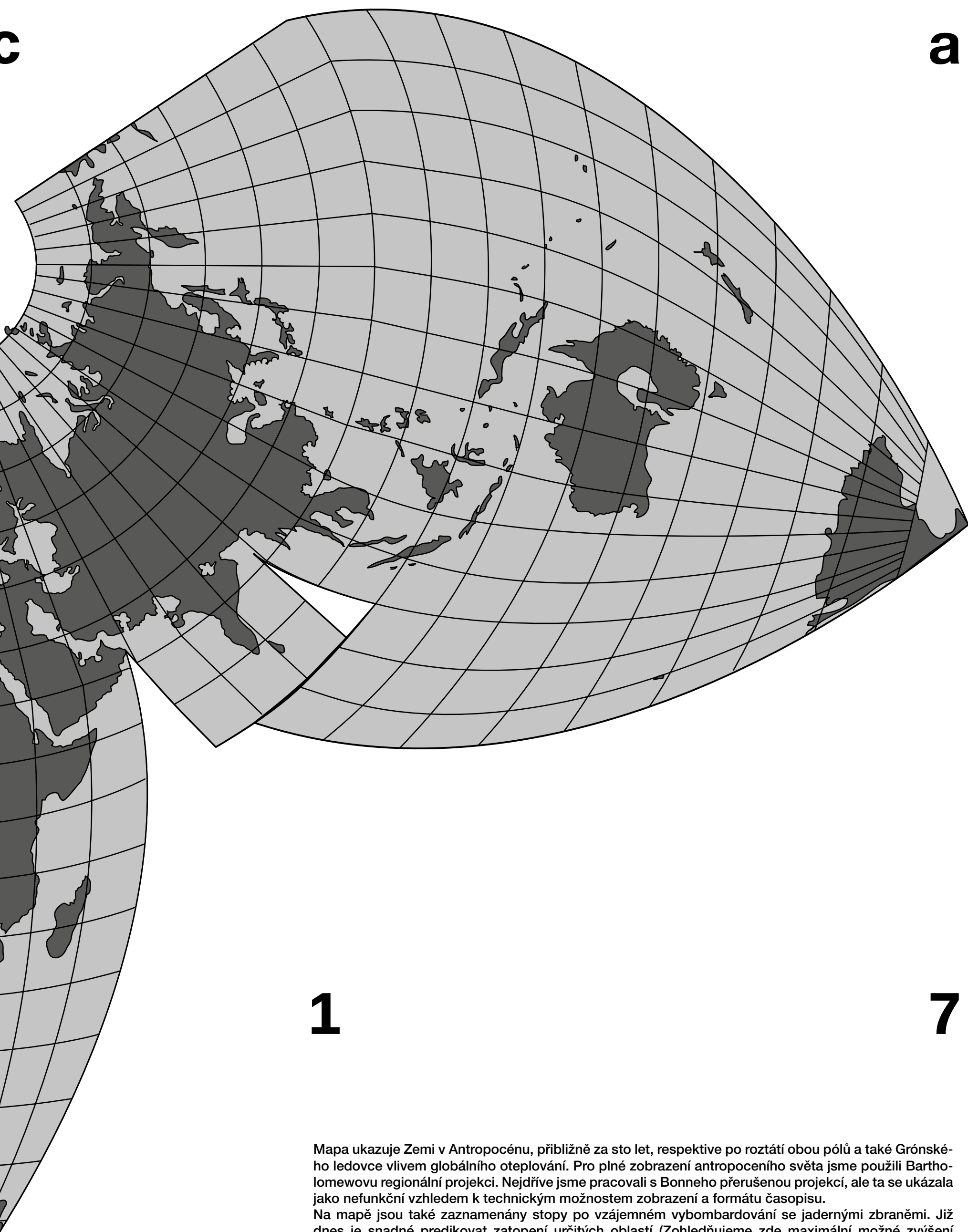
Titul *Nechtěné dědictví* nás nabádá, abychom přemýšleli o dílech autorů Dvořákovy generace s historickým odstupem a zároveň v dobových souvislostech, což je nezbytné pro objektivní zhodnocení dědictví po umělcích, kteří tvořili v době, jež jim dávala jen omezené možnosti seberealizace, a kteří přesto byli schopni vybočovat z řady.

Autor studuje dějiny umění.

Nechtěné dědictví. Architekt Jan Dvořák (1925–1998). Muzeum města Brna – hrad Špilberk, 20. 4. – 2. 7. 2017.

C

Mapa ukazuje Zemi v Antropocénu, přibližně za sto let, respektive po roztátí obou pólů a také Grónského ledovce vlivem globálního oteplování. Pro plné zobrazení antropoceního světa jsme použili Bartholomewovu regionální projekci. Nejdříve jsme pracovali s Bonneho přerušenou projekcí, ale ta se ukázala jako nefunkční vzhledem k technickým možnostem zobrazení a formátu časopisu.

Na mapě jsou také zaznamenány stopy po vzájemném vybombardování se jadernými zbraněmi. Již dnes je snadné predikovat zatopení určitých oblastí (Zohledňujeme zde maximální možné zvýšení hladiny moří.) i předpovědět dráhu letu připravených balistických raket s jadernými hlavicemi. (Počítáme zde s důsledným použitím všech existujících jaderných zbraní).

Původně jsme chtěli mapu pojmenovat Schrödingerova Země s odkazem na jeho slavný myšlenkový experiment s kočkou. Nakonec jsme dali za pravdu tvrdým datům a statistikám, které skoro jiné možnosti předpovědi vylučují. Zdá se, že i když je stále možné jednat, horizont událostí je již překročen.

Připravili Zbyněk Baladrán a Zuzana Jakalová (Display - sdružení pro výzkum a kolektivní praxi)

Balíčky hybridních idejí

Proč jsou všechny civilizace z podstaty „nečisté“

Adam Stefanović: Bitva o Kosovo, 1870

Autorem následujících dvou esejů na téma kulturní identity je před časem zemřelý slovinský spisovatel, jehož některé knihy známe z českého překladu. V prvním z textů se vymezuje vůči teorii o střetu civilizací Samuela Huntingtona.

ALEŠ DEBELJAK

V době, kdy odcházející americký prezident George W. Bush a někteří další přední státníci tiše akceptují, ne-li rovnou hlasitě obhajují globální rozložení sil, v němž rezonuje teorie harvardského profesora Samuela Huntingtona o „střetu civilizací“, je dobré si tuto populární teorii prohlédnout zblízka. Zprávy o ozbrojených konfliktech z Blízkého a Středního východu, jihovýchodní Asie, Kašmíru a Kavkazu na první pohled chmurně přitakávají profesorovu pesimistickému pohledu na svět. Huntington totiž chápe svět jako dějiště historických soupeření mezi necelým tuctem civilizací. Obzvláště vyhraněný by pak měl být konflikt mezi Západem a islámem, který v moderní době obnovuje středověké strachy z odvěkého nepřítele.

Už na druhý, o něco kritičtější pohled se však ukáže, že je to jinak. Takové chápání světa totiž spočívá na chybném předpokladu. Zásadní omyl myšlenky o střetu civilizací je v tom, že civilizace se nepodobají státům: nemají reálnou moc a kontrolu nad územím ani se nechovají jako osamocení „hráči“. Je vhodnější představit si je jako jakési poznávací rámce nebo balíčky idejí. A ideje mezi civilizacemi vždy putovaly.

Propustné hranice

Připomeňme jen ideje o právu, filosofii a politice, které rozvinuli staří Řekové a Římané! Nemůžeme přehlédnout jejich ohromný vliv na renesanční Evropu, a tím i na základy moderní západní civilizace. Pociťujeme je přitom daleko od prostoru a času společenství, které je jako první dokázalo plodně spojit. Arméni a Židé, Peršané a Egyptané a další národy využívali helénistické ideje ke svému prospěchu ještě tisíce let po tom, co moc jejich prvotních tvůrců zanikla v rozvalinách císařství.

Hranice mezi civilizacemi nejsou zřetelné a ostré. Spíše jde o pohyblivé a propustné dělicí čáry, mezi nimiž probíhají procesy vzájemného obohacování a impulsy přejímání a odmítání. Proto také neexistuje civilizace, která by byla „původní“ nebo „čistá“. Všechny civilizace jsou „nečisté“ a „smísené“. Jedním slovem: jsou hybridní.

Zdá se, že nevěřících Tomášů je obzvláště mnoho v řadách „obránců civilizace“, kteří by rádi mezi křesťanství a moderní Evropu

postavili prosté rovnítko. Test civilizační „čistoty“ je rychlý a bezbolestný: vypočti měsíční mzdu za pomoci římských číslic. Shodneme se na tom, že jde o těžkopádný a zdoluhavý postup. Lepší je přímočará elegance, kterou umožňují „arabské číslice“. Spolu s desítkovou soustavou představují nepostradatelnou součást moderní západní vzdělanosti. Středověcí muslimové, jejichž území se na západě rozpínalo až k africkému a evropskému Středomoří a na východě až po Írán, Indii a Čínu, tyto symboly převzali od indických matematiků. V 10. století je pak přenesli do maurské Evropy. Západní jazyk splácí dluh tak, že číslice vděčně nazývá „arabskými“, zdroj ale neskryvají ani Arabové, kteří zase používají adjektivum „hindské“. Hybridnost se tady vyjeví v plné nahotě. Civilizace jsou sice principiálně rezervované vůči převratným myšlenkám, které jsou v protikladu k převládajícím formám myšlení a fungování, nicméně většinou snadno přejmou vynálezy, které slibují nárůst moci, bohatství a slávy.

Mečem i perem

Kolonizace Jižní a Severní Ameriky znamenala, že moderní Západ opustil svůj domovský přístav. Evropané dorazili k novým břehům pod praporem bojovného křesťanství, nicméně byli už dětmi doby přerodu. Proto není divné, že v knize mezikulturního dialogu zároveň s mečem zanechávalo svou stopu také pero. Hernán Cortés a další *conquistadores* prováděli genocidu místních národů ve jménu křesťanské nadřazenosti bílého člověka. Ale v Novém světě se vylodili i jiní křesťané, tací, co ve jménu morální rovnoprávnosti všech lidí, „civilizovaných“ Evropanů i „barbarských“ domorodců, odvážně zavrhlili zločiny.

Bartolomé de las Casas, Kolumbův současník a později první biskup v mexickém Chiapasu, se na Kubu dostal jako mladý floutek, toužící po rychlém zbohatnutí v koloniích. Zděšení nad strašným mučením domorodců, které Španělé prováděli, ho ale přimělo vstoupit do dominikánského řádu a později razantně odsoudil kolonialismus a rasismus ve spisu *O zemi indijských pustošení a vyhlidňování zpráva nejstručnější* (1552, česky 1954), kterou zanicené četli po celé tehdejší Evropě. Cortés a de las Casas společně

představují skutečnou, totiž Janusovu tvář moderní západní civilizace.

Siamská dvojčata

Síla moderního Západu se totiž skrývá mimo jiné ve schopnosti pochybujících úvah a kritiky rozumu, která dokáže produkovat dalekosáhlé poznání, jež od prvních dní kolonialismu potvrzuje historie a obzvláště mučivým způsobem pak totalitní 20. století. „Neexistuje dokument civilizace, který by nebyl zároveň dokumentem barbarství,“ vyvozoval melancholický hlas výmarské levice Walter Benjamin v pařížském vyhnanství, kam se uchýlil před nacisty. Když Benjamin analyzoval děsivou paralelnost německé umělecké vyspělosti a politické katastrofy, v podstatě odhalil strukturní podstatu moderního Západu. Ideje moderního Západu jsou dnes v dobrém i zlém globálními idejemi. Procesy první globalizace v imperiálním 16. století, druhé globalizace v koloniálním 19. století a třetí globalizace v korporátním 21. století dramaticky přetvořily svět. Díky výměně myšlenek a informací, lidí a kapitálu, zboží a služeb se stala všechna národní společenství a kulturní tradice na planetě vzájemně závislými.

Ideje moderního Západu se v těchto procesech přetvořily v obecný rámec, v němž současný svět přemýšlí a funguje. Proč mluvíme o „balíčcích idejí“? Protože nejde o nějaký supermarket, kde bychom mohli libovolně vybírat. Modernizace a pozápádnění jednotlivých společností jsou siamská dvojčata. Ty společnosti, které odmítly důležité prvky určitého balíčku, se dříve či později setkaly s velkými překážkami, například Sovětský svaz před nedávnem nebo Severní Korea dnes.

Zničující tvořivost

Co balíček obsahuje? Pro začátek třeba už základní představy o čase a prostoru: roky a další časové jednotky měříme gregoriánským kalendářem, který v 16. století vytvořilo západní (latinské) křesťanství. Menší časové jednotky měříme mechanickými hodinami, které díky závaží a přenosu síly, tedy principu vymyšlenému muslimskými inženýry v maurské Evropě, pro veřejnou potřebu v pozdním středověku uzpůsobili západní křesťanští mniši. Gérard Mercator, renesanční kreslíř map z Nizozemí, zase použitím antických řeckých jmen pro (nejprve tři) kontinenty a vynálezem glóbusu podstatně vylepšil prostorovou představu o světě. Po počátečním odporu, který trval dobrých sto let, přijali Mercatorovu představu v otomanské říši a pak i jinde po islámském Středním východě. Dnes je takové chápání času a prostoru samozřejmé všude.

Balíček zahrnuje také politický zeměpis. Hranice mezi státy se mohou či musí vytyčit technicky přesnou dělicí čarou, což nezbytně ovlivňuje pocit skupinové identity a občanského vědomí. Taková organizace života samozřejmě potřebovala symbolické příběhy, v nichž lidé hledají společné dobro. Moderní Západ jich vymyslel značný počet, jsou mezi nimi zastupitelská moc a vláda práva, svoboda projevu a pluralismus, nacionalismus a liberalismus, individualismus a lidská práva a nesmíme zapomenout ani na klerikalismus a komunismus, nacismus a fašismus. V koloniální době balíčků od A do Zet přesadili do obou Amerik a Austrálie. Jinde ve světě ho byly přinuceny přijmout dokonce i ty nejvzdornější místní elity, pokud se chtěly účastnit vládnutí nebo si získat nezávislost.

Podstatný rys tohoto balíčku je třeba spatřovat ve „zničující tvořivosti“ kapitalismu, která umožňuje různé zvláštní transformace univerzálních idejí. Dnes představují ideje moderního Západu světový standard proto, že se zrodily, žily a rostly ve všeobjímající promiskuitě, nikoli v zatuchlém celibátu.

Jugoslávie a Evropa

O paralelách mezi dvěma multinárodnostními celky

Jugoslávie vznikla jako transnacionální svazek republik. Tak je ovšem koncipována i Evropská unie. V druhém z esejů si slovinský autor klade otázku, jak se ve světle balkánské tragédie jeví budoucnost současného evropského projektu.

ALEŠ DEBELJAK

Svět nezačal s námi. Nemůžu přijmout život ve „věčném ted“. Mnohem raději se hbitě zatočím kolem své osy. Řekni mi, na co si vzpomínáš, a já ti řeknu, kdo jsi!

Kdo jsem? Člen veliké rodiny, kterou katastrofa rozptýlila po planetě, dítě „jugoslávské Atlantidy“, které píše, maže a někdy uchovává vzpomínky a sestavuje střípky do skupinového portrétu vymizelé civilizace: roh záhřebské Trešnjevky nachází v Seattlu, šenk sarajevského bufetu Mudrac ve Washingtonu, šálek ze zemunské kavárny v Calgary, odlesky Lublanice pod mosty v amsterdamských kanálech, měkká úbočí Frušky gory v černošském ghettu Chicaga a sluneční svit, který se ztrácí za Šibenikem, se mihne pod úpatím Eiffelovy věže a pak zapadne do šterbiny mezi svědectvím a vizí.

Bydlím v Lublani ve čtvrti Zelena jama ve Svazové ulici. Je název ulice vůbec podstatný? Ano, je. Ve staré dělnické čtvrti se nacházejí ulice jako Proletářská, Tovární a Družstevní: tady je jméno skutečně znamením, *nomen est omen*. Tváří v tvář změnám státních hranic a politického systému si ulice zachovala jméno, které dostala po první světové válce.

Země narození

Historie svazu, známého jako Socialistická federativní republika Jugoslávie (SFRJ), je zapsaná do adresy mého trvalého bydliště. Bez pochyby. Pochybnosti však měli úředníci nového slovinského státu, kteří mi – tak jako všem občanům s výjimkou těch „vymazaných“ – po roce 1991 vydali nové doklady i nový rodný list. V kolonce „země narození“ zbyly jen nepatrné stopy: Jugoslávii byrokrati zamlčeli třemi tečkami hanby.

Já se ale nestydím. V Jugoslávii jsem se narodil a v Jugoslávii jsem vyrůstal. Tady jsem získal první sociální návyky a vstřebal koncentrické kruhy různých kultur a jazyků, náboženských tradic a národních mytologií, stejně jako politických a společenských idejí.

Jugoslávie byla politické společenství, které se vytvářelo jako transnacionální svazek států. My Slovinci už dvě desetiletí žijeme v samostatném státě a šest let v Evropské unii. I Unie je politické společenství, které je výslovně koncipované jako transnacionální svazek států. Oba útvary ovlivňuje demokratický deficit. V Evropské unii neexistuje „kult osobnosti“ (jak se vůbec jmenuje stávající předseda předsednictva, respektive komise či vůdčího orgánu?) a členské státy žijí v kapitalismu, zatímco země SFRJ žily v socialismu.

Nicméně: náležím mezi několik privilegovaných generací narozených a vyrostlých v Jugoslávii. Privilegovaní jsme byli minimálně z hlediska (školou utvrzované a osobně prožívané) multikulturnosti. Za širší vlast jsme měli celý prostor od Triglavu po Vardar, od Dunaje po Alpy, od pobřeží Jadranu po roviny Panonie. V Jugoslávii člověk svou identitu krmil zásobami ze spíže „užší“ (republikové, národní) i „širší“ (svazové, transnacionální) vlasti.

Skupinový příběh

Nejsem si jistý, že mladší spoluobčané, socializovaní v rámci slovinského nezávislého státu a Evropské unie, už rozvinuli podobné svazky se současnou „širší“ vlastní Slovinců. Na tom

není nic neobvyklého: evropská „různorodost v jednotě“ je dnes tak neuchopitelná, jako bývaly „bratrství a jednota“ v SFRJ. U obou ideologií jde o jakýsi rámec, kam naše národy a jedinci směřují své touhy a přání. Z tohoto pohledu mě „evropanství“ jako skupinový příběh, který chce být víc než souborem svých součástí, nezadržitelně upomíná na „jugoslávství“. Dále: SFRJ bychom v jakési kritické zkratce dokonce mohli vidět jako zmenšenou Evropskou unii.

„Ach, jaký nedostatek vkusu,“ řeknete si snad. Ale raději ještě jednou přemýšlejte. Pojďme uzavřít politickou povahu titoistického režimu do závorky a rozhlédněme se po kulturních charakteristikách. Porovnejme jugoslávský a evropský svazek. Budeme překvapeni řadou paralel. Nalezneme různorodé tradice abrahámovských náboženství (judaismus, katolictví, protestantismus, pravoslaví, islám); různorodé národy a menšinová etnická společenství nebo „národnosti“; různorodé (a na svazové úrovni principiálně rovnoprávné) jazyky; různá písma; dědictví starověkého Říma i středověkého byzantského císařství; logický rozum západního křesťanství a mystickou teologii pravoslaví; renesanci, humanismus a osvícenství i každodenní zvyky a amorfní identity otomanského císařství. Balkánská „R'n'B“ sekce (Rumunsko a Bulharsko) přistoupila do evropského orchestru 1. ledna 2007. Řecko tak už není jediným evropským státem s většinovým pravoslavným vyznáním. Týká se to i obou nových členských zemí a Bulharsko má také početnou autochtonní skupinu muslimů.

Právně-politickým rámcem, v němž se urovnávají vztahy mezi jedinci, národy a zeměmi, je v Evropské unii dvojí občanství. Dvojí občanství umožňuje jedinci, aby rozvíjel svazky s národním státem a současně s Evropou. I tato praxe je strukturně srovnatelná s praxí v SFRJ, v níž jsme byli občany republiky, kde jsme měli trvalý pobyt, a zároveň svazového státu (složeného ze šesti republik a dvou autonomních oblastí v rámci Srbska).

Mazaný hochštapler Tito

Ideu dvojího občanství převzala Titova Jugoslávie od „vězení národů“, jak znělo oblíbené sousloví kritiků rakousko-uherského císařství

potom, co se černožlutá monarchie rozpadla v prach. Josip Broz Tito, mazaný komunistický aktivista, charismatický partyzánský vůdce a populistický státník světového formátu, totiž tvrdil, že Jugoslávie začala vítězstvím nad fašistickými a nacistickými okupanty od očistné nuly roku 1945: veškerá minulost těchto území spolu s jejich nositeli je pouze odepsaná věc „prohnilé buržoazní kultury“.

Na druhou stranu měl Tito vzor v Habsburcích. V pokladnici stylů a politik, které rozvinul rakouský císařský dvůr, našel jugoslávský diktátor impulsy pro vytváření slavného vkusu „hochštaplerství“, pompéznosti a ceremoniálnosti a také pro způsob, jak jednat s navzájem znesvářenými náboženskými a národními společenstvími a zároveň zajistit, aby poměrně klidně žila pod jednotnou politickou správou.

Z nedostatku bylo potřeba vytvořit přednost. Existovaly různé představy o tom, jak toho dosáhnout. Jaký obsah má mít spojující ideologie, aby dokázala přesáhnout jednotlivé kultury v republikách, aniž by je zničila? Jaká opatření jsou vhodná a přípustná pro uskutečnění tohoto cíle? Rozprava o „jugoslávství“ otevřela důležitou otázku. Jak víme, nevyřešila ji.

Nejlepší ze špatných možností

Po Titově smrti roku 1980 projeвили vedoucí jugoslávští politici naprostý nedostatek fantazie, když se jejich heslem stal nemohoucí tupý výkřik: „Po Titovi Titol!“ Integrující ideologii „jugoslávství“ začaly podkopávat militantní nacionalistické politiky, zejména ta srbská. Poté, co se Slobodan Milošević, architekt jugoslávské katastrofy, pustil do uskutečňování šovinistického programu „všech Srbů v jednom státě“, neměly elity v jednotlivých republikách příliš na výběr. Nacionalistický požadavek vlastního státu mnozí Slovinci včetně mě viděli jako nejlepší ze všech špatných možností.

Slovinské politické vedení koncem osmdesátých let nebylo nacionalistické. Neusilovalo tvrdohlavě o vystoupení z Jugoslávie. Navrhovalo vícero možností koexistence různých národů: volnou federaci, asymetrickou konfederaci, švýcarskou kantonizaci, kanadský model, britské „společenství národů“. Všechny návrhy putovaly do koše pod stolem v Miloševićově

kanceláři. Až po zarputilém odmítání jakékoli debaty se většinové slovinské mínění obrátilo proti „pokračování Srbska jinými prostředky“, jak posttitovskou Jugoslávii vnímal Milošević po svém známém projevu 28. června 1989 při šestistém výročí bitvy na Kosově poli. Bývalý nenápadný komunistický úředník se stal zapáleným nacionalistickým vůdcem.

Úskalí dvourychlostní politiky

Nacionalismy má přesáhnout „evropanství“, ideologie solidarity a jednoty mezi různými národy a etniky Evropy. To je ušlechtilý cíl. Nicméně ohledně svobodné a sjednocené Evropy můj optimismus poněkud slábne: podrývá ho pesimismus rozumu. Bojím se, že i Unie bude dlouhodobě neúspěšná, pokud nenajde způsob, jak zabránit nadvládě nejsilnějších členských zemí. V Jugoslávii byl takovým článkem nejpočetnější (srbský) národ. V dnešní Evropské unii ho ztělesňuje „Kerneuropa“, jejímž výrazem je „politika dvou rychlostí“. Ta pod maskou nové ekonomické nutnosti udržuje starou hranici mezi rozvinutou západní a nerozvinutou východní částí kontinentu. Z tohoto pohledu jedou státy „západního Balkánu“ (nástupnické státy Jugoslávie minus Slovinsko plus Albánie) zcela evidentně „na volnoběh“.

I když při rozpadu Jugoslávie šlo o kombinaci vraždy a sebevraždy, mnozí komentátoři se shodují, že jí smrtící úder zasadil právě nedostatek solidarity. Můžeme jen doufat, že Evropská unie bude umět vhodně odpovědět na tuto velkou výzvu.

Autor je spisovatel.

Texty na dvoustraně vybral a ze slovinského originálu

Knjiga, križ, polmesec (Zavod za kulturne dejavnosti Kultripraktik, Lublaň 2012) přeložil **Aleš Kozár**.

Aleš Debeljak (1961–2016) byl esejista, básník a sociolog. Česky vyšly např. *eseje Temné nebe Ameriky* (2000), *Svěrací kazajka anonymity* (1999), *Soumrak idolů* (1996), *básnické sbírky Krajiny za slovy* (2008), *Město a dítě* (1999), *Katalog prachu* (1996).

Pauwel Casteels: Obléhání Vídně, 1683–1685

Jsem literární pašerák

Autorky, která považuje národnostní škatulkování za formu kulturního násilí, jsme se zeptali, jak hodnotí současnou kulturní i politickou situaci v prostoru bývalé Jugoslávie ve srovnání s minulostí. Bavili jsme se i o tom, zda má koncept národního jazyka ještě smysl, nebo proč považuje esej za žánr kacírů a snůlků.

MICHAL ŠPÍNA
STRAHINJA BUČAN

Standardně by podtitulek tohoto textu zněl „Rozhovor s chorvatskou spisovatelkou Dubravkou Ugrešić“. Nemáme však napsat „s postjugoslávskou spisovatelkou“? Nebo raději ani jedno? Bude lepší nepoužít žádné z těchto označení, i když adjektivum „postjugoslávský“ by tu určitý smysl mělo. Národnostní škatulkování je nicméně nejen nesprávné, ale také nehorázně zjednodušující. Skoro dvacet let žiju v Nizozemí, mám nizozemský pas a jsem loajální vůči nizozemské společnosti, která mě nechala dělat v klidu to, co podle všeho umím nejlíp, tedy psát. Moje kulturní identita má sotva co do činění s Chorvatskem – studovala jsem literární komparatistiku, takže moje kulturní zavazadla jsou o dost těžší, než kdyby

obsahovala jen útlý kánon chorvatské literatury. A s mou etnickou identitou, pokud vás tedy něco takového vůbec zajímá, je to taky složité: například moje matka je Bulharka, takže jsem se učila bulharsky, když jsem byla malá – anebo naopak už dost velká, abych pochopila, že na světě jsou i jiné věci než Chorvatsko, Chorvati a chorvatština. Jistě, píšu v chorvatštině, protože na to, abych přešla k jinému jazyku, jsem byla v okamžiku opuštění Chorvatska už příliš stará. Postjugoslávská, postnacionální, transnacionální... To všechno by odpovídalo.

Jaké bylo stát se Chorvatkou, aniž byste o to stála?

Většina mých spisovatelských kolegů považuje národnostní škatulkování za něco nezpochybnitelného a takzvané přirozeného. Pro mě je to ale jedna z forem kulturního násilí. Nikdo se mě neptal, ke komu chci náležet jakožto spisovatelka, anebo jestli vůbec chci někam příslušet. Byla jsem k příslušnosti donucena. Když jsem vyslovila pochybnost o samotné myšlence takového příslušení, moje kulturní společenství na mě zaútočilo a vypudilo mě ze svých řad.

Jak došlo k tomu, že jste byly v devadesátých letech společně se Slavenkou Drakulić a dalšími feministickými autorkami označeny za „pět čarodějnic“?

„Pět chorvatských čarodějnic“ byla nálepka, kterou pro mě a pro další čtyři novinářky,

spisovatelky, aktivistky a profesorky vymysleli chorvatští manipulátoři veřejným míněním. Chtěli na nás ukázat jako na politicky nebezpečnou, a navíc ženskou skupinu – protože když už se dá dohromady pět žen, znamená to, že všechny ženy jsou potenciálně nebezpečné. To, že jsme byly vzdělané, nám ještě přitížilo: každá vzdělaná žena je přece potenciální zrádkyně. Mediální manipulátoři zkrátka použili osvědčený vzorec: jediné ženy mohou být čarodějnice a uctívat ďábla. Kdo je ďábel? Ďábel je cizinec, Srb, Jugoš, komouš, kdokoli z Východu a tak dále... Je to velice účinný ideologický šašlik, na který můžete kdykoliv připíchnout nějaký další kousek. Chorvatská společnost, která se tehdy topila v marinádě vojenského ducha a nenávisti k Srbům, takových kousků našla docela dost. Jakýkoli nepřítel, dokonce i čarodějnice, pomohl společnosti k homogenizaci a k budování národního sebevědomí.

Jedním z předmětů vaší kritiky býval „jugomuž“, tedy představitel patriarchátu v někdejší Jugoslávii. Je „postjugomuž“ lepší?

Ne, je ještě horší! V Chorvatsku k tomu přispívá hlavně militarizace nejen mužské, ale i ženské populace. Také postjugožena znamená oproti jugoženě zhoršení. Ženy dnes pilně chodí do kostela, tvoří většinu členstva pro-life organizací, protestují proti potratům a uctívají vojenskou kastu. Následují v tom současnou chorvatskou prezidentku Kolindu Grabarovou Kitarovićovou, která nevynechá jedinou příležitost, aby se vyfotila s chorvatskými vojáky a důstojníky nebo se navlékla do vojenské uniformy. Chorvatští vojáci ji mají rádi, je to taková jejich barbína.

V esejistické knize Kultura lži píšete, že jugonostalgie – a nostalgie obecně – náleží ke sféře srdce, stejně jako hudba. Jak dnes zareagujete, když uslyšíte jugoslávskou populární hudbu?
Moje srdce už nereaguje tak pohotově jako dřív. Tehdy jsem si myslela, že je všechno navždycky pryč. Dnes je tu celý jugonostalgický trh plný „produktů“ – zejména díky digitální revoluci, internetu, YouTube, sociálním sítím a podobně. A tato hojnost jugoproduktů vyvolává proces přehodnocování. Jugokultura už neexistuje, bohužel však dosud není náležitě prozkoumána, destigmatizována a zhodnocena. Dnes už si vybírám jen ty „produkty“ – nerada bych je nazývala suvenýry, protože by to bylo nepřesné –, které pro mě skutečně něco znamenají.

Má jugonostalgická populární hudba nějaký politický potenciál, anebo funguje spíš jako útěšné sedativum?
Druh hudby, o němž je tu řeč, představuje v diskontinuitních společnostech nejsnazší způsob, jak zajistit kontinuitu zkušenosti. Je to něco jako krabice na vzpomínky. Držitelé moci, a obzvlášť v Chorvatsku, se neustále snaží vymazat Jugoslávii z paměti: nejradši by současné Chorvatsko rovnou svázali s loutkovým státem nacistů, který pod názvem Nezávislý stát Chorvatsko existoval za druhé světové války. Spousta knih, filmů, výtvarných děl a umělců z jugoslávské éry je dnes zapomenuta, ale populární hudba je stále naživu, nejspíš proto, že se dá mnohem snáz přivolat zpět. Velké kultury jsou velké díky kontinuitě, tomu, že v nich nic není zapomenuto. Malé kultury se chovají podle pravidel, která jim vnucují politické mocnosti. V takových kulturách kontinuita neexistuje, všechno se v nich zdá být nahodilé. A takovou kulturou je dnes Chorvatsko, Srbsko, Bosna...

Je však Jugoslávie skutečně minulostí? Ne všichni obyvatelé bývalých jugoslávských

zemí se ztotožnili s doktrínou nových elit devadesátých let. Neexistuje tedy dosud živá „jugosféra“?
Jugoslávie jakožto stát samozřejmě zahynula, ale společné území, dějiny, jazyk nebo jazyky, kultura, kontakty, vzpomínky a tak dále – to všechno se ještě ozývá díky paměti pozůstalých. A také díky zájmu mladých vzdělaných lidí, kteří se rozhodli nevěřit lžím svých rodičů. V tomto smyslu je Jugoslávie dosud naživu. Po jejím rozpadu se životní podmínky nijak nezlepšily, naopak šly prudce dolů. Ti, kdo mají v rukou moc, se musí tomuto srovnání vyhybat, protože jinak by vyšlo najevo, že selhali: dokázali leda zničit všechno, co bylo během jugoslávské éry vybudováno, ekonomicky, finančně, materiálně, kulturně, morálně, politicky. Proto ve vzpomínkách mnoha lidí představuje Jugoslávie zlatý věk celého regionu.

Nezdá se vám, že se postjugoslávské země neustále zmítají v krívdách svých dějin? Srbové dosud trpí kvůli bitvě na Kosově poli, Chorvati jsou zase traumatizováni tím, že od středověku neměli vlastní stát...
To všechno je politika petrifikace či zatuhlosti. Naším postjugoslávským autokratům, zločincům a zlodějům taková petrifikace vyhovuje, protože znamená, že zůstanou u moci napořád a nikdo na ně nevztáhne ruku. Tuhle věc zdědili po komunistech: ti také ztratili ponětí o čase, ale aspoň prosazovali myšlenky modernismu. Nová autokracie však nepřišla s ničím jiným než s destrukcí ve jménu mlhavé a zastaralé ideje národní identity.

Tudmanovo Chorvatsko devadesátých let jste ve svých esejích popisovala jako „postmoderní diktaturu“, která rehabilitovala prvky ustašovské ideologie. Změnilo se od té doby něco?
V roce 1991 jsem napsala esej Čistý chorvatský vzduch. Loni jsem ho publikovala znovu na jednom webovém portálu s řadou dodatků. Během psaní jsem si totiž uvědomila, že nový esej nejsem schopná dokončit. Jeho název zní „Esej, který začal svou pouť před mnoha lety, ale ještě nedorazil“. A proč? Protože v mezidobě se situace ještě zhoršila – a tento mezidobí trval čtvrt století! Nacionalismus je způsob vykořisťování lidí a vykořisťovatelé dobře vědí, že je velmi efektivní. Nacionalismus funguje na jednoduchém předpokladu, že jeden kmen je lepší než druhý. Chorvati jsou lepší než Srbové, Srbové jsou lepší než Chorvati. A kdo z toho profituje? Místní držitelé moci, manipulátoři zvolení zaslepenými a sebeedstruktivními voliči.

Jsou takové postoje typické i pro chorvatskou diasporu? Nasvědčovala by tomu mimořádně vysoká podpora pravicové strany Chorvatské demokratické společenství (HDZ) nebo výsledky referenda o stejnopohlavním manželství z roku 2013...
Ano, ve staré diaspoře je spousta voličů HDZ. Jsou to lidé, kteří vynesli Tudmana k moci, ale odmítli se těšit z výsledků svého hlasování. Volili Tudmana, ale zůstali v Austrálii. Podobně jako evropští Turci hlasovali pro Erdoğana, ale zůstali v Německu, Švédsku nebo Nizozemí.

Svým podpisem jste nedávno podpořila takzvanou Deklaraci o společném jazyce. Co bylo jejím cílem? A proč mají dnes nejen intelektuálové a umělci potřebu hlásit se k používání „srbochorvatštiny“?
Deklarace o společném jazyce je zdvořilým, mírným, slušným a podle všeho neúspěšným pokusem o zastavení neustálého primitivního urážení našeho společného jazyka. Po násilném oddělení někdejších jugoslávských svazových republik následovalo

Zahrady Anežského kláštera #minidyzajn

sobota 17/6/2017
12⁰⁰ — 19⁰⁰

Klášter sv. Anežky České NG / Na Františku 10, Praha 1

prodej autorské tvorby / 40+ dizajnéřů / vstup zdarma
káva, drinky, dobroty / zajímavý program

www.dyzajnmarket.com

inzerce

S Dubravkou Ugrešić o postjugomužích a politické petrifikaci

Dubravka Ugrešić. Foto Judith Jockelová

zákeřné rozkouskování společného jazyka do čtyř řečí: chorvatštiny, srbštiny, bosensštiny a černohorštiny. Byl to groteskní rozvod, který ovšem přinesl nové formy útlatku. Stručně řečeno, lidé bez vzdělání se prohlásili za arbitry toho, co je správné a co je špatné ve všech oblastech života, včetně jazyka, literatury, dějin a kultury. Deklarace bohužel přišla pozdě. Arbitři svůj úkol splnili a škoda už byla napáchána.

Jak si ale tento úspěch nacionalismu vysvětlujete? Tváří v tvář ekonomické stagnaci, míře korupce nebo exodu mladých vzdělaných lidí je přece evidentní, že jde o žalostně neúspěšnou strategii. Společnosti ovládané nacionalismem jsou rájem neschopných lidí. A většina lidí v jakékoli společnosti zase tak schopná není: selhávají v životě, v práci, v rodině, jako sexuální partneři... Společnost založená na nacionalismu představuje pro takové lidi útočiště, protože od nich nevyžaduje žádné schopnosti. Důležitá je jen správná krev.

Žijete v exilu od roku 1993. Jak emigrace ovlivnila vaši identitu? Hrají v dnešní „migrační společnosti“ ještě národnost a rodný jazyk nějakou roli? V knize Nikdo není doma v tomto ohledu hovoříte až o jakési „proletářské“ identitě... Dnes je mi blízké vidění světa v rámci neutalé migrace takzvaného human cargo – což je mimochodem titul výborné knihy Caroline Mooreheadové o současné migraci –, ale také idejí, vlivů, doslova všeho. Svět by zřejmě měl být, a také je, tekuté místo. Všichni plaveme ve stejných vodách.

Není však naivní říkat, že všichni plaveme ve stejných vodách, jestliže tomu neodpovídá společenské vědomí? V takzvané migrační krizi jsou to hlavně neprivilegovaní, kdo projevuje nejsilnější averzi vůči migrantům či uprchlíkům. Neříkám to ve smyslu tvrdé reality. Mám tím na mysli, že věci jsou nestalé a křehké. Nezapomínejme, že v tuhle chvíli spousta Američanů žádá o kanadské občanství. Zároveň ale

nepochybuji o tom, že mnoho bývalých Jugoslávčů, kteří byli uprchlíky a utíkali ze své země před válkou, dnes podporuje Donalda Trumpa a jeho nápad postavit zeď na hranici Spojených států a Mexika. V situaci uprchlíka jste konfrontováni s nedostatkem empatie z obou stran: jak ze strany „vlastních lidí“, kteří vás vyštvali, tak ze strany těch, kteří vás mají přijmout.

Nacionalismus je nicméně na vzestupu nejen v bývalé Jugoslávii, ale také v Británii, Maďarsku či Polsku. Existují podle vás paralely mezi situací před rozpadem Jugoslávie a dnešní krizí Evropské unie? Paralely tu samozřejmě jsou, ale celková konstelace se sotva může opakovat. Rozpad Jugoslávie proběhl ve starém ideologickém rámci etnické nenávisti, demokratizace, pádu komunismu. Nemyslím si, že by pro dnešní evropské lídry a voliče měla silná ideologie nějakou přitažlivost. Lidé spíš mají pocit, že dnes se může kdokoli stát politikem a vládnout nad životy druhých. A mají pravdu – vždyť se to také děje.

Často jste připomínala výrok Radovana Karadžiće: „Nejsem zrůda, jsem spisovatel!“ Připustíme, že je možné být obojím. Jak se spisovatel stane zrůdou? Myslím, že žádný člověk nemůže být obojím. Skutečné zrůdy se neštítí ničeho. Ale to, jak jsou takoví lidé vnímáni, je výsledkem kulturních standardů a kulturních měřítek jejich prostředí. Rozhodnutí je tedy v rukou čtenářů: můžou výtvary takových lidí respektovat, nebo se jim vysmát. Nezapomínejme, že se našlo dost lidí, kteří oceňovali Hitlerovy obrazy, podobně jako v případě Karadžićových básní. Bývalí politici jsou jako vysloužilí popové hvězdy: píšou knihy, za které dostávají miliony dolarů, zatímco talentovaní autoři trou bídu s nouzí. Mimochodem, Bill Clinton teď vydává svůj první román...

Jedna z ženských postav vaší novely Štefica Cveková v čelistech života z roku 1981 hovoří česky, a to

i v původním chorvatském textu. Zároveň jsou zde odkazy k Haškovi a Hrabalovi. Co přitáhlo vaši pozornost k českému jazyku, literatuře a kultuře? Na české kultuře mě zaujal především specifický smysl pro humor. Českou kulturu jsem objevovala hlavně skrze literaturu: četla jsem Bohumila Hrabala, Milana Kunderu, Josefa Škvoreckého, Ivana Klímu, Jaroslava Haška, Karla Čapka a další. Sledovala jsem také filmy Miloše Formana nebo Jiřího Menzela. V novele Štefica Cveková v čelistech života opakovaně odkazují na jedno z vrcholných děl 20. století – Hrabalovy Ostře sledované vlaky. Velmi ráda mám také Příliš hlučnou samotu. Odkazy na středoevropské a východoevropské literatury se snažím zapracovávat do všech svých knih, protože se jim z nějakého důvodu nedostalo pozornosti a ocenění, jaké by si zasloužily. Například v románu Baba Jaga snesla vejce jsem plánovitě rozmístila reference k jazykům, literaturám a konkrétním místům střední a východní Evropy, podobně jako v novém románu Liška, který vyjde zanedlouho. Vždycky mě potěší, když jsou mé knihy překládány do nějakého velkého jazyka, například do angličtiny. Připadám si pak, jako bych pašovala přehlížené literární hodnoty střední a východní Evropy do světové literatury.

O českém smyslu pro humor bylo řečeno a napsáno mnohé, podobně jako třeba o maďarské melancholii, má však podle vás střední a východní Evropa nějaké společné kulturní či literární hodnoty? Víím, že je to staré kulturní klišé – jenže zároveň je to velká pravda: myslím si, že celé středoevropské kultuře byl vlastní jakýsi specifický a rozpoznatelný narativ. To všechno už je ovšem pryč, v dnešní době střední a východní Evropa bohužel v podstatě nikoho nezajímá. Kultury tohoto regionu měly být napojeny na globální kulturní trh a integrovat se do něho. K tomu však nedošlo, a z mnoha důvodů ani dojít nemůže. V zemích, jako je Maďarsko, Polsko nebo Česká republika, ztratila kultura svou moc a přitažlivost. Funkci kulturní subverze v mnoha případech vyměnila za funkci

národně-budovatelskou. Není to samozřejmě nic nového pod sluncem: kultura, a literatura obzvlášť, byla často chápána jako intelektuální služba národu a státu. Jak svého času prohlásil Dobrica Ćosić, kdysi jugoslávský, poté srbský spisovatel: „Jsem tu k vašim službám!“ Měl za to, že jeho úkolem je sloužit svému lidu. Do služby ovšem přispěchala také řada mých spisovatelských kolegů. Jako by to byli nějakí literární číšníci!

Většina postjugoslávských próz, které byly v poslední době přeloženy do češtiny, se točí okolo migrace a rozpadajících se společností. Nabízí současná literatura těchto zemí také další nosná témata? Fungování literatury v regionu bylo rozvráceno, takže je velmi těžké mluvit o současné literatuře. Můžeme se tak bavit nanejvýš o jménech. Pokud jde o chorvatské spisovatele, ti dostali příležitost vyzkoušet si, co se stane, pokud nebudou poslušní. Byly tu případy pálení knih, „čištění“ knihoven, vymazávání některých autorů z literární scény, případy přepisování učebnic, čítanek a univerzitních studijních plánů, politika cenzury a zákazů, zuřivé reakce pogramotných „dobrých Chorvatů“, katolických fundamentalistů a provinčních fašistů vůči jakémukoli „podvratnému“ uměleckému dílu. Zatím poslední v řadě je případ divadelního režiséra Olivera Frlije [viz rozhovor v A2 č. 6/2017].

Vaše texty jsou takřka od počátku přiřazovány k postmodernismu. Co pro vás po desetiletích tento pojem znamená? Pojmy jsou dobrá věc – jsou to nástroje, s jejichž pomocí čteme svět okolo nás. Co mi nahání hrůzu, je naopak absence jakýchkoli pojmů. Obávám se, že právě toho jsme dnes svědky: chybějí nám pojmy. Jsme obklopeni nezastavitelnou, mohutnou a chaotickou produkcí. Není tu nikdo, kdo by tuto produkci obsluhoval, kontroloval, ohodnocoval a třídil.

Před časem jste řekla, že „jazyk eseje je jazykem hereze“. Cítíte se tedy jako heretik? To jsem neřekla já, byl to citát nebo spíš parafráze Theodora Adorna. Hereze podle něho tkví přímo v jádru, v srdci nebo, chcete-li, ve struktuře eseje. S touto definicí naprosto souhlasím. Esej je narativní forma kacífů a snlků.

Dubravka Ugrešić (nar. 1949) je prozaička, esejistka, publicistka, literární vědkyně a feministka. Vystudovala ruskou a srovnávací literaturu na Univerzitě v Záhřebu, kde působila až do rozpadu Jugoslávie. V roce 1993 z politických důvodů emigrovala, přednášela na evropských a severoamerických univerzitách a usadila se v Amsterdamu. Vydala několik románů, mezi něž patří Ministerstvo boli (Ministerstvo bolesti, 2004) a Baba Jaga je snijela jaje (Baba Jaga snesla vejce, 2007). Do češtiny byla přeložena její novela Štefica Cveková v čelistech života (1981, česky 1985) a soubor esejů Kultura lži (1996, česky 1998). Je držitelkou řady mezinárodních ocenění včetně Rakouské státní ceny za evropskou literaturu (1999) a ceny Neustadt (2016).

BEARA

Chorvatský spisovatel Ivica Đikić nazval svůj román podle plukovníka Ljubiši Beary, který byl vykonavatelem nejmasovějšího válečného zločinu spáchaného v Evropě od konce druhé světové války. Tragické události roku 1995 jsou zachyceny dokumentaristickým stylem, jehož prostřednictvím se autor snaží vylíčit anatomii zla.

1.

Plukovník Beara dobře zvládal kocovinu a nevyspání, měl v tom už bohatou praxi. Byl jen o trochu mrzutější a mlčenlivější než jindy, čehož si však mohli všimnout pouze ti, kdo se s ním často vídali a dobře ho znali. Takových lidí ale kolem nebylo moc. Fotografie plukovníka Beary nevycházely na stránkách domácích či zahraničních novin ani se neobjevovaly na televizních obrazovkách – na rozdíl od takového generála Ratka Mladiće nepatřil mezi mediální hvězdy bosenskohercegovské války, ale pohotově sloužil těm, jejichž jména a tváře znal celý svět. Vlastně jen velmi málo lidí vědělo, jak Beara vypadá. Vyčerpání, které čišelo z tváře a přes skla brýlí tohoto statného, proplešatělého a šedivějšího člověka, umocňovalo jeho autoritu plukovníka Vojenského zpravodajství mezi podřízenými – jak mezi hrstkou těch, kteří věděli, o koho jde, tak mezi těmi, kdo ho posuzovali výhradně podle výložek na ramenou, odznaků na prsou a jeho arogantního šéfovského vystupování. Beara už nemá čas, trpělivost ani porozumění. Přece tu není od toho, aby se věnoval analýzám a debatám o něčích všemožných úmyslech a všelijakých pochybách, ale aby účinně a rychle vykonal to, co mu bylo nařízeno. Je šéfem Vojenského zpravodajství Generálního štábu a je tu od toho, aby vydával přesné rozkazy, aby dotáhl do konce svůj úkol. Věděl, že během toho jasného a parného pátku v Podriní, 14. července, se musí neodkladně postarat o to, aby se věci daly do pohybu a směřovaly k řešení. Už nebylo možné odkládat konkretizaci zla, které se vznášelo všude kolem a spolu s horkem sálajícím nemilosrdně z nebe i země doléhalo stále tíživěji na vše živé. Ještě by ti, kdo plukovníku Bearovi svěřili jeho úkol, který se svěřuje pouze těm, jimž naprosto a bezpodmínečně věříte, mohli znervóznět nebo se dokonce začít vyptávat.

Plukovník Beara si uvědomoval, že na své padesáté šesté narozeniny – narodil se 14. července 1939 v Sarajevu – musí neodkladně rozpohtit mechanismus smrti, aby se události nečekaně nezvrtly do chaosu a paniky, které už bylo možné pozorovat, anebo snad pouze cítit jak v řadách vojska, tak mezi lokálními srbskými politiky a různými funkcionáři civilní správy i mezi civilním obyvatelstvem. Vzchopit se, vyčistit si hlavu ode všeho, co se dosud stalo, pouze důrazně uplatnit svou autoritu, pouze prakticky a odhodlaně jednat, nic víc. Konáním učinit přítrž fámám, lžím, strachu, zmatku, svévoli. Nikomu už nesmí být ponechán prostor k dalším úvahám a přehodnocování situace. Od nyníška je potřeba mluvit ještě méně, říkat jen to nejnnutnější. V záležitosti, jejíž vyřešení padlo na Ljubišu Bearu, byl jazyk, více než cokoliv jiného, zdrojem potenciální sabotáže a vnitřních obstrukcí.

Velkou část předchozího dne – čtvrtek 13. července 1995 – strávil plukovník v zakouřených a upocených kancelářích sídla Srbské demokratické strany v Bratunci, v hotelu Fontana v tomtéž městečku a ve štábu Bratunacké brigády Vojska Republiky srbské, který sídlil v prostorách továrny na výrobu keramických dlaždic. Továrna se jmenovala Kaolin. Všech na ta místa byla od sebe vzdálena několik minut chůze nebo pomalé jízdy autem. Vyšedávání, diskuse, rozepře a důvěrné telefonáty brzdily realizaci plánu, který byl plukovníku Bearovi svěřen o den či půldruhého dne dříve, v noci z úterka na středu, z 11. na 12. července 1995. Nervózní a bezmála celodenní schůzování a spory po bratunackých kancelářích vedly k tomu, že se operace, jež spočívala v likvidaci bosňáckých zajatců ze Srebrenice, neplánovaně zadrhla.

Ivica Đikić (nar. 1977) je prozaik a básník původem z Bosny a Hercegoviny, který patří mezi nejvýznamnější představitele současné chorvatské a bosenskohercegovské literatury. Jeho nejznámější kniha Cirkus Columbia (2003) získala cenu Meši Selimoviće za nejlepší román roku vydaný v zemích bývalé Jugoslávie a byla zfilmována Danísem Tanovićem, držitelem Oscara za film Země nikoho. Đikić rovněž patří mezi přední chorvatské novináře a nesmlouvavé kritiky dominantního nacionalistického paradigmatu v politice a veřejném životě v Chorvatsku a sousedních postjugoslávských zemích. Je šéfredaktorem týdeníku Novosti, vydávaného srbskou národnostní menšinou v Chorvatsku.

Rakve nově identifikovaných obětí srebrenického masakru ve vzpomínkovém centru v Potočarech, rok 2015. Foto Elvis Barukčić

2.

Jak plynul čtvrtek 13. července 1995, Bratunac se stále více podobal zhmotnění pekla na zemi. Toto peklo se během úterka a středy 11. a 12. července usídlilo ve své nejryzejší podobě v Potočarech, mezi Srebrenicí a Bratuncem, na základně pasivního a vystrašeného nizozemského praporu mírových sil OSN a v jejím okolí. Právě sem se ze Srebrenice vydalo hledat ochranu více než dvacet tisíc žen, dětí, starců a nemooucích spolu s jedním až dvěma tisíci neozbrojených chlapců, mladíků a mužů, kteří se rozhodli zůstat do samého konce se svými rodinami, a pokusit se tak zachránit.

V pozdních hodinách toho čtvrtečního večera už na základně v Potočarech nebyl nikdo kromě nizozemských vojáků a jejich velitelů. Více než dvacet tisíc žen, dětí, starců a nemooucích bylo během necelých dvou dnů přepraveno v režii Vojska Republiky srbské a za agresivního přitakávání srbského obyvatelstva, které se místy shromažďovalo podél silnice, na území pod kontrolou Armády Bosny a Hercegoviny a oficiální vlády, do obce Tišća v okrese Kladanj. Několik z jednoho až dvou tisíců mužů, mladíků a chlapců bylo okamžitě nebo cestou zavražděno v Potočarech, Sandičích a u silnice z Potočarů do Bratunce. Ostatní byli nedaleko báze UNPROFOR na základě narychlo vykonstruovaných podezření nebo obvinění, že se podíleli na válečných zločinech proti Srbům, odtrženi od svých rodin a před očima ozbrojených vojáků OSN odvedeni do táborů spravovaných vojenským zpravodajským

aparátem a speciálními policejními formacemi. Nizozemští vojáci neudělali nic pro to, aby zabránili odvezení těchto lidí na skoro jistou smrt.

Kromě násilně odloučených mužů, mladíků a chlapců bylo od středečního odpoledne 12. července do čtvrteční dvacáté hodiny 13. července dopraveno do centra Bratunce a několika míst v okolí města ještě nejméně šest tisíc zajatých bosňáckých mužů a chlapců, kteří před dvěma dny uprchli ze Srebrenice před ofenzívou jednotek Drinského armádního sboru – v dlouhé koloně čítající dvanáct až patnáct tisíc lidí se pokoušeli probít na svobodné území v okrese Kladanj. Vyčerpání a vyprahlí zajatci, kteří se 12. a 13. července vzdali vojsku bosenskohercegovských Srbů nebo padli do zajetí, byli spolu s těmi, které srbští vojáci a policisté nelítostně odloučili od jejich rodin v Potočarech, uvězněni na několika místech v Bratunci – v prostorách základní školy Vuka Karadžiće, v opuštěné budově někdejší stavební školy Đury Pucara Starého, v autobusech a kamionech zaparkovaných podél ulic města a u bratunackého městského stadionu. S výjimkou zaplněného fotbalového hřiště v Nové Kasabě bylo nejvíce zajatců, přes tisíc z nich, uvězněno během odpoledne 13. července ve skladišti Zemědělského družstva Kravica ve stejnojmenné vesnici vzdálené asi deset až patnáct kilometrů od centra Bratunce.

Podle sčítání obyvatelstva z roku 1991 – tedy necelý rok před začátkem války v Bosně a Hercegovině – žilo v Bratunci na severovýchodě Bosny a Hercegoviny podél řeky Driny více

Ivica Ćikić

než 33 tisíc obyvatel. Z toho 64 procent Muslimů, 34 procent Srbů a dvě procenta ostatních. Od sčítání v roce 1991 do července roku 1995 bylo etnické složení populace okresu Bratunac zcela pozměněno násilnými metodami. V okrese Bratunac, který kromě samotného města zahrnoval kolem padesáti větších či menších obydlených míst, žilo podle neprecizních údajů v létě 1995 mezi dvaceti a třiceti tisíci obyvatel – skoro všichni přitom byli Srbové. Muslimské obyvatelstvo bylo vymýčeno na jaře roku 1992 – několik stovek lidí bylo zabito, ostatní vyhnáni.

3.

Ve čtvrtek 13. července 1995 kolem osmé hodiny večerní už většina bosňáckých zajatců držných v areálu Zemědělského družstva Kravica nebyla mezi živými. Přes tisíc zajatých Bosňáků, konkrétně tisíc sto až tisíc tři sta, bylo toho dne od brzkých odpoledních hodin postupně přivezeno nebo převezeno dvacítkou autobusů do skladiště komplexu v Kravici. Dopraveni sem byli z různých lokalit, kde padli do zajetí nebo se vzdali. Velká část z nich z louky v nedaleké vesnici Sandići, ale i z dalších míst podél silnice Bratunac – Konjević Polje a Nova Kasaba – Konjević Polje. Krátce po poledni 13. července navštívil asi tisíc pět set zajatců, které na louce v Sandićích hlídali povětšinou příslušníci speciálních policejních jednotek, Ratko Mladić. Zpocený, zarudlý a robustní generál předstoupil před zajatce, aby jim oznámil, že se nikomu nestane nic špatného, že budou vyměněni a že nemají důvod, aby se obávali o své rodiny a příbuzné, které Vojsko Republiky srbské převeze nebo právě převáží na bosňácké území. Osobně lidem rozdal trochu jídla, vody a úsměvů. Instinktivně se choval podobně jako nacisté v jistých fázích eliminace Židů, přepravovaných do koncentračních táborů.

O několik hodin později byla naprostá většina zajatců z vyprahlé louky v Sandićích pobita ve skladišti v Kravici. Předtím jim byly odebrány všechny osobní věci a cennosti.

Společnými silami tehdy – jako v záchvatu nepřičetnosti a hysterie, jako by soutěžili – zabíjelo několik příslušníků Druhého útvaru Speciální policie MV Republiky srbské z Šekovićů, několik příslušníků jednotky Výcvikového centra Speciální brigády MV Republiky srbské z Jahoriny, dále několik vojáků Zásahové jednotky 3. praporu Bratunacké brigády (takzvané Červené barety), několik vojenských policistů Bratunacké brigády, část příslušníků 1. praporu Bratunacké brigády a příslušníci místních a oblastních policejních a polovojenských formací. Vražďení dávkami ze samopalů a házením granátů mezi namačkané zajatce trvalo nejméně dvě hodiny – ohlušujícím rachotem pronikaly jen výkřiky, nářek, nadávky, zvířecký řev vrahů, sténání umírajících. Podlaha uzavřeného hangáru vřela krví. Přežilo pouze pár lidí, a to šťastnou náhodou – leželi pod mrtvými těly, snažili se nevydávát žádné známky života a poslouchali srbské vojáky a policisty, jak pořvávají a smějí se při cigaretě po vykonané práci.

Plukovník Beara, který pobýval v Bratunci a okolí, musel vědět, co se děje v hangáru zemědělského komplexu v Kravici – takový počet lidí na jednom místě a během nejméně dvou hodin nemohl být usmrcen bez Bearova rozkazu či souhlasu, byť se roznesla i zpráva, že vraždění začalo spontánně poté, co se jeden zajatec nějakým způsobem zmocnil zbraně a vypálil po strážcích. Věřit tomu by však bylo bláhové – poprava více než tisícovky zajatců nemohla být následkem afektu a vzteku. Trvala příliš dlouho, a pokud by k tomu existovala vůle, tak ji bylo možné zastavit dříve, než byli povražďeni všichni zajatci.

Odpolední poprava v Kravici stála na počátku likvidace zajatců – operace svěřené

plukovníku Ljubišovi Bearovi. Kravica přitom nebyla pro zahájení akce a demonstraci smrtelně vážného odhodlání vybrána náhodně – právě tady diverzanti Armády Bosny a Hercegoviny pod vedením Nasera Oriće spáchali v lednu 1993 zločin, během něž bylo zavražděno na padesát až osmdesát Srbů a samotná vesnice byla takřka celá vypálena a pobořena. Na počátku, odpoledne 13. července 1995, tedy stál akt pomsty v Kravici, dále ovšem mělo masové vraždění zajatců nabyt podobu chladnokrevného plnění úkolu vykonávaného jednotkami nebo částmi jednotek, u nichž si plukovník Beara mohl být jistý nebo aspoň mohl předpokládat, že budou nejeфективnější a nejdiskrétnější. Věci se však následně začaly komplikovat, a to na více úrovních. Ve čtvrtek večer zabíjení náhle ustalo.

Velký počet zajatých Bosňáků proto večer 13. července seděl v desítkách civilních autobusů a kamionů, které patřily místním veřejným podnikům a stály zaparkovány podél ulic Bratunce, v areálu přepravní společnosti Vihor, před budovou okresního zastupitelstva a na parkovišti před městským stadionem... Plukovník Beara ve společnosti Zlatana Čelanoviće, referenta pro morálku a náboženské a právní otázky Bratunacké brigády Vojska Republiky srbské, navštívil některá z míst, kde byli drženi zajatci – chtěl osobně vidět, o jaký počet lidí se jedná a jak jsou hlídáni. Vystrašení a zdrcení Bosňáci v civilním oblečení nebo v kombinaci uniformy a civilního oblečení upřeně hleděli přes zaprášená okna autobusů, zatímco kolem obcházeli ozbrojení strážci – příslušníci Vojenské policie Bratunacké brigády, civilní policisté, narychlo mobilizovaní rezervisté a lokální dobrovolníci ve zbrani. Zajatci nemohli vidět, že vystrašené je i městečko, kam byli dovezeni z Potočarů, Konjević Polje, ze stadionu v Nové Kasabě, ze Sandićů a z Milićů. Právě na těchto místech v okolí Srebrenice, Bratunce a Vlasenice, jak jsem řekl, byli Vojskem Republiky srbské zajatí vojáci 28. divize Armády Bosny a Hercegoviny spolu s muži a chlapci, kteří byli vyhodnoceni jako vojensky způsobilí.

V koloně, která čítala mezi dvanácti a patnácti tisíci Bosňáků, v koloně, která směřovala na sever, bylo pět až šest tisíc ozbrojených mužů, jejichž koncentrace byla nejhustší v přední části pochodujícího zástupu. Asi sedmi tisícům lidí z kolony se po několika dnech podařilo zachránit, mnozí však zahynuli v minových polích, další pak během srbských pěchotních a dělostřeleckých útoků na kolonu. Nejméně šest tisíc lidí se vzdalo, anebo bylo rozličnými způsoby – včetně neobyčejnějších lstí nebo nucení zajatců, aby své bratry, syny či otce vybízelí ke kapitulaci – zajato v lesích a polích mezi Srebrenicí a Bratuncem, načež na tato místa přijížděly autobusy a kamiony, které je odvážely do Bratunce. Nejméně půldruhého tisíce lidí, mezi nimiž bylo i více než tisíc obětí z Kravice, do Bratunce a tamních improvizovaných táborů nedorazilo – byli zabiti okamžitě, na místech, kde se vzdali nebo padli do zajetí. Během 13. července jich bylo kromě skladiště v Kravici nejvíce pobito v Cerské u odbočky silnice Konjević Polje – Nova Kasaba, na břehu řeky Jadar nedaleko Konjević Polje, v Nové Kasabě a v Sandićích.

V Cerské v okrese Vlasenica bylo povražďeno asi sto padesát bosňáckých zajatců. Nejmladšímu zastrělenému bylo jedenáct let. Na břehu řeky Jadar zabili příslušníci policejních oddílů patnáct Bosňáků. Na jednom místě severně od Nové Kasaby bylo pobito několik desítek zajatců a na louce v Sandićích asi dvacítku lidí. Ve skladišti a v okolí skladiště za školou Vuka Karadžiće v Bratunci bylo zastrěleno čtyřicet až osmdesát zajatců a v prostorách samotné školy bylo téhož a následujícího dne, 14. července, zabito několik desítek zajatých

Bosňáků – vraždili příslušníci Vojenské policie Bratunacké brigády a další vojáci této brigády, různí dobrovolníci, policisté a ozbrojení civilisté. Zajatci byli drženi i v autobusech zaparkovaných kolem školy. Jeden ze zajatých v sedadle autobusu usnul, načež jej vojenský policista probudil úderem do ramene. Člověk, trpící už od dřívějšíka těžkou duševní poruchou, procitl a úder opětoval. Potom byl vyveden z autobusu a dva nebo tři vojenští policisté jej odveklí před školu – ozvala se krátká dávka ze samopalů provázená výkřiky umírajícího. Mnozí tuto popravu viděli, načež byli ještě silněji paralyzováni strachem.

4.

Každý v Bratunci se toho čtvrtečního odpoledne a večera doslechl, že ve městě a okolí jsou zajatci ze Srebrenice, že jich je několik tisíc a že je hlídá nevysoký počet místních unavených vojáků a policistů, neboť hlavní síly Drinského armádního sboru vedou další boje. Sem tam již někdo zaslechl i o popravách v Kravici, v Cerské, u základní školy ve městě... Nikomu přitom nebylo lhostejné, že se tolik vojensky způsobilých nepřátelských mužů nachází v blízkosti jejich domovů. Zatímco nepočetní dobrovolníci spontánně přicházeli se zbraněmi v rukou a s pěnou na rtech, aby se osobně vypořádali s „Turky“, aby se pomstili za své mrtvé příbuzné, přátele a soukmenovce, vážnější občané se před sídly různých štábů a úřadů snažili diskrétně zjistit, co se děje a co se má stát. Ovšem bez valného výsledku. Vraceli se domů ustaraní a zmatení, padala noc a zdálky co chvíli doléhaly tlumené dávky ze samopalů.

Pokud jsem správně počítal, tak v Bratunci a jeho širším okolí či ve vojenských a politických ústředích bosenských Srbů – ve městech Pale nedaleko Sarajeva a Han Pijesak přibližně na půli cesty mezi Sarajevem a Srebrenicí – bylo v pozdních odpoledních hodinách a večer ve čtvrtek 13. července a v pátek 14. července sedmdesát až sto lidí, kteří mohli – více či méně zasvěceně a přesně – odpovědět na otázku, co se děje a co se dál bude dít s bosňáckými zajatci. Ze všech těch důstojníků a civilních funkcionářů Republiky srbské mohl dát nekompetentnější a neúplnější odpověď plukovník Beara, náčelník Vojenského zpravodajství Generálního štábu. Ovšem ani on, Beara, ještě ve čtvrtek večer neznal odpovědi na některé klíčové otázky.

Kde přesně budou zajatci usmrceni? Jak budou usmrceni? Stejně jako v Kravici? Kdo ty další tisíce lidí sprovedí ze světa?

Bearovým úkolem bylo na tyto technické otázky najít odpovědi. Do čtvrtečního večera se mu to nepodařilo, o čemž svědčily autobusy a kamiony plné zajatců, parkující po bratunackých ulicích, a improvizované tábory ve městě a okolí – najednou se nevědělo, kam a jak dál se zajatými Bosňáky. Jako by se náhle zadrhl film, zamrzl obraz. Po celém městě stály autobusy a kamiony plné lidí, kteří shodou okolností zůstali viset mezi životem a smrtí, celou bezesnou noc se oddávali marným nadějím a zoufale se upínali k víře, že přece není možné, aby OSN, UNPROFOR a celý svět dopustily povražďení jich všech, že přece není možné, aby se je Vojsko Republiky srbské odvážilo popravít prakticky před očima vojáků OSN a celého světa.

Bearu toto nečekané zdržení rozčilovalo a znervózňovalo, neboť prostoj byl především jeho problémem. Kruhové skvrny od potu v jeho podpaždí celý den bobtnaly stejně jako fámy. Potřeboval whisky.

5.

Co asi plukovníku Bearovi nejprve vytanulo na mysl, když při horečnatém rozpracovávání

technických detailů operace, jíž byl pověřen, dospěl k otázce: Co udělat s těly zabitých zajatců? A když se o slovo přihlásila další: Kdo a jak ukryje mrtvá těla do masových hrobů, o nichž nikdo nesmí mít ponětí? Jak zabít několik tisíc lidí ve dvou, třech nebo čtyřech dnech na značně zúženém prostoru, a přitom zanechat nejen co nejméně stop, důkazů a zvěstí, ale také lidí sdílejících krvavé tajemství?

Zrodila se snad myšlenka, že by mrtví mohli být spalováni v tunelových pecích na výrobu cihel, střešních tašek a keramiky, když si ve čtvrtek večer 13. července začal uvědomovat, že se operace nevyvíjí, jak by měla a jak bylo očekáváno? Stalo se to tehdy, když musel sám hledat řešení a vydávat rozkazy vojákům i civilistům, aby přemístili – v podstatě ukryli – většinu zastrělených v Kravici na jiná místa v nedalekých vesnicích Glogovia, Ravice a Zele ni Jadar, kde měly být jejich ostatky zakopány? Zrodila se snad myšlenka, že by mrtvá těla mohla být zpopelněna, v hlavě zoufalce konfrontovaného s chvěním půdy pod nohama, konfrontovaného s možností, že se nejdůležitější mise v jeho dlouhé a úspěšné vojenské kariéře zvrtné do vnitřního chaosu, který nebude možné potichu a bezbolestně zvládnout, a to hlavně kvůli tomu, že naprostá většina zdatnějších jednotek Drinského armádního sboru bojovala buď s rozptýlenými formacemi 28. divize Armády BaH, které se nadále křečovitě pokoušely probít na svobodné území, nebo se připravovaly k postupu na Žepu, další bezpečnou zónu OSN?

Je možné, že právě když plukovník Beara večer 13. července zařizoval pohřbení ostatků zajatců pobitých v Kravici, začal si uvědomovat, že by vzhledem k technické náročnosti stěhování mrtvých těl z popravišť na vzdálená místa jejich spočinutí bylo nejpraktičtější, aby se místa exekucí nacházela v bezprostřední blízkosti budoucích masových hrobů. Technická náročnost stěhování předpokládala jednak zapojení ještě většího počtu lidí, a to nejenom vojáků, což ohrožovalo utajení, jednak spotřebu ještě většího množství drahocenného benzínu a času, neboť poprava několika tisíc lidí na poměrně malém prostoru nemůže zůstat dlouho utajena, a tím pádem ani obestřena ignorancí světové veřejnosti. Těla zabitých musí zmizet z povrchu zemského dříve, než se svět cokoliv dozví, dříve než kdokoliv stihne reagovat, intervenovat, všechno překazit uprostřed zpola vykonané práce. Proto musí být lokality, v nichž budou zajatci vězněni, popravováni a zakopáváni do masových hrobů, co nejdále od obydlených míst, co nejdůloučenější, co nejméně na očích, aby střelba, výbuchy a nářek obětí nedoléhaly k nastraženým uším zjitřené veřejnosti. Jinak se začnou šířit fámy a plukovníkův úkol se změní ve zběsilý závod mezi smrtí a neúprosným časem. Až se to provalí, už musí být po všem. Až se to provalí, nechtě se stane, co se má stát – Beara musel splnit úkol, nemohl přemýšlet o budoucnosti a následcích.

Na druhou stranu by však stěhování zabitých z místa popravy na relativně vzdálené a skryté lokality, kde budou pohřbeni, plnilo funkci zahlazování stop masové vraždy – počet lidí, kteří věděli, kde se nacházejí primární, a zejména pak sekundární hroby, byl menší než počet těch, kteří s úplnou nebo částečnou jistotou dokázali určit přesnou nebo skoro přesnou polohu míst, kde byli zajatci vražděni. Jak tedy jen sladit praktický požadavek, aby mrtvá těla nebyla stěhována daleko od místa popravy, s úmyslem co nejlépe ukryt nebo rovnou sprovodit ze světa důkazy o zločinu?

Z chorvatského originálu **Beara. Dokumentarni roman o genocidu u Srebrenici** (Naklada Ljevak, Záhřeb – Synopsis, Sarajevo, 2016) přeložil **Petr Stehlík**. Copyright Ivica Ćikić, 2016.

TANEC PRAHA

O lhostejnosti ve světě kolem nás. *Tordre* a další představení
bez předsudků. 28/05 — 28/06 2017

Rachid Ouramdane, *Tordre*

Hl. město Praha podpořilo
festival částkou 3 100 000 Kč.

II. ročník bienále mezinárodního fotografického festivalu OstravaPhoto 2017

OSTRAVA PHOTO

Bienále mezinárodního fotografického festivalu OstravaPhoto 2017 se letos představí s tématem Jinýma očima – mezi jistotou a nejistotou.

2. ročník mezinárodního fotografického festivalu OstravaPhoto se vrací do centra Ostravy. Letos se festival zaměří nejen na fotografickou tvorbu, která v sobě reflektuje letošní téma, ale nabídne i přednášky z oblasti humanitních oborů.

1 město / 16 dní / 17 výstav / 11 přednášek / 30 účinkujících ze 7 zemí / 3 workshopy / 2 dílny / x dalších aktivit – to je letošní programový výčet bienále mezinárodního fotografického festivalu OstravaPhoto, který se v centru města uskuteční podruhé.

Festival kromě uměleckých výstav a tradičního doprovodného programu, bude daleko víc propojen právě s humanitními vědami, jako je sociologie, filozofie, politologie. Cílem festivalu je, aby tematicky zaměřené výstavy spolu s doprovodnými přednáškami vytvářeli dialog mezi uměním a humanitními vědami, aby festival nabídl platformu pro ověřování zajetých společenských řádů a to nejen na čistě umělecké úrovni, ale právě v rovině interdisciplinarit zmíněných oborů a umění.

Festival bude zahájen čtyřdenním vernisážovým maratonem, který bude obohacen o doprovodný program – to vše v příjemném tempu letních dní od čtvrtku 15/06 do neděle 18/06/17. Od čtvrtku do neděle budou mít návštěvníci možnost potkat se se samotnými vystavujícími – v jejich přítomnosti se zahájí většina výstav. Nabídne portfolio review, promítání, komentované prohlídky s autory děl, burzu, workshop se specialistou na fotografickou optiku firmy Zeiss, dvě přednášky. V těch dvou následujících festivalových týdnech od 19–30/06/17 pak budou výstavy otevřeny veřejnosti a budou paralelně probíhat ostatní přednášky, komentované prohlídky a workshopy. Ve středu 21/06/17 festival nabídne speciální programový blok na téma Domov a možnosti sociálního bydlení.

Z české tvorby určitě zaujme Libuše Jarcovjaková nebo Iren Stehli. Z českých

řečníků není třeba představovat energetickou Ilonu Švihlíkovou nebo Jana Sokola, který se bude zamýšlet nad otázkou pravdy a lži. Marek Hrubec pojme téma v rámci své knihy *Odjištěná společnost*. Bude se debatovat i nad osudem absolventů uměleckých vysokých škol. Nezapomíná se ani na řečníky více propojené s médiem fotografie – například Michal Kalhous, Jiří Siostrzonek, Peter Brinkemper (DE), Thomas Schneider (DE). Letos je festival součástí Česko-německého kulturního jara, proto se mimo jiné zaměří na německý společenský diskurz s ukázkami umělecké tvorby, ve které intenzivně rezonují právě globální témata. Z dalších zahraničních účastníků přijal pozvání mladý fotograf Hosam Katan, který pochází ze syrského Aleppa. Na něj naváže i vítěz letošní soutěže Magnesie Litera Marek Šindelka. Dále vystoupí německý orientalista Michael Lüders, který se tématu destabilizovaného Blízkého východu věnuje dlouhodobě a který vnáší do standartní západní argumentace tak trochu jiné světlo a poukazuje i na osudové zásahy Západu v tomto regionu. I letos pracujeme s konceptem dočasněho využívání prázdných komerčních prostor v centru města. Podružným cílem festivalu je město oživit a upozornit na prázdné obchody a prostory.

prázdné komerční prostory v centru Ostravy

15.—30. 6. 2017

www.ostravaphoto.cz

facebook.com/OstravaPhoto

Do práce

První měsíc nového francouzského prezidenta

Jak si vede Emmanuel Macron v nové funkci? Budoucnost nově jmenované francouzské vlády bude záviset hlavně na výsledcích červnových parlamentních voleb. Zatím to vypadá, že prezidentovo hnutí Republika v pohybu má šanci uspět.

SÁRA VIDÍMOVÁ

Od oficiálního jmenování nového prezidenta francouzské Páté republiky uběhl necelý měsíc. Za tu dobu složil Emmanuel Macron vládu, jmenoval její členy a se svým hnutím Republika v pohybu (La République en marche) se chystá na nadcházející sněmovní volby. Médii zatím proběhla úsměvná scénka ze setkání s jeho americkým protějškem, při němž Macron záměrně třásl Trumpovi rukou déle, než prezidentovi USA bylo příjemné. Jak ale vypadá nová francouzská vláda? Lze očekávat, že bude pokračovat v podobném složení, anebo zvítězí jiná politická síla, a ve Francii tak nastane období kohabitace?

Ani levice, ani pravice

V neděli 14. května proběhla (v porovnání se Spojenými státy poměrně skromná) inaugurace nového francouzského prezidenta, při níž François Hollande opustil za potlesku zaměstnanců Elysejský palác, kde jej nahradil Macron. Ten se následně vydal v otevřeném historickém voze vzhůru Elysejskými poli, aby pozdravil své příznivce. Jeho tweet „Dnes večer se vrhnu do práce“ obletěl svět a hned následující den se očekávalo jméno budoucího premiéra. Macron si ale dával poměrně načas a až v odpoledních hodinách oznámil, že jmenuje Eduarda Philippa, starostu severofrancouzského přístavního města Le Havre, zvoleného za republikány. Za další dva dny,

tak jak to ve Francii bývá, představil zbytek vlády, poté, co si všechny nominované prověřil z hlediska daňových příznání, kumulace funkcí a majetkových poměrů. Jde o jedno z opatření, jimiž chce Macron vrátit do politiky morálku a zajistit, aby se obměňovalo složení Národního shromáždění. V praxi to znamená, že za něj například mohou kandidovat jen lidé, kteří v předchozích letech nebyli již třikrát poslanci. Na to doplatil bývalý premiér Manuel Valls, který pro francouzské rádio RTL bezprostředně po Macronově zvolení řekl, že za něj bude kandidovat, zapomněl se ovšem druhé strany zeptat a zjistilo se, že nesplňuje daná kritéria.

Vše teď závisí na výsledcích blížících se parlamentních voleb, v nichž Francouzi volí 577 členů Národního shromáždění a jejichž první kolo proběhne 11. června a druhé hned následující týden. Volí se opět většinově, tudíž stěžejní pro vyjednávání případných koalic bude týden mezi oběma koly. Volby buď potvrdí Macronovu většinu, a v květnu jmenovaná vláda tak bude moci pokračovat, nebo Republika v pohybu většinu nezíská a dojde ke jmenování nejen zcela nových ministrů, ale i předsedy vlády. Zdá se tudíž poněkud předčasné již nyní vynášet soudy o funkčnosti či nefunkčnosti současné vlády, když může být brzy nahrazena.

Ale i v případě, že dosavadní vláda zůstane, musíme počítat se změnami, protože nově vejde v platnost zákon proti kumulaci funkcí a celá řada ministrů a ministryň se bude muset rozhodnout, jestli dále ministrovat, nebo působit v lokální politice. Macron se při sestavování kabinetu držel svého předvolebního motta, že není politikem „levice ani pravice“, ale politikem „pracujícím pro Francii“, a v jeho vládě tak nalezneme republikány, socialisty, ekology i centristy a představitele občanské společnosti. Jistě stojí za povšimnutí, že ve vládě je stejný počet žen a mužů, ačkoli ženy zastávají méně důležité pozice a namísto ministryň jsou jen státními tajemnicemi. Zároveň se

Macronovi podařilo získat zajímavé postavy, například stálíci zeleného hnutí Nicola-se Hulota nebo šéfkou pařížského metra Elisabeth Borneovou a vrcholovou sportovkyni Lauru Flesselovou.

Dává se republika do pohybu?

Prozatímni Macronovy priority souvisejí především s tématem práce. Proběhla kupříkladu velká schůzka se zástupci odborů a zaměstnavatelů, při níž se debatovalo zejména o podobě zákoníku práce, jehož navrhovaná reforma se ovšem zatím zdá pro levici nepřijatelná, byť je jejím záměrem zajistit více pracovních možností mladým lidem, kteří jsou nejvíce ohroženi nezaměstnaností. Mezi další priority patří evropské záležitosti – ne nadarmo přejmenoval Macron ministerstvo zahraničních věcí na „Ministerstvo pro Evropu a zahraniční věci“ a již několikrát se od svého zvolení potkal s německou kancléřkou. Posledním hostem v Elysejském paláci byl Vladimir Putin, jehož

represivní postoj vůči novinářům a občanské společnosti Macron při společné tiskové konferenci zkritizoval.

Aktuální průzkumy hovoří ve prospěch Republiky v pohybu a přisuzují jí až kolem třiceti procent; na dalších místech by se měli s devatenácti procenty umístit republikáni, kterým na záda dýchá s osmnácti procenty Národní fronta, Mélenchonova Nepoddajná Francie se pohybuje na zhruba patnácti procentech a socialisté s šesti procenty očekávají velmi drsnou prohru a ztrátu desítek poslanců a poslankyň. Zároveň se zatím nedá příliš předvídat, jakým prezidentem Macron bude, i když se snaží do své politiky vnášet nové prvky, bojuje s korupcí a klientelismem a zdá se, že skutečně přemýšlí nad opatřeními, která by současné Francii pomohla. Ta lze jistě kritizovat „zleva“ i „zprava“, ale na hlubší analýzy si zřejmě budeme muset ještě chvíli počkat.

Autorka studuje politologii na FF UK.

Macron záměrně třásl Trumpovi rukou déle, než prezidentovi USA bylo příjemné. Foto Jonathan Ernst

par avion

Z ČÍNSKÝCH MÉDIÍ VYBRALA ANNA ZÁDRAPOVÁ

人民日报

Čínská studentka Jang Šu-pching, jejíž absolventský projev s metaforou o čistotě ovzduší, možnosti dýchat a svobodě projevu pobouřil čínskou internetovou veřejnost, se své vlasti omluvila. Kontroverze, kterou její projev vyvolal, nicméně nechala profesionálně chladným mluvčího ministerstva zahraničí během tiskové konference, přetištěné koncem května v **Lidovém deníku** (a následně převzaté mnoha čínskými médii). Mluvčí obvyklým způsobem zlehčil téma obecným poukazem na to, že každá země má své problémy a že slušný člověk si udělá obrázek sám. Na otázku, zda by měl čínský zahraniční student nést zodpovědnost za to, co řekne o Číně, a zda chystá čínská ambasáda v USA nějaká opatření, odpověděl, že občan kterékoli země by měl nést zodpovědnost za cokoli, co řekne. „Že by někdo na ministerstvu něco chystal, o tom jsem neslyšel. Ostatně tato otázka nemá směřovat na ministerstvo zahraničí, protože to není diplomatická věc. Ale když už se ptáte a na internetu je také o tom živá debata,

odpovím. Myslím, že mnozí z diskutujících vědí, že každá země má něco, na co může být pyšná, ala země v procesu rozvoje mají i jisté růstové bolesti. Věřím, že v debatách o vlasti si každý udělá svůj obrázek o tom, z jakých pozic a jakými prostředky se diskuse o vlasti vede. Navíc jsem slyšel, že ona studentka, o níž je řeč, vydala nějaké veřejné prohlášení, snad můžeme říct omluvu. Řekla, že hluboce miluje svou vlast a že se do ní po studiích hodlá vrátit, aby pro ni vykonala svůj díl práce.“ **Mluvčí dále konstatoval, že je zcela normální, když lidé, kteří vyjedou na studia, projdou hlubokou názorovou a zkušenostní proměnou. „Pokud ale svou vlast hluboce milují a chtějí pro ni pracovat, čínská vláda je uvítá, povzbudí a podpoří.“**

网易 NETEASE
www.163.com

Pozornost na čínském internetu vyvolala kauza týkající se branného vzdělávání dětí, potažmo nacionalistické ideologie v osnovách základního školství v Čínské lidové republice. Rozpoutal ji jeden otec poté, co se jeho dcera účastnila akce na počest Liou Chu-lan, mladičké hrdinky komunistického boje proti Kuomintangu, špiónky a pracovnice osmé osvobozenécké armády, jež byla v pouhých patnácti letech kuomintangskými vojáky zabita. Otec se rozhodl apelovat na učitele své dcery a napsal mu dopis, který se objevil v médiích pod názvem „Prosím, držte Liou Chu-lan od mého dítěte dál“. Dopis otce i odpověď učitele přináší portál **163.com**. Otec dívky

argumentoval tím, že příběh o sebeobětující se válečné hrdince a nenávisti proti nepříteli není pro děti tím nejlepším učebním materiálem. Staví se proti tomu, aby děti byly během edukativních akcí od útlého věku vystavovány ideologickému boji a vychovávány k oslavě krutosti, sebeobětování a vraždění nepřátel. „Nechali tu holku jít do boje na život a na smrt ve věku, kdy si její vrstevníci ještě hráli na trávníku. Se skupinou dospělých zabila starostu vesnice. Potom byla zajata a utlali jí hlavu (...) Sám jsem v podobné výchově vyrostl, ale naštěstí jsem se z toho vymanil. Vždycky mi záleželo na tom, aby moje dítě vyrůstalo v atmosféře odpuštění, tolerance a lásky (...) Pokud do srdce dítěte zasadíme semena krvavé a kruté nenávisti, plody ho budou pronásledovat celý život.“ Oficiální interpretace tohoto přístupu je očekávatelná: otec je naivní, myslí si, že lze dítě držet stranou politiky v pohádkovém světě, kde neexistuje nepřítel a zlo. **Děti potřebují hrdiny, a kdo ví, zda se jim nějaký ten krutý krvavý vzor nebude v budoucnosti hodit?** V tomto duchu se nese i publikovaná odpověď učitele dívky, o kterou jde. „Není přece špatné nechat děti poznávat hrdiny jejich vlasti. Neslyšel jsem, že by v Belgii odstranili sochu čůrajícího chlapečka kvůli jeho nízkému věku (...) Váš postoj, to je čiré sobectví. Hrdinové se nepostavili za věc kvůli sobě, ale kvůli všem (...) Náš svět se nekoupe stále jenom ve slunci, náhle na nás útočí bouře, hřmění, krupobití. Do budoucna musíme mít odvahu vytrvat.“ Vzhledem k současnému politickému vývoji v ČR se nesmíme učitelé divit.

新华网 NEWS

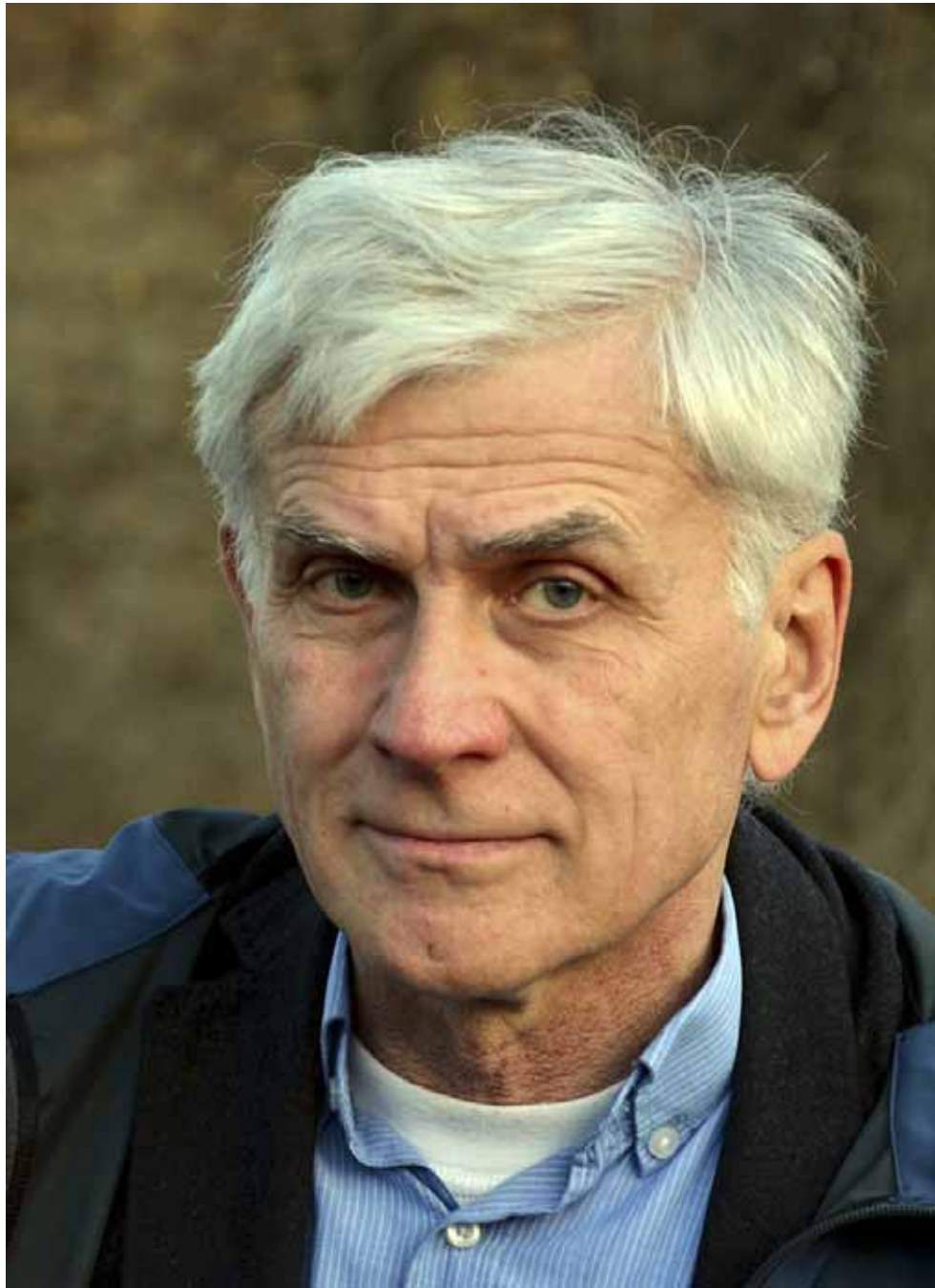
Starost o osudy dvou pand ve washingtonské ZOO projevily nejen čínské sdělovací prostředky, ale hlavně internetové publikum po celém světě. Na stránkách agentury **Nová Čína** se probírají srdceryvná videa zahraničních uživatelů, na nichž je vidět kvilející mládě pandy, jež podle interpretací diváků hledá matku a cítí se osamělé. Pandy spolehlivě berou za srdíčko a čínská „měkká síla“ se o ně valnou měrou opírá, takže příslušná místa nenechávají zprávy o nich náhodě. **Výzkumné centrum pro pandy všechny zájemce o ochranu kvality pandích životů ujišťuje, že medvědi žádnou frustrací netrpí, hlad nemají a od matky předčasně odstaveni nebyli.** Dále vyvrací četné spekulace postavené na různých videích – že pandu v jejím výběhu paralyzuje strachem had, že dostává drogy, že nemá dost bambusu k žrádlu a že se všestranně trápí. Podivné chování – kvílení a menší chuť k jídlu – je pracovníky čínského Výzkumného centra na ochranu pand interpretováno jako následek přirozené říje. „Had v pandím výběhu je normální, drobná zvířata přicházejí a odcházejí. U pand nejčastěji veverka a kachny. Vzájemně si neublíží.“ Článek dále apeluje na všechny milovníky pand, aby více důvěřovali odborníkům a méně svým impulsivním soudům. „Chov pand vyžaduje hluboké znalosti a zkušenosti. Milovníci pand ať svou lásku dokážou tím, že budou zvířátka lépe studovat.“

Každá demokracie občas zešílí

O hibernaci konfliktů nejen na Balkáně

S novinářem a bývalým disidentem Janem Urbanem, který je odborníkem na balkánský konflikt, jsme mluvili o skepsi, jež se v čase prohlubuje, politicích, kteří parazitují na demokracii, a nezodpovědnosti Západu.

TOMÁŠ HUČKO

Jan Urban. Foto z osobního archivu

Právě vám znovu vyšla kniha *Všem sráčům navzdory*, věnovaná válce v Jugoslávii. Nestává se často, aby kniha reportáží českého autora vyšla ve slovenském vydavatelství – v původním znění a navíc dvacet let po prvním vydání v Česku. Jak k tomu došlo? Pro mne to byl zážitek. Mám podezření, že za tím stojí spolupráce vydavatelství Absynt a původního vydavatele Egona Gála. Když mě Absynt oslovil, zarazilo mě to. Řekl jsem jim: „Pánové, vždyť to je dvacet let staré“, a oni odpověděli jen: „A četl jste to teď?“ Tak jsem si to přečetl a zjistil jsem, že ta skepse popsaná před dvaceti lety platí dnes ještě víc.

Setkal jste se s reakcí lidí, kteří si teď knihu přečetli poprvé, například čtenářů z mladší generace?

Měl jsem dvě zajímavé odezvy. Na jedné straně jsem zjistil, že to téma stále šokuje, na druhé vidím, že si dnes lidé uvědomují, že ten konflikt s vojenským zásahem NATO jen hibernoval, zamrazil se a dnes hrozí znovu.

V nové předmluvě píšete: „Klaus nebo Zeman, Kotleba nebo Mečiar, Orbán nebo Milošević, Hitler nebo Stalin. Všichni jako by vypadli z jednoho hnízda.“ V čem spočívá ta podobnost?

Jsou si podobní už na fyziologické rovině – gestikulací, způsobem řeči. Když muž propadne bludu, že má právo rozhodovat o životě a smrti národů a „dělat dějiny“, stane se panákem, loutkou, kterou lze nejnázve popsat psychiatrickými termíny. Lidé, kteří uvěří tomuto „vyššímu poslání“, ztratí kus lidskosti,

který umožňuje pochybovat. Tak se vrhají do nevratných, tragických událostí. Jde přitom o jeden typus, jakéhosi parazita na demokracii. Každá demokracie totiž čas od času zešílí, a to právě prostřednictvím takových individuí. Je to trošku magie. Když ty lidi máte šanci poznat – já jsem se setkal s Miloševičem, Karadžičem, Zemanem i Mečiařem – zjistíte, že ti chlapi jsou všichni na jedno kopyto.

Jedním z hlavních motivů vašich reportáží bylo selhání Západu, který se odmítal angažovat v „cizích“ konfliktech. Jak to vidíte dnes?

Od jednoduchého černobílého vidění studené války a jasného rozdělení na Západ a Východ jsme ještě nenašli nový způsob vnímání. Svět už není bipolární, a když nevíme, jak ho uchopit, vystraší nás cokoliv, jako například uprchlická krize. Tento změněný způsob sociálně-politické komunikace nutí politiky, aby na sebe brali úlohu šašků, kteří musí na vše okamžitě reagovat. Proto nemají čas si nic promyslet a přicházejí s dlouhodobější strategií a programem. To dělá celkovou situaci ještě nestabilnější, než byla na konci osmdesátých let. Jak ukázaly války v Afghánistánu a Iráku, nebo když se díváme na dnešní Balkán, ztrácíme schopnost se na takové konflikty připravovat.

Byli jsme v období balkánského konfliktu lépe připraveni?

Západní společenství a hlavně Evropa zasáhla v Bosně a posléze v Kosovu z jediného důvodu – cítila se ohrožená možností příchodu několika milionů uprchlíků, o které by se musela

postarat a kteří by obzvlášť v případě Kosova hospodářsky rozvrátili okolní státy. Problém řešení moderních vojenských konfliktů je v tom, že i když v extrémních případech Západ vojensky zasáhne a naoko konflikt ukončí, aspoň na chvíli, neuvědomuje si, že s vojenským vítězstvím na sebe bere i úplnou zodpovědnost. Bez toho to skončí tak, jak dopadl takzvaný Daytonský mír – legitimizoval to nejzkorumpovanější na všech stranách, zmrazil situaci a znemožnil jakýkoli pohyb k usmíření a ekonomickému rozvoji.

V tomto ohledu přistupujete kriticky i k české zahraniční politice.

Tam je to dnes ještě horší, než to bylo před dvaceti lety. Ale tu nechotu převzít za cokoliv odpovědnost, včetně sebe samých, bychom mohli vysledovat už od národního obrození. I když jsem v mnohých věcech s Václavem Havlem nesouhlasil, jeho osobnost a politika lidských práv, kterou reprezentoval, byla jakousi brzdou politikaření a mocenského obsazování teritorií, což jsou základní znaky české zahraniční politiky dneška. V devadesátých letech jsme neměli žádný problém přijmout čtyřicet tisíc uprchlíků, převážně muslimů z Bosny, a dnes se tu strhne hysterie kvůli dvaceti třem.

Připomínáte hibernaci, která nastala po ukončení konfliktu. Jak se projevuje?

Problém je v tom, že politické elity, které válka legitimizovala, se po jejím skončení samozřejmě nezmění. Výjimkou je v tomto případě Srbsko, kde se mnoho bývalých nacionalistů změnilo v centristy, když si uvědomili, že byznys je stejně výhodný jako válka. Ale to, co slyšíme v Republice srbské a z velké části i v Chorvatsku, jsou stejné kecy a mýty, jaké fungovaly v době války. Obzvlášť v Republice srbské stále přetrvává polarizace oni versus my, která se projevuje i ve snaze o vypsání referenda o odtržení od Federace Bosny a Hercegoviny. Dalším problémem, který se objevuje ve více balkánských zemích, je etnizace vzdělávacích soustav – už malé děti jsou zbytečně uzavírány do mýtů o minulých krivdách a válečných hrdinech.

„Sráčům se nemůže ustupovat,“ říkáte ve své knize. Komu ustupujeme dnes?

Populistům a nacionalistům. To je případ uprchlické krize, případ, kdy Kotleba organizuje ve vlacích své vlastní hlídky, anebo když Zeman posílá na hranice hasiče a myslivce. Je to nejen iracionální, ale hlavně strašně nezodpovědné, protože když se jednou lidé začnou bát, už je pozdě. Člověk, který se bojí, je schopný nelidských činů. V takovou chvíli musí politik zachovat chladnou hlavu a pokusit se o diskusi – a ne fotit se s winchestrovkou jako český ministr vnitra Chovanec, anebo v uniformě u Tisova hrobu jako slovenští kotlebovci. Války se dají zastavit, než se začne střílet. Potom už ne.

Jan Urban (nar. 1951) je český novinář a signatář Charty 77. Vystudoval filosofii a historii, po roce 1987 přispíval do nelegálních Lidových novin a v letech 1989 a 1990 byl mluvčím a následně lídrem Občanského fóra. Působil v Českém rozhlase a také jako člen Mezinárodní nezávislé komise pro Kosovo. V době války v Bosně a Hercegovině byl válečným zpravodajem. Napsal mimo jiné knihy *Všem sráčům navzdory* aneb *Válka, o které nechcete nic vědět* (1996, 2016) a *Tunel plný krve* aneb *Kauza Diag Human* (2007). Vyšla mu také kniha rozhovorů se Šimonem Pánkem *Extrémy a lidé blízci* (2008).

Ktosi je za dverami

Vojna, o ktorej nechcete nič vedieť

Sbírka reportáží a úvah novináře Jana Urbana Všem sráčům navzdory vyšla původně v roce 1996 v českém vydavatelství G+G. Po dvaceti letech vychází znovu, tentokrát na Slovensku. Co nám může tento sžíravý popis balkánského konfliktu dnes ještě říct?

TOMÁŠ HUČKO

Texty novinára Jana Urbana v knihe *Všem sráčům navzdory aneb Válka, o které nechcete nic vědět* sú pestrú zmesou – striedajú sa tu reportáže, monológy, medailóny, úvahy, glosy, osobné i vypočuté svedectvá. Týmto spôsobom sa autorovi darí neobyčajne plasticky zachytiť vojnu v bývalej Juhoslávii, najmä v okolí Sarajeva. Texty, ktorých je v knihe takmer päťdesiat, by sa dali rozdeliť na dva typy: jedny zachytávajú konkrétne ľudské osudy, druhé popisujú a kritizujú širšie politické rozhodnutia, či už na strane bojujúcich strán, alebo medzinárodného spoločenstva.

Sme nepoučiteľní

Časťou osobných svedectiev sú akési krátke medailónky, ktoré na malom priestore jednej až dvoch stránok ukazujú, ako sa s konfliktom vyrovnávajú rôzne typy ľudí – nájdete tu opernú speváčku, dramatika Zlatka Topčiča, lekárov, humanitárnych pracovníkov, cynických ostrelovačov, umelcov, zbehov, bláznov, malé deti, ale napríklad aj nacionalistického bosensko-srbského filmára Snježnana. K tomu by sa dal započítať aj veľmi šikove vystavaný text, ktorý popisuje obliehané Sarajevo pohľadom jeho túlavých psov, alebo zoznam vtipov, ktoré po obliehanom Sarajeve kolovali.

Dlhšie reportáže sa venujú výrazným udalostiam a tragédiám celého konfliktu – masaku v Srebrenici, vykopávaniu masových hrobov či mučeniu civilistov, ku ktorému počas vojny dochádzalo. Práve text s názvom Človek človeku, v ktorom sú zozbierané svedectvá ľudí, ktorí toto mučenie podstúpili, patrí k najsilnejším v celej knihe. Urban je v tejto časti veľmi naturalistický, čítať o vraždení novorodeniat a ich matiek a o hromadnom znásilňovaní je skutočne náročné.

Zaznamenanie traumatických vojnových zážitkov však nie je hlavný dôvod, prečo dnes knihu znovu vydávať a čítať. Tým je Urbanova kritika západného spoločenstva, ktorá sa vinie celou publikáciou ako jedno veľké varovanie. „Demokraté, veríci v zákony, rozum a slušnosť, čakajú vždycky až príliš dlhú. Mezitím se z obyčejného populisty vyklube diktátor; strach z války vyvolá válku – a pak už bývá na všechno pozdě. Jsme asi nepoučitelní,“ komentuje Urban pasivitu západného

sveta, tvárou v tvár rozbiehajúcim sa konfliktom. Práve v neschopnosti jednat a postaviť sa za propagované hodnoty vidí Urban základný problém, ktorý sa netýka iba vojny v bývalej Juhoslávii, ale pretrváva dodnes. Výsledky takéhoto postoja projektuje do budúcnosti, ale porovnáva ich aj s podobnými udalosťami v európskej minulosti – neraz napríklad prirovnáva rozdelenie Bosny k Mníchovskej dohode: „Mnichov byl nazýván zradou. Dnes tomu budeme říkat mírový plán. Za rozdělení Bosny světové společenství zcela určitě dostane slib skončení etnického běsnění a tisíciletého míru na Balkáně. Vojvodina, Krajina, Kosovo a Makedonie prý přestanou být problém. Jako po Mnichovu.“

Velký malý národ

Veľká časť kritiky smeruje na domácu pôdu – k Čechom, ktorí „jsou se svou sebeomluvnou aritmetikou asi největší národ, který se považuje za malý“. Urban poukazuje na novinárov, ktorí sa o konflikt nezaujímajú a nie sú schopní o ňom dôsledne informovať, na verejnosť, ktorá o ňom radšej nechce nič počuť (na čo reaguje podtitul knihy), ale najmä na politikov, ktorých postoj je prinajlepšom alibistický. Nedostatok rozhodnosti a odvahy na strane českých politikov dobre ilustruje pri porovnaní postojov Václava Klauša a Tadeusza Mazowieckiego, zvláštneho splnomocnenca OSN pre ľudské práva v bývalej Juhoslávii. Zatiaľ čo Klaus sa nikdy nevyjadril k neprávam, ktoré sa na tomto území diali a v ničom neodporoval postupu západných mocností, Mazowiecki na svoj úrad rezignoval, keď zistil, že Rada bezpečnosti nepodnikla nič proti útoku Mladićových jednotiek, podporovaných juhoslovanskou armádou. Mazowiecki rovnako ako Klaus reprezentoval malú krajinu, no v kritickom momente bol ochotný vyjadriť svoj názor: V tom Urban vidí najdôležitejší znak poctivej politickej práce.

Kritike sa nevyhne ani Václav Havel. I keď Urban priznáva, že aktivity bývalého prezidenta boli tým najlepším, čo sa v tomto prípade na českej zahraničnopolitickej scéne udialo, stále to však, najmä z pohľadu Sarajevčanov, nebolo dostatočné. Očakávali činy, dostalo sa im len slov. Urban necháva prehovoriť sarajevských intelektuálov, ktorí takto oslovili Havla

na stretnutí v divadle: „Když v roce 1989 československý komunistický režim zavřel intelektuála Václava Havla do vězení, hrála se v tomto divadle jeho hra. Během deseti dnů zorganizovali herci velkou petici sarajevských intelektuálů za jeho propuštění a otravovali československé velvyslanectví dopisy a protesty. Proč Václavu Havlovi prezidentovi trvalo tři a půl roku, než sem dorazil?“

Ak sa nezobudíme

Varovanie pred pasivitou a odvracанím pohľadu sa vzťahuje práve na štáty strednej Európy, ktorým by sa takýto postoj mohol v budúcnosti vypomstiť. Najmä keď majú v čele politikov, ktorí nie sú schopní prebrať zodpovednosť za nič, čo sa ich bezprostredne nedotýka. Urban opakovane upozorňuje, že by sme si mali z týchto udalostí vziať príklad: „Pro postkomunistické státy střední Evropy by to měla být učebnice, ze které by se dala číst vlastní smutná budoucnost – pokud se neprobudí k aktivní spolupráci vůči velmocím a mezinárodním institucím, jež pro vlastní klid dovedly demokracii v mnohonárodnostní Bosně ke zničení. Na vztahu velmocí k Bosně se prokázalo, že neexistují hodnoty, které by nebyly ochotny zapomenout, a dohody, které by nebyly schopny poruší. Takto se budou chovat i ke střední Evropě, pokud se dostane do krize.“

Z nového predslavu i z niekoľkých posledných kapitol knihy je však jasné, že autor je v tomto ohľade skeptický. Čím to je, že sa nevieme poučiť, pýta sa znovu a znovu. Nenačádza však žiadnu odpoveď. Ako hovorí bosenský dramatik Zlatko Topčić: „Kultura je náš vztah k té staré kurvě Evropě, která neustále žvaní o lidských právech, ale neudělá pro ně nic. Fašismus té kurvě bouchá na dveře a ona dělá, že nic neslyší.“

Urbanove reportáže nie sú dôležité preto, že zachytávajú dvadsať rokov starý konflikt, ale pretože nám hovoria niečo o nás samých. Ak sa nezobudíme a budeme sa naďalej tváriť, že to búchanie na dvere nepočujeme, čakajú nás udalosti, ktoré sa už nebudú dať zvrátiť.

Autor je publicista.

Jan Urban: Všem sráčům navzdory aneb Válka, o které nechcete nic vědět. Absynt, Žilina 2016, 244 stran.

Dvacet let starý balkánský konflikt je varováním i pro současnost. Foto Darmon Richter

A2

PRÁZDNINOVÉ
PŘEDPLATNÉPLNÉ
KULTURNÍCH
DÁRKŮRozhodli jsme se
rozdávat ve velkém.

V měsíci červnu přidáváme k předplatnému hned **TŘI** dárky. Pořídte si roční předplatné za 799 Kč a dostanete nejen přísun kvalitního čtiva, ale navíc také **KNIHU** od našich spřízněných nakladatelství, **LÍSTEK** do divadla a dvoutměsíční předplatné pro Vašeho známého **ZDARMA**.

Objednávejte co nejdříve na www.advojka.cz
nebo distribuce@advojka.cz

VSTUPENKY

A2

V kruhu násilí

Kniha o konfliktech na Blízkém východě

Oussama Diab: Mona Lisa, 2009

Čtvrtá kniha novináře Břetislava Turečka, nazvaná Blízký východ nad propastí, kombinuje reportážní formu s odborným zaujetím a citlivě představuje region, jenž je zmítán válkami a nejružnějšími politickými krizemi. Snaží se přitom zahrnout všechny relevantní pohledy.

KAREL ČERNÝ

Ve své knize *Blízký východ nad propastí* Břetislav Tureček barvitě líčí a z různých stran poodkrývá dramatický vývoj regionu, který jako by se přestal řídit jakýmikoliv pravidly a stal se naprosto nepředvídatelným a nepochopitelným rébusem, jež však na Západě nelze ignorovat. Konflikty generující uprchlictví eskalují tak rychle, že se v dění na Blízkém východě přestáváme orientovat. Tureček se však v tomto chaosu snaží najít nějaký řád, když hledá historické příčiny současné imploze celých států a společností. Hlavní koordináty příběhu jsou roky 1914 (vstup Osmanské říše do první světové války), 1979 (invaze SSSR do Afghánistánu), 2003 (invaze USA do Iráku) a 2011 (začátek takzvaného arabského jara). Celou knihou pak prostupuje reflexe nezamýšlených důsledků minulé politiky Západu, která nás dnes v četných bumerangových efektech dohání.

Zrod nového terorismu

Jako klíčová událost studené války se v knize jeví desetiletá sovětská okupace Afghánistánu. Autor připomíná méně známou souvislost, že tuto okupaci povzbudil i úspěch SSSR při invazi do Československa v roce 1968. A naopak: následný neúspěch v Afghánistánu odradil sovětské vedení od intervence v Polsku roku 1981 a později i v dalších středoevropských zemích. I proto zdejší revoluce mohly být sametové. Neotřele také Tureček srovnává dnešní západní okupaci Afghánistánu s tou starší sovětskou. Saurová revoluce z roku 1978, provedená afghánskými komunisty a poté podpořená sovětskými tanky, přinesla modernizaci: pozemkovou reformu přerozdělující půdu chudším rolníkům, sedmihodinovou pracovní dobu, bezplatné vzdělávání, emancipaci žen a výstavbu dodnes existující a funkční infrastruktury. Naopak západní okupace Afgháncům dosud nezajistila ani základní bezpečí.

Dodnes pocítovaným důsledkem sovětské okupace Afghánistánu však byl především ozbrojený odpor, popularizace džihádistické ideologie ve světě a zformování skupin, jež si později začaly říkat al-Káida či Islámský stát. Jejich zrodu přitom napomohla řada států, které financovaly a ozbrojovaly mudžáhidy prostě proto, že chtěly „zatopit“ Sovětskému svazu. Předchůdcům Tálibánu a al-Káidy podle Turečka nepomáhaly jen Spojené státy a Saúdská Arábie či Pákistán, ale také komunistická Čína a dokonce i islamistický Írán.

Afghánský protisovětský džihád tedy nestvořil jen al-Káidu s Usámou bin Ládinem v čele, ale formoval také Abú Musába Zarkáviho, faktického zakladatele takzvaného Islámského státu v Iráku a Sýrii (ISIS). Tomuto zpočátku bezvýznamnému potetovanému jordánskému kriminálníkovi bez vztahu k islámu se Tureček ve své knize rozsáhle věnuje a všímá si zajímavých momentů v jeho radikalizaci, které mohou mít obecnější platnost. Na dráhu radikálního islámu nasměrovalo Zarkáviho nejspíše policejní mučení za běžné delikty, při němž mu prý byly strhávány nehty. To jej mohlo přesvědčit o bezbožnosti, nespravedlnosti a nelegitimnosti nejen jordánského režimu. Podle autora ostatně dodnes funguje podobný mechanismus radikalizace v souvislosti s týráním vězňů v Abú Ghraibu, Guantánamu či tajných žalářích CIA všude po světě. Samotný Zarkávi se mohl zradikalizovat i při sledování běžného zpravodajství z míst, kde jsou muslimové obětí okupace a bombardování. Také je možné, že se přiklonem k přísnému islámu snažil odčinit své mladistvé přečiny. Jak ale říká Samíhá Battíchi z jordánské bezpečnostní služby: „Výsledkem byla kombinace toho nejhoršího z obou světů.“

Nezamýšlené důsledky

Jestliže podle Turečka dříve na Blízkém východě působila destabilizačně „válka proti komunismu“, dnes působí podobně kontraproduktivně „válka proti terorismu“. Pozorujeme přitom týž mechanismus: ze světa proudí do regionu zbraně, opačným směrem stále více uprchlíků. Jakkoliv autor šetří zobecněními, celou knihou prostupuje teze, že zahraniční vojenské intervence na Blízkém východě nakonec generují ještě větší nestabilitu, násilí a terorismus. Tureček například připomíná, že útoky ISIS proti západním cílům přišly až poté, co začala Američany vedená koalice bombardovat takzvaný Islámský stát v létě roku 2014. Útoky a popravy rukojmích tak vykládá jako reakci na letecké útoky, byť jde samozřejmě jen o spekulaci. ISIS si nicméně dává záležet, aby byla jeho brutalita v tomto kontextu chápána. Prostřednictvím rodičů uneseného a před kamerami popraveného novináře Jamese Foleyho tak islamisté v srpnu 2014 vzkázali Západu: „Vy neberete ohled na naše slabé, staré, ženy a děti. Proto my nebudeme brát ohled na ty vaše. Vy a vaši občané za své bombardování zaplatíte. První platbou bude krev amerického občana Jamese Foleyho!“

Okupace ze strany nábožensky a kulturně odlišné armády se v očích místních stává neakceptovatelnou hrozbou i v důsledku fám. Američtí vojáci prý nosí sluneční brýle s rentgenem, takže vidí pod šaty afghánských či iráckých žen. Prý popíjejí pivo na tancích parkujících před mešitami, zadnice si vytírají stránkami z Koránu a dětem rozdávají bonbóny s pornoobrázky. Pocit ohrožení pak může ospravedlňovat teroristické útoky proti okupantům a jejich spojencům. Tureček přitom ve věci vztahu mezi zahraniční intervencí a explozí teroru cituje i Baracka Obamu: „ISIS je přímou odnoží al-Káidy v Iráku, která vzešla z naší invaze. Jde o příklad nezamýšlených důsledků.“ A jako obdivovatel českého arabisty Aloise Musila připomíná, že tento milovník beduinů o vztahu okupace a násilí napsal totéž již roku 1923: „Pro Orientálce není láska k vlasti podmíněna politickou svobodou. Hájí svou vlast proti cizímu útoku urputně a vytrvale, třebaže nemá ani pojmu o svobodě politické.“

Se zbraní v ruce

Druhým zobecněním je v knize diskutovaný vztah mezi autoritářstvím a výskytem politického násilí ze strany opozice. Revolucionáře během arabského jara pohánělo heslo „Svoboda, spravedlnost, důstojnost“, ale kromě Tuniska revoluce nakonec nebyly úspěšné. Namísto demokracie se prosadily kontrarevoluční síly, vyzývající autoritářskou vládu pevné ruky, a opozičníci požadující politickou změnu se přiklonili k teroristické taktice v podání al-Káidy a ISIS. Jak Turečkovi řekl Fahwáz Gerges, profesor prestižní London School of Economics: „Tyto militantní skupiny mohou vcelku logicky tvrdit, že pokojná cesta k ničemu nevede. Dokonce mohou říkat stoupencům Muslimského bratrstva v Egyptě: ‚Tak vy jste věřili v demokracii a ve volby? Tak se podívejte, jak jste skončili – ve věznicích a mučírnicích. Takže se přidejte k nám – jediná možná cesta změny je se zbraní v ruce.‘“ Autor ovšem také ukazuje na problematickou kauzalitu ve vztahu mezi autoritářstvím a terorismem. Jestliže se opozice může přiklonit k radikalismu pod dojmem režimních represí, režimy naopak mohou sahat k represím pod dojmem rostoucího radikalismu opozice. Oba soupeři poté agresí druhé strany racionalizují a ospravedlňují vlastní násilí – jako například v Sýrii.

Blízký východ nad propastí podává obtížné téma blízkovýchodní nestability srozumitelně a díky reportážnímu stylu a autorově osobní zkušenosti s působením v regionu i mimořádně čtivě a s citem pro věc. Stejně jako u předchozích Turečkových knih je i zde patrná snaha podat vyvážený obrázek, čehož se dosahuje prezentováním perspektiv pokud možno všech relevantních aktérů. Vedle západního pohledu se tak objevuje i ten arabský, iránský a ruský. Přidanou hodnotou knihy může být i důsledné hledání „české stopy“ při výkladu blízkovýchodní nestability. Nelze si tak myslet, že se nás komplikovaný vývoj v regionu netýká a že na něm neneseme svůj podíl. Za hlavní slabinu knihy naopak považuji přílišné zaměření na politiku. Rostoucí nestabilita Blízkého východu je primárně líčena jako nezamýšlený důsledek minulých politických rozhodnutí mnoha domácích i mezinárodních aktérů. Každý prosazuje své zájmy či ideologie a výsledkem je něco, co nikdo z nich nechtěl. Chybí ovšem rozbor toho, jakou roli při rostoucí nestabilitě hrají trendy typu populačního růstu, klimatické změny, neoliberálních ekonomických reforem nebo nárůstu vzdělanosti bez možnosti kariérního uplatnění. To ovšem nikterak neuměňuje pozitivní dojem z kvalitní knihy.

Autor je sociolog.

Břetislav Tureček: Blízký východ nad propastí.

Knižní klub, Praha 2016, 280 stran.

Válka v ulicích

Těžká zkouška venezuelské demokracie

Doby, kdy byla Venezuela považována za radikálně levicový, ale také na poměry Latinské Ameriky demokratický stát, v němž se rozhoduje u svobodných voleb, jsou pryč. Dlouhotrvající protesty proti prezidentu Nicolási Madurovi neutichají a země míří k diktatuře.

FRANTIŠEK KALENDA

Míra demokracie ve Venezuele byla předmětem sporů přinejmenším od nástupu Huga Cháveze do prezidentské funkce. Zatímco charakter Chávezova režimu zejména v pozdním období je diskutabilní, v posledních měsících vlády jeho nástupce Nicoláse Madura je stále zjevnější, že „madurismus“ má nakročeno k diktatuře. Na první pohled nejviditelnější

Pouze tři mrtví patřili k příslušníkům ozbrojených složek státu. Aktivit odsuzovaných jako „teroristické“, tedy rabování a vandalismu, se navíc dopouštějí také sami policisté a vojáci, jak připustila i venezuelská ministryně spravedlnosti Luisa Ortegová.

Konec republiky

Poněkud ve stínu prakticky každodenní války na ulicích probíhá institucionální rozklad. Madurovi příznivci rádi zmiňují jeho legitimitu danou vítězstvím ve svobodných prezidentských volbách v roce 2013. O poznání méně však hovoří o tom, že jeho režim od té doby soustavně ignoroval nebo sabotoval další volební mechanismy. Pokus o vypsání referenda o prezidentově odvolání byl loni nejprve odsouván a nakonec z procedurálních důvodů zablokován. Krajské a komunální volby, které se měly uskutečnit koncem minulého roku, se neustále odsouvají – momentálně se s nimi počítá až v prosinci. Zdaleka nejkriklavější je ale obcházení Národního

indiánských politiků ve Venezuele, na toto rozhodnutí reagoval neobvykle: Madura a členy vlády během veřejné ceremonie proklel za přítomnosti několika šamanů.

Zatím poslední a možná definitivní ránu ústavnímu pořádku zasadila prezidentova osobní iniciativa svolat „ústavodárné shromáždění“, údajně za účelem vyřešení krizové situace. O podobě nové ústavy by měla rozhodovat skupina 540 lidí, z nichž třetina by byla zvolena na korporativistickém základě kupříkladu mezi zástupci dělníků nebo studentů. Samo svolání takového shromáždění je podle dosavadních zákonů protiústavní, prezident by o něj měl správně požádat občany v referendu. Zvolené těleso bude mít prakticky neomezené pravomoci, včetně rozpuštění parlamentu a sesazování guvernérů a starostů. Například venezuelský historik a dokumentarista Carlos Oteyza považuje uskutečnění Madurova posledního plánu za „konec republiky“.

Proti vnitřní opozici

Tyto autoritářské tendence nezůstávají bez odezvy. Nejde pouze o hlasitou kritiku ze strany opozice a států regionu včetně levicových vlád v Uruguayi a Chile. Proti nejkontroverznějším krokům se poprvé ozývají i hlasy zevnitř režimu. Nejdůležitější mezi nimi je bezpochyby již zmíněná ministryně spravedlnosti Ortegová, která veřejně vystoupila proti zneplatnění Národního shromáždění, odmítá zneužívání vojenských soudů proti demonstrantům a nelíbí se jí ani navrhované ústavodárné shromáždění. „Domnívám se, že by vzhledem ke svému korporativistickému charakteru vedlo spíše k prohloubení krize než k znovunastolení rovnováhy,“ napsala v dopise prezidentské komisi a varovala před ohrožením progresivních výdobytků ústavy z roku 1999. Podobně kriticky se k Madurovu projektu vyslovil člen donedávna loajálního Nejvyššího soudu Danilo Mujica nebo bývalá ministryně Mari Pili Hernándezová, která prohlásila pro kolumbijskou stanici NTN24: „Situace je velmi vážná, protože fakticky říkáme, že volené těleso pěti set osob dostane bílanku šek měnit podle svého uvážení ústavu schválenou referendem, na němž se účastnila celá venezuelská společnost.“

Ortegovou a Hernándezovou spojuje vztah k Hugo Chávezovi. Právě v jeho vládě se roku 2007 stala Ortegová ministryní spravedlnosti; Hernándezová byla v týmu zesnulého prezidenta už od devadesátých let, kdy se účastnila jeho první volební kampaně, a později působila jako ministryně mládeže. Obě ženy v době masových protestů před třemi lety tvrdě hájily Madurovu vládu, Ortegová dokonce hrála hlavní roli v procesu s vůdcem radikální opozice Leopoldem Lópezem. I proto je jejich veřejně formulovaný nesouhlas důležitý. Současný prezident evidentně ztratil mnoho Chávezových věrných příznivců, což kromě průzkumů veřejného mínění potvrzují i četné demonstrace v tradičně loajálních dělnických čtvrtích v Caracasu či Valencii, kde by to bylo ještě před několika měsíci nemyslitelné.

Otázkou zůstává, jestli se bude počet kritiků rozrůstat, anebo se je prezidentovi podaří včas umlčet, případně donutit emigrovat. Koncem května přinesl nezávislý investigativní server Runrunes zprávu, že lidé z prezidentova okolí nabízejí zaměstnancům ministerstva spravedlnosti povýšení a odměny ve výši několika tisíců dolarů za očernění své nadřízené Ortegové. Těm, kteří odmítnou, má být vyhrožováno, že „je potká stejný osud jako ministryni“. Pravděpodobně se tedy chystá odstranění nepohodlné členky vlády a rozkládání demokratického charakteru státu bude pokračovat tak dlouho, dokud se Maduro bude moci spolehnout na věrnost armády, která za jeho vlády získala mimořádný ekonomický vliv.

Autor je spisovatel.

napětí

Zhruba patnáct cizinců v záchytném zařízení v Balkové se 29. května vzbouřilo a zabarikádovalo před místní policejní ostrahou, která následně přivolala zásahovou jednotku. Motivem k jejich jednání prý byla zpráva, podle níž měl být jeden z obyvatel detenčního zařízení původem z Nigérie vyhoštěn zpět do rodné země. Ministr vnitra Milan Chovanec médiím následně sdělil, že „lidé, kteří nepokoje rozpoutali, ponесou následky“, ale již neupřesnil jaké.

Ve španělském Madridu se 24. května desítky tisíc lidí účastnily „pochodu důstojnosti“, kterým vyjádřily svou nevoli vůči zaměstnanecké a mzdové politice premiéra Mariana Rajoye. Kritika mířila především na stále nezměněný zákoník práce z roku 2012, jež uvítali především zaměstnavatelé, řadové zaměstnance ale podle demonstrujících zbavil jistoty důstojných pracovních podmínek. Podle zákoníku je totiž možné hromadné propuštění zaměstnanců i bez uvedení závažných ekonomických důvodů.

Demonstranti, kteří požadují odstoupení brazilského prezidenta Michela Temery, zapálili 24. května několik vládních budov včetně ministerstva zemědělství a rozbili skleněné výplně u vstupu do ministerstva kultury. V ulicích města Brasília bylo toho dne podle odhadu až 35 tisíc lidí a policie byla nucena evakuovat veškerá sídla jednotlivých ministerstev. K nepokojům začalo docházet až v okamžiku, kdy se bezpečnostní složky pokusily průvodu zabránit v přístupu k vládním budovám. Současné protesty reagují na zveřejněnou nahrávku, z níž vyplývá, že Temera je zapleten do aféry kolem uplácení bývalého předsedy dolní komory parlamentu Eduarda Cunhy, jenž už byl odsouzen k patnácti letům vězení. Následně generální prokuratura obvinila úřadujícího prezidenta z „pasivní korupce, maření spravedlnosti a zločinného spolčení“. Temera ale přesto odmítá odstoupit, přičemž mandát mu vyprší až v prosinci roku 2018.

Asi 800 palestinských vězňů, kteří od 17. dubna drželi hladovku za lepší podmínky v izraelských vězeních, svůj protest ukončilo 24. května. Původně se k hladovce postupně připojilo až 1500 vězňů Palestinců, ale řada z nich v průběhu týdnů od svého záměru upustila. Z požadavků vězňů izraelské úřady přistoupily na jediný: že jim budou v průběhu měsíce umožněny dvě návštěvy příbuzných, jinak se ale jejich nároky nesetkaly s kladnou odezvou. Izrael přitom mnohé Palestince zadržuje, aniž by byli postaveni před řádný soud. Využívá k tomu institut takzvané administrativní vazby, který dovolu je lidem, kteří jsou údajně nebezpeční pro stát, věznit i řadu měsíců a bez jakéhokoliv prokázání jejich viny. Právě proti tomuto režimu palestinství vězni také protestovali.

—lr—

V posledních měsících je stále zjevnější, že „madurismus“ má nakročeno k diktatuře. Foto Javier Tonar

a mediálně nejzajímavější je přitom potlačování masových protestů, které znovu v plné síle vypukly začátkem dubna a proti nimž Maduro nasadil armádu. Vedle brutality zásahů je nejvarovnějším signálem využívání vojenských soudů proti stovkám demonstrantů na základě protiteroristických zákonů a jejich zadržování ve vojenských zařízeních, kde jsou jim odírána základní občanská práva.

Argumentace režimu, že protestující se chovají násilně, má ovšem reálný základ. Mezi demonstranty jsou i radikální ultrapravicové složky a výtržníci zneužívající chaosu k rabování. Avšak obvinění z „terorismu“ jsou přinejmenším účelová a dostupné údaje jasně ukazují, kdo je nejčastější obětí násilí: z 55 mrtvých při letošních protestech je 52 civilistů včetně desítky nezletilých, přičemž polovina z nich zemřela po zásahu střelnou zbraní.

shromáždění, kde získala opozice ve volbách před dvěma lety ústavní většinu. Maduro si s pomocí Nejvyššího soudu postupně vydobyl mimořádné pravomoci a vládne pomocí dekretů, zatímco parlamentem přijatá legislativa byla zneplatněna.

V posledních měsících došlo k pokusu vyřadit z rozhodování Národní shromáždění jako takové. Přestože Nejvyšší soud své původní rozhodnutí po několika dnech zrušil, udělil prezidentovi další mimořádné pravomoci, včetně možnosti uzavírat dohody jménem státní ropné společnosti PDVSA bez souhlasu parlamentu. Zhruba ve stejnou dobu úřady zakázaly kandidovat do veřejného úřadu dvěma významným tvářím opozice: prezidentskému pretendentovi Henriku Caprilesovi a Liboriu Guarullovi, guvernérů státu Amazonas. Guarulla, jeden z prvních vysoko postavených

Dušan Čater
Džehenem
 Přeložil Libor Doležal
 Větrné mlýny 2016, 244 s.

Moldavská prostitutka na slovinské vesnici, vyžilá berlínská umělkyně v lublaňských barech, adoptovaný Kambodžan, bosenský taxikář nebo srbský průvodčí – Čaterovy povídky sledují osudy migrantů, kteří se z nejružnějších důvodů octli ve Slovinsku a zůstali tam trčet, aniž by se jim dařilo vzít život do vlastních rukou. Džehenem je turecký výraz pro peklo, který stejně jako většina postav knihy přišel do Slovinska z jihovýchodu. Starobylá představa kruhové struktury pekla je tu připomenuta provázáním jednotlivých příběhů a hrdina první povídky se objevuje i v té poslední. Jinak se ovšem tato šestice krátkých próz po literární stránce vyznačuje leda rychlým spádem, úsečnými dialogy a popkulturními odkazy, tedy ničím, co bychom neznali odjinud. Čaterova kniha však alespoň ukazuje Slovinsko z méně známého úhlu: každý osmý obyvatel této úhledné země se narodil za jejími hranicemi. Mnozí z těch, kdo utíkali při zániku Jugoslávie do její nejbohatší části, si s sebou přitom kromě stesku přivezli často jen gastronomické návyky, chuť na domácí pálenku a repertoár stereotypů. Někdejší průvodčí prestižních expresů Jugoslávských železnic tak vyčítá své slovinské manželce, že její národ zavinil rozpad společného státu a jeho tým odsoudil k ubíjejícím službám ve slovinském couráku. Peklo zkrátka mohou lidé vytvářet sobě i druhým mnoha způsoby. Asi nejlépe to nicméně v Čaterových povídkách ukazují scény, v nichž patriarchální přístup k ženám i dětem brání chlapům být v první řadě lidmi.

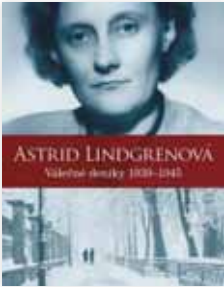
Michal Špína

Tomáš Grombří
Jedničky a nuly
 Paseka 2016, 280 s.

Debutová próza dramaturga a scenáristy Tomáše Grombříe popisuje život nevýrazného aťjáka, jenž se z nerdského nadšence do primitivních počítačových her a programů vypracoval na vrcholného manažera firmy, která po roce 1989 zbohatla na kšeftech týkajících se kupónové privatizace. Společenský román s prvky thrilleru popisuje skrze život hlavní postavy první výdobytky výpočetní techniky v osmdesátých letech, divoký kapitalismus let devadesátých, raketový růst internetového obchodu, následnou finanční krizi a nakonec současný trend digitálních platform a obchodování s daty. Příběh je poměrně sofistikovaně zarámován vyvínáním právě jedné takové platformy, která se pohybuje na hraně zákona – mobilní telefon díky aplikaci rozpoznává tváře neznámých lidí a sděluje o nich všechny údaje, které je o nich možné najít na internetu. Česká verze tohoto překotně se vyvíjejícího technologického odvětví je trochu humpolácká a luxus spojený s největšími průmyslovými hráči poněkud buranský, ale psychologický portrét průměrného nedostudovaného muže z maloměsta, který byl ve správné chvíli na správném místě, je povedený (včetně všech křečovitých momentů). Nástup workoholické „generace P“ vysvětluje hrdinův šišlavý exkolega, který prorazil online pornem: „Vyroftli fme na počítačích, programování a péčku. Byli fme první. Jen blbec by zůstal chudej.“ Pomineme-li slabší momenty (třeba samoučelné setkání s vedením Facebooku, snahu o happy end nebo laciný finální morální apel), jedná se o dobře napsaný mainstream, který se dobře čte a který nerozčiluje.

Karel Kouba

Astrid Lindgrenová
Válečné deníky 1939–1945
 Přeložila Jitka Herčíková
 Slovart 2016, 368 s.

Čist válečné deníky pravděpodobně nejznámější švédské spisovatelky Astrid Lindgrenové ve střední Evropě více než sedmdesát let po druhé světové válce je neopakovatelný zážitek. Autorka knih Pipi Dlouhá punčocha, Děti z Bullerbynu nebo Karkulín ze střechy se zde představuje v jiném světle, které má pramálo společného s bláznivým vesmírem oblíbených dětských postav. Matka dvou dětí a milující manželka se 1. září 1939 rozhodla zapisovat veškeré události a prokládá je poznámkami z osobního života, novinovými výstřihky i aktuálními politickými anekdotami. Podle jedné z nich jde v celé válce o to, kdo pro sebe získá Gdaňsk. Neutrální Švédsko poskytne Lindgrenové jedinečnou možnost, aby se proměnila v „nezaujatého“ arbitra války, zároveň ji ale klid ve vlastní zemi neušetří trápení, která způsobují hlad, násilí a bída v okolních státech a pak i v celém světě. Autorka komentuje především dění ve Skandinávii, ale její pozornosti neunikne ani Afrika či Asie. Ještě unikátnějším zážitkem bylo číst tyto deníky letos okolo 9. května, kdy se Rusko před celým světem opět pochlubilo svou vojenskou mocí a vítězstvím ve Velké vlastenecké válce. Švédská spisovatelka se v prvních letech války nejvíce bála o osud Finska a dokonce se tolik neděsila vítězství Německa jako postupujících jednotek Rudé armády a bestiality, která doprovázela jakékoliv jejich manévry. Zajímalo by mě, jestli Válečné deníky právě kvůli svému antisovětskému tónu nezmění postavení této autorky v nejrozhlednější zemi světa.

Olga Pavlova

Norman Ohler
Totální rauš
 Přeložila Nina Fojtů
 Host 2016, 340 s.

Jsou témata, která vždycky zaujmou. To platí o fenoménu Hitler a stejně tak o psychoaktivních látkách. Vlastně je s podivem, že takto výživné spojení podrobně nezpracoval někdo už před Normanem Ohlerem, jenž se ponořil do archivů, aby zjistil, na čem všem si frčel nacistický stát a samozřejmě i jeho vůdce. V hlavní roli je pervitin: tanky, které během tří dní překročily belgické Ardeny, byly sice poháněny naftou, ale pro jejich obsluhu, která si několik nocí za sebou nedopřála spánek, byl nepostradatelným pohonem právě metamfetamin. Nešlo tudíž zdaleka jen o strategickou válečnou genialitu generála Ericha von Meinsteina s Heinzem Guderianem a Erwinem Rommelem. „Blitzkrieg byl na metamfetaminu založen,“ cituje autor historika lékařství Petera Steinkampa a vzpomínky řady vojáků včetně budoucího nobelisty Heinricha Bölla dosvědčují, že bez pervitinu si službu vůbec nedokázali představit. Pervitin byl přitom oblíbenou drogou, která byla vnímána jako všelék už před vypuknutím války, a jeho lehká dostupnost (spojená s rychlým získáním závislosti) umožnila jeho rozšíření mezi německými občany bez rozdílu původu i povolání. Svou oblíbenou drogu měl zvláště v závěru života i Hitler, a sice speciální látku eukadol, která co do účinnosti mnohonásobně překonávala heroin, a to jak v tlumení případné bolesti, tak v síle dodané euforie. Po rauši, jenž dává pocit, že dokážete vše, nicméně přichází dojezd, kdy jsou problémem i ty nejjednodušší úkony. Přesně tak to dopadlo také s nejrychlejší armádou světa a nakonec i s jejím vůdcem.

Lukáš Rychetský

Zabijáci z maloměsta
(Dræberne fra Nibe)
 Režie Ole Bornedal, Dánsko, 2017, 90 min.
 Premiéra v ČR 1. 6. 2017

Pro znalce severských komedií budou Zabijáci z maloměsta procházkou důvěrně známým terénem. Film je založený na osvědčeném a oblíbeném míchání zápletek převzatých z hollywoodských žánrů a civilního domácího prostředí, zabydleného svéráznými zemitými postavami, které za normálních okolností řeší jen každodenní praktické problémy, ale zápletka je zavede do mnohem dramatictějších situací. Hlavní hrdinové zoufale prahnou po sexu, ale nejsou to teenageři z filmů typu Prci, prci, prcičky, nýbrž dva ženáci ve středních letech, jejichž manželky už po nich příliš netouží. V alkoholovém opojení si objednají nájemného zabijáka z Ruska, který má jejich partnerky sprovodit ze světa. Když na to jejich ženy přijdou, požádají o pomoc psychopatickou vražedkyni z Anglie. Děj sice působí jako dánská variace na Fargo, ale film Oleho Bornedala je daleko nezávažnější. Nezříká se sice morbidních a „nekorrektních“ vtipů (scéna s muslimským taxikářem), vede však diváka ke konformnímu vyústění: dvojice nespokojených mužů znovu objeví lásku ke svým družkám a začnou pracovat i na plození potomků. Snímek se občas vtipně strefuje do společenských stereotypů tím, že je zveličuje ad absurdum (příkladem je „ruskost“, respektive „britskost“ obou zabijáků), ale sotva je to něco víc než vkusná, nicméně snadno zapomenutelná spotřební komedie, nabízející severskou alternativu Hollywoodu.

Antonín Tesař

Bratři v tričku
Funus
 Játka 78, Praha, psáno z představení
 20. 5. 2017

Zachmuřené uvaděčky vyjadřují upřímnou soustrast a častují přichozí soucitnými pohledy, pódiu věvodí rakev ukotvená v kovové konstrukci, nad celou scénou se vznášejí tiché tóny rekvíem, účinkující postávají v černých oblecích či kostýmku. Pohřební ceremoniál může začít. Smuteční nálada se však na Funusu Bratři v tričku udrží jen chvíli, pozůstalí totiž místo truchlení dávají přednost žonglování s nebožtíkovými údy, uléhají do rakve a vůbec ji s radostí využívají coby hlavní pomůcku ke svým akrobatickým číslům. Režisérka Veronika Poldauch Riedlbauchová se spolu s žongléry Václavem Jelínkem a Adamem Jarchovským po veleúspěšné Plovárně znovu pokusila vytvořit intermediální inscenaci, která balancuje na pomezí divadla a cirkusového představení. Na diváka se opět valí proud zábavy a nenáročného humoru, který na sebe bere různé podoby: kromě akrobacie a žonglování divák sleduje i tanec u tyče, balet, stínohru... Sofistikované výrazové prostředky některých scén a profesionalita a energie všech účinkujících, kteří během večera ani na chvíli nesleví z vražedného tempa, celkový dojem z grotesky vyvažují. Funus tak není jen sérií jednotlivých gagů, a pokud divák nejde na představení s tím, že by si rád hlouběji zapřemítal nad způsobem loučení se s našimi zesnulými, bude jistě navýsost spokojený smutečním hostem.

Kryštof Hájek

Eberhard Havekost
Logik
 Galerie Rudolfinum, Praha, 6. 4. – 2. 7. 2017

Galerie Rudolfinum uvádí v rámci Česko-německého kulturního jara výstavu německého umělce Eberharda Havekosta, jednoho z čelných představitelů nové generace malířů, kteří ve své tvorbě používají digitální vizuální jazyk. Výstava představuje autorský výběr z tvorby za posledních přibližně deset let. Jde o představení úzkostné snahy o znovupokládání modernistických otázek zpochybňujících, co je to vůbec malba a co je předmětem jejího zobrazení. Již název výstavy Logik nás upozorňuje na autorův záměr zaujmout výrazné stanovisko vůči jejím návštěvníkům, provokovat je a orientovat určitým směrem: má jít o znejistění vžitě představy, že malba je především nositelkou emocí? To však není jediná Havekostova provokace. Zpochybňování představ o malbě a vnímání vůbec se nese celou jeho výstavou: ať už jde o názvy děl, které evidentně odkazují mimo zobrazovaný předmět, záměrné chyby, přemalbu již existujícího motivu, dlouhé pásy obrazů instalované takřka jako lineární dekor stěn, čímž se znevýznamňují jednotlivé malby, nebo o zobrazování různých technických aparátů. Všechny tyto motivy podporují autorův záměr otřást publikem, které své vnímání obrazů již značně zautomatizovalo a schematizovalo. Předmětem Havekostovy výstavy tak není jen samotná malba, ale především toto otřásání divákem, které by jej mělo přimět, aby znovu přirozeně viděl svět kolem sebe a nedeformoval jej vnímáním infikovaným technologiemi a předsudky.

Jaroslav Turdón

Depeche Mode
Spirit
 CD, Columbia 2017

Depeche Mode jsou jednou z největších koncertních kapel a je jim jen ke cti, že pořád nahrávají nová alba a snaží se posunout dál, namísto aby jen přehrávali letité hity. Druhou věcí ovšem je, jaké jejich nové nahrávky jsou (musicserver.cz). Zpravidla se velmi podobají těm předchozím, což ale nemusí každému vadit. Depeche Mode se nesnaží vymazat fakt, že letos slaví čtyřicáté výročí založení (Lidovky.cz). Vše se začalo odehrávat v neznámém průmyslovém městě východně od Londýna, v Basildonu, moderním městě bez historie, kde dosud neznámá skupina každou sobotu hrála v klubu U Krokodýla. To byli ještě bez zpěváka Davida Gahana. Toho potkali, když napodoboval svého idola Bowieho. Dave byl do té doby mladík, který měl problémy se zákonem, byl 3× ve vězení, 3× před soudem pro mladistvé a 3× odsouzen. Ale byl to kluk, který byl všude středem pozornosti a stýkal se a znal s řadou lidí, kteří mohli kapele pomoci dopředu (depechemode.cz). Skupina pak vydala několik úspěšných desek, její zvuk se vyvíjel. Také její frontman prošel nemalými změnami. V roce 1994 se z uhlazeného zpěváka, i když s duší rebela, stal rocker, nechal si narůst dlouhé vlasy, bradku a převzal na sebe podobu Ježíše (cs.wikipedia.org). Dneska Depeche Mode varují před apokalypsou. Jejich čtrnáctá deska je jejich nejpolitičtější. Snad ještě nikdy nevydali takhle politické album. V úvodní skladbě varuje Gahan lidstvo, že se obrátilo zády ke své historii a vrací se k „mentalitě neandertálců“ (Aktuálně.cz).

Billy Shake jr.

HOVORY Z REZIDENCE
SCHLECHTFREUND

© MONSTRABARET FŘEDA BRUNOLDA 2017

PŘEDPLAŤTE
SI KULTURNÍ
ČTRNÁCTIDENÍK

Objednejte si roční předplatné A2! Ušetříte, každou středu vám *Advojka* přijde až domů, podpoříte své oblíbené periodikum a navíc jako dárek získáte **designový zápisník!**

Standard	799 Kč
Mecenáš	1 500 Kč a více
Elektro	499 Kč
Student	719 Kč

O roční předplatné (26 čísel) si napište na adresu:
distribuce@advojka.cz.

Ke studentskému předplatnému vyžadujeme potvrzení o studiu.

eskalátor

Kdo je český doktorand? Jedním z pojmů různých skupin mužů a žen mohou být existenční problémy, stagnace a neradostné vyhlídky: očekávané vysoké studijní nasazení doktorandů naráží na podfinancovanost celého vysokého školství. Vedle pochybného statusu doktoranda jako studenta, který ovšem nepožívá výhod studentských ani zaměstnaneckých, je nejpalčivějším problémem právě finanční ohodnocení. Měsíční stipendia v rozmezí 4500 až 7500 korun sotva pokryjí životní náklady a doktorandi tak namísto výzkumu hledají práci, která jim umožní důstojnější život. Naději vyvolaly výroky ministryně školství Kateřiny Valachové o navýšení stipendií až na patnáct tisíc korun. Ministerstvo školství pro tyto účely počítalo s jednou miliardou z vyžádaných čtyř a půl. Ministerstvo financí však v květnu oznámilo, že je ochotno na školství poslat sto milionů. Je smutné uvědomit si, že stát si práce nejmladší generace vědců cení tak málo a tak málo vkládá do jejich budoucnosti. Je smutné vidět odcházet vědecké talenty mimo akademickou obec. Málokdo je totiž schopen vykazovat excelentní výsledky s ohodnocením pod hranicí chudoby.

D. Poláková

Americký komik Patton Oswalt vyrůstal ve Virginii, kde prý existovaly pouze dva druhy rodičů: hipíci a nudní konzervativní maloměšťáci.

Jeho vychovávali ti druzí. Jelikož správné dítě se proti svým rodičům bouří, zajímal se o alternativní kulturu, začal tvořit a těšil se, že vypadne z domu a udělá vše pro to, aby žil zajímavý život. Hipíci byli naopak tak nesnesitelně cool, že si jejich ratolesti z rebelie nasadily bílé límečky, usadily se na předměstí a oddaly se životu v nudě a šedi. Oswalt si tedy dal za cíl všechno zajímavé před svými dětmi zatajit a být naopak nudným fotorem, který si libuje v příšerné hudbě – aby ho jeho děti poslaly do háje a stali se z nich pohodáři. Asi je ale naivní doufat v to, že čeští rodičové nutí své děti zpívat před vlajkou o uříznutých hlavách nevědomky adaptovali Oswaltovu metodu. Že všechny ty facebookové momentky rodinek v tričkách Ortel jsou předzvěstí mladých uvažujících rebelů s kvalitním hudebním vkusem. Jak zpívá Conflict 88: „Kdyby to byla pravdy půl, byl bych tam rád.“

L. Pokorný

Národní knihovna měla v poslední době ředitelů možná až moc. Jeden si chtěl vybudovat pomník na Letné a byl pro výhru svého architektonického favorita ochotný lehce upravit podmínky soutěže, kterou sám vypsál. Jiný své knihovnické zkušenosti posbíral ve školní knihovně. Následující tři se proslavili zejména schopností být neviditelní. Ministr kultury Daniel Herman se to ale rozhodl změnit a místo provizorního ředitele Petra Kroupy jmenoval ředitele řádného, a sice Martina Kocandu. Ten je jako bývalý vězeňský kazatel

odborníkem na teologii, vězeňství a snad také právo. Absence knihovnického vzdělání i zkušeností podle ministra nevádí, ostatně ve společnosti stále žije představa, že na vedení čehokoliv stačí být manažerem. A kněz, to je vlastně také trochu manažer. Podle Hermana to stačí i proto, že se nový ředitel Národní knihovny má soustředit na revitalizaci budovy Klementina. Otázka je, zda vitální Klementinum rovná se vitální Národní knihovna...

J. G. Růžička

Už měsíc v Praze probíhá výstava děl zřejmě nejžádanějšího žijícího malíře Gerharda Richtera, která je prý největší umělcovou retrospektivou ve střední a východní Evropě. Několik odborníků se vyjádřilo, že jde dokonce o výstavu desetiletí. Celé – v našich podmínkách jistě obdivuhodné – úsilí ovšem troškotá na doprovodných textech. Na popisích se například dočteme, že „od šedesátých let maloval Gerhard Richter jak figurativní, tak abstraktní obrazy. Takové rozpětí, patrné v celé jeho pozdější tvorbě, svědčí o jistých spojnicích, zlomech a návaznostech.“ Podobných vyprázdněných vět je zde více. Někdy texty návštěvníkovi nutí hodnocení připomínající dikci zámeckého průvodce: „Krajinomalby patří k nejkrásnějším Richterovým obrazům.“ Existuje profese, které se říká copywriter. Národní galerie by mohla pro dobro výtvarného umění někoho takového zaměstnat. Možná se pak dočkáme třeba i výstavy století.

O. Škrabal

V Berlíně prebehli 26. mája dve demonstrácie – jedna proti gentrifikácii a s tým súvisiacemu rapidnému zvyšovaniu nájomov, druhá, #Fluchtgedenken, protestujúca proti ľahostajnosti voči umieraniu utečencov v Stredozemnom mori. Dve výrazne diskutované témy vyvolávajú pravidelné diskusie na linke „za“ a „proti“. Zatiaľ čo prvú z demonštrácií vyhlásilo zoskupenie Kotti & Co v rámci výročia ich už päťročného boja za riešenie bytovej otázky v berlínskej mestskej časti Kreuzberg, druhú organizovala nemecká protestantská cirkev v rámci festivalu Kirchentag. Pred hlavnou železničnou stanicou chceli cirkevní aj necirkevní predstavitelia poukázať na obete politiky založenej na odstrašovaní, uzatváraní sa a odmietaní ubytovania v rozpore s kresťanským chápaním lásky a ľudskej dôstojnosti. V meste, kde zohnať si bývanie je výzvou, pretože na jedno miesto v byte stojí radu tridsať záujemcov nútených platiť neprimerané nájom len preto, aby mali kde bývať, sa zároveň tesní vo veľkokapacitných zariadeniach niekoľko stoviek utečencov. Zmena v spoločenskom zmysľaní prebieha najmenšou rýchlosťou. V zmysle májových zhromaždení sa však ukazuje, že otázka základného práva, akým je právo na dôstojné bývanie a život, je momentálne najviac palčivou. Zároveň je však silou schopnou politicky jednotiť najrôznejšie skupiny obyvateľov. Zostáva len dúfať, že nie len v tom berlínskom prostredí.

L. Grešáková